

Kampen om Odde
Masteroppgåve i Kulturstudiar
Else Marie Sandal 2017

Innholdsliste

1. Innleiing	5
1.1 Bakgrunn.....	6
1.2 Tema/føremål.....	6
1.3 Grunngeving.....	7
1.4 Problemstilling.....	7
1.5 Teori.....	8
1.6 Metode.....	9
1.7 Disponering av oppgåva.....	10
2. Historikk	11
2.1 Odda før industrien.....	11
2.2 Då industrien kom til Odda.....	12
2.3 Striden etter konkursen.....	13
3. Teori	15
3.1 Innleiing.....	15
3.2 Teori om kulturarv.....	15
3.3 Sosialkonstruktivisme og poststrukturalisme.....	18
3.4 Ernesto Laclau og Chantal Mouffes diskursteori.....	20
3.5 Hovudtrekk ved Norman Faircloughs kritiske diskursanalyse.....	21
3.6.0 Teori om makt.....	23

3.6.1 Kapitalomgrepet, det sosiale rommet og habitus.....	24
3.6.2 Språk som makt, dekonstruksjon.....	26
3.6.5 Kommunikativ makt.....	27
3.7 Teori om identitet.....	28
4. Metode.....	32
4.1 Innleiing.....	32
4.2 Kvalitativ metode og framgangsmåte.....	32
4.3 Induktiv og deduktiv framgangsmåte.....	33
4.4 Forskarrollen og nærleik til stoffet.....	33
4.5 Norman Fairclough sin tredimensjonale analysemodell.....	34
4.6 Intertekstualitet.....	35
4.7 Tekstutval og diskursar.....	36
5. Diskursanalyse.....	38
5.1.0 Vernediskursen.....	38
5.1.1 Innleiing.....	38
5.1.2 Vernediskursen.....	40
5.2.0 Den politiske diskursen.....	53
5.2.1 Innleiing.....	53
5.2.2 Utviklingsdiskursen.....	54
5.2.3 Økonomidiskursen.....	63

5.3.0 Næringsdiskursen.....	70
5.3.1 Innleiing.....	70
5.3.2 Næringsdiskursen.....	71
5.4.0 Kultur og identitetsdiskursen.....	79
5.4.1 Innleiing.....	79
5.4.2 Smelteverket som forteljning og identitet.....	80
5.4.3 Smelteverkstomta som kulturarena.....	92
5.4.4 Den estetiske dimensjonen.....	96
<i>Alt kjem til å bli bra.....</i>	100
6.Oppsummering og konklusjon.....	102
6.1 Innleiing.....	102
6.2 Smelteverkstomta som kulturarv.....	102
6.3 Smelteverkstomta som politikk, utvikling og næring.....	104
6.4 Smelteverkstomta som kultur, kunst og forteljning.....	107
6.5 Makt og identitet i diskursen rundt smelteverket.....	109
6.6 Konklusjon.....	112
6.7 Oppgåva sin verdi.....	113
7. Litteraturliste.....	114

Kapittel 1. Innleiing

7. des. 2011 vakna Odda opp til eit nytt skilt på smelteverkstomta, ved Riksveg 13 gjennom Odda. På skiltet sto det:

Alt kjem til å bli bra

Men kva seier egentleg skiltet? Er det ei optimistisk ytring? Er det trøyst? Er det sarkasme? Er det håp? Og kvifor kom skiltet opp? Det lurar eg på.

1.1 Bakgrunn

I 2003 var konkursen ved Odda Smelteverk eit faktum etter at bedrifta hadde vore gjennom tallause kriser, redningsaksjonar og nedbemanningar. Etter konkursen starta prosessen, diskusjonen og kampen om kva som skulle skje med den enorme kolossen av ei ruin og området tilknytt som ligg midt i sentrum av Odda. Denne debatten har gått føre seg på ulike nivå og i ulike fora. Debatten har gått føre seg lokalt, i lokalavisa, i kommunestyre, i ulike politiske parti, i næringsfora og blant *folk flest* i samtale og diskusjonar i heimar, på gata og på

¹ Foto: Gunhild Tjoflaat

arbeidsplassane. Og debatten har også gått føre seg i regionale medium, aviser, radio og TV, og den har gått føre seg hjå Fylkeskommunen. Til slutt har den gått føre seg på eit nasjonalt nivå, med Riksantikvaren og Miljøverndepartementet. I pressemelding frå statsministerens kontor 19.06.2007 blei Odda og Tyssedal saman med Rjukan og Notodden lanserte som nominerte kandidatar på den tentative lista for UNESCOs verdsarv. Medan nyheita knytt til UNESCO-kandidaturet vart teken imot med jubel og unison einighet i Rjukan-Notodden, blei prosessen heilt annleis i Odda. I samband med kommunevalet i 2007 blei det også halde folkeavstemming om UNESCO-kandidaturet, og resultatet blei marginal siger til motstandarane. Folkeavstemminga og dei store konfliktane kring saka førte seinare til at Riksantikvaren trekte Odda-Tyssedal frå nominasjonsprosessen, og gjekk vidare med Rjukan-Notodden, som blei tildelt UNESCO-status i 2015. I Odda er dette ein sak som *alle* har hatt ei meining om, men der ein også ser at meiningane, tyngdepunkta i debatten og argumentasjonen har utvikla og endra seg gjennom dei 13 åra som debatten har gått føre seg.

1.2 Tema/Føremål

Eg vil i oppgåva utføra ei diskursanalyse av debatten og ordskifta rundt verneprosessen knytt til smelteverkstomta og debatten rundt spørsmålet om UNESCO-kandidatur for Odda-Tyssedal i serienominasjon med Rjukan-Notodden. Eg har valt ut representative tekstar som kan kasta ljøs over konfliktar og maktkonstellasjonar. Eg er særleg oppteken av å setja fokus på definisjonsmakt knytt til historieforståing og identitet. Her tek eg utgangspunkt i ei historieforståing som ser på historiekunnskap som ein *kamp om fortida*. At historieforståing er noko som endrar seg, og at krefter i samfunnet alltid vil bruka fortida som kampmiddel i forhold til kva som er sant og viktig å vidareføra i historisk samanheng. Kva som er ”sant og viktig” er dermed ikkje ein gitt storleik, men avhengig av kven som har makt til å definera. Eller som Kierkegaard uttrykkjer det: «Historien kan bare forstås baklengs, men den må leves forlengs. Dermed oppstår erindringsforskyvinger, manipulasjoner, retusjeringer og omskrivninger om det forgagne, for at det alltid skal være forenelig med en bestemt tolkning av nåtiden.»²Ved å analysera debatten med diskursanalytisk verktøy ønskjer eg også å fokusera på identitet og identitetsutvikling, ettersom det synest å vera nær samanheng mellom definisjonsmakt og identitetsdefinisjon. Kven definerer kva som er sant og rett i denne debatten, og kven definerer kven oddingen er? Her byggjer eg på eit grunnsyn om at identifikasjon er ein dynamisk, omskifteleg prosess, og ikkje ein fast substans eller ting.

²Kierkegaard sitert i Eriksen 1996: 13.

1.3 Grunngeving

Då debatten rundt vidare bruk av smelteverkstomta og spørsmålet om UNESCO-søknad var på sitt mest oppheta, blei eg merksam på at her føregjekk det noko som gav meg, og heilt sikkert andre, eit visst *ubehag*, ein uro. Det var ein debatt som tok nye og uventa vegar og som greip djupt i lokalsamfunnet, og sjølv om tida har jobba og framleis jobbar, er det enno etterverknadar etter strid om vern og mogeleg bruk i dag, i 2017. Derfor har eg valt denne oppgåva med ein viss ambivalens. Debattmaterialet er utruleg omfattande, både i lokale, regionale og nasjonale medium. Og ettersom debatten har vore så konfliktskytt og splittande i lokalsamfunnet, kan ein kanskje frykta at det vil vera kontroversielt å setja fokus på dette.

Samtidig tenkjer eg at det kan vera fint og nyttig å prøva å analysa debatten, korleis den har utfolda seg og korleis den har utvikla seg. Det vil vera interessant å sjå på korleis debatten har virka inkluderande eller ekskluderande, korleis han har vore samlande eller splittande, korleis fagpersonar/verneinteresser har stått mot lokale interesser, og korleis debatten har skapt konflikttar knytt til makt/avmakt. Dessutan opplever me som jobbar på biblioteket i det daglege at saka lever og interesserer. Hausten 2016 har biblioteket blitt kontakta av fleire studentar som har *Smelteverkssaka* som tema i sine oppgåver, med ulike problemstillingar, og der sit framleis politikarar i kommunestyret som har *avfreding* av produksjonslinja på smelteverket som programfesta tiltak. Som del av kulturadministrasjonen i kommunen har eg fått teke del i utviklingsoppgåver, og hatt god anledning til å observera det som har skjedd dei siste 13 åra. Også mi forståing av saka har utvikla seg, ikkje minst ved at eg har tileigna meg større teoretisk og praktisk innsikt gjennom arbeid og studiar.

1.4 Problemstilling

Tittelen på denne oppgåva er *Kampen om Odda* og viser til at det gjennom åra har vore ein reell kamp i forhold til kva Odda har vore, kva det er i dag og kva det skal bli i framtida.

Problemstillinga er derfor følgjande:

Kva kan debatten knytt til vidare bruk/vern av Odda Smelteverk, og konflikten rundt UNESCO-søknad, fortelja oss om diskursar, makt og identitetar?

Når det gjeld vektlegginga av definisjonsmakt og identitet, ser eg på desse omgrepa som sentrale for å forstå kva som har føregått i og rundt denne debatten. Her vil eg byggja på eit konstruktivistisk syn på identitet og historie. Eg vil prøva å visa korleis omdefinering og

forsterking av ein særskilt identitet og aktivitet skjedde når den reelle industriverksemda var avslutta. Det er interessant å fokusera på kva krefter som står for denne omdefineringa og kva grunngeving dei nyttar. Gjennom eigna litteratur ønskjer eg å danna eit teoretisk grunnlag for å analysa kva som er blitt sagt frå ulike aktørar i prosessen rundt Odda Smelteverk, etter at fabrikkjen ikkje lenger er ein fabrikk, men må definerast om. Kven har sagt kva, på kva måte, med kva grunngeving, til kva formål, og korleis har dette blitt teke imot av ulike grupper. Kva fortel dette om maktforhold, og kva fortel dette om prosessen som går frå produksjon og arbeidskvardag til intellektualisering og omgreps-gjering av både materielle forhold, produksjon og menneske (arbeidarane). Kjenner dei tidlegare smelteverksarbeidarane seg att i sin nye intellektualiserte identitet?

1.5 Teori

Teori som eg har valt å bruka er for det fyrste knytt til kulturarv og problemstillingar rundt verdi og bevaring. Eg vil sjå på kva kulturarv er, og ikkje minst kva kulturarv gjer. Eg vil støtta meg til mellom anna Laurajane Smith og Inger Birkeland sitt syn på kulturarv som ein sosialt konstruert diskursiv prosess, som ikkje er verdinøytral, men som fortel oss noko om makt og identitet. Vidare vil eg sjå på diskursteori og analyse. Eg vil ta utgangspunkt i sosialkonstruktivisme og poststrukturalisme, og eg vil fyrst og fremst støtta meg til Ernesto Laclau og Chantal Mouffe sin diskursteori og Norman Faircloughs kritiske diskursanalyse. I tillegg vil eg nytta kommunikasjonsteori for å kunna identifisera ulike moment i tekstanalyse, som modalitet, språkhandlingar og tekstane sine funksjonar. Ettersom teori og metode lett går over i kvarandre i ein diskursanalyse, vil eg i teoridelen fokusera på kva diskurs er og gjer, medan eg i metoddelen vil fokusera på korleis eg kan identifisera dei ulike variablane eller kjenneteikna i tekstane, altså på verktøyet. Diskursanalyse heng som sagt tett saman med språk, makt og identitet, og eg vil derfor også gå inn i ulike teoriar knytt til dei emna. Fokuset mitt er å visa korleis teoriane kan kasta ljós over debatten som har føregått i Odda rundt smelteverkstomta, tydeliggjera debatten, og skapa ei klarare forståingsramma. Teori om identitet er svært sentral for å forstå kva som eigentleg kjem til uttrykk gjennom debatten. Her vil eg fyrst og fremst støtta meg til Anthony Giddens teori. Og den sjølvrefleksive og skapande identiteten. Eg ønskjer å sjå på korleis oppfatninga av identitet har utvikla seg frå det tradisjonelle og moderne til ein meir konstruert, refleksiv identitetsforståing i det postmoderne samfunnet, og korleis debatten rundt smelteverkstomta også er ein kamp mellom ulike type identifiseringar. Og like mykje som diskurs handlar om identitet, så handlar det om

makt. Korleis ulike type makt gir seg til kjenne gjennom debatten. Om formell makt, om ulike type kapital som utgangspunkt for makt, om smak og kunnskap som makt, og om språket som maktberar. Derfor vil eg også ta utgangspunkt i teori om makt og språk, og støtta meg til både Max Weber, Pierre Bourdieu, Michel Foucault, Jacques Derrida og Jürgen Habermas.

1.6 Metode

Som nemnt over vil eg nytta Norman Fairclough sin kritiske diskursanalyse som analyseverktøy i forhold til tekstane i kombinasjon med Ernesto Laclau og Chantal Mouffes diskursteorii. Eg analyserar tekstane fyrst på ord og tekstnivå ved hjelp av mellom anna kommunikasjonsteori og analyse, der eg blant anna har fokus på om dei viser særskilte språkhandlingar, modalitet og teksten sitt *proposjonelle* innhald. Eg vil vidare sjå om tekstane støttar seg på andre tekstar og nyttar andre si grunnleggjande, før eg også vil sjå på den sosiale samanhengen som teksten står i, og kva ideologi den representerer. Eg vil altså til ein viss grad identifisera språklege særtrekk, i den grad dette har noko å seia for meiningsinnhaldet. Men hovudvekta i diskursanalysen er å identifisera ideologi, makt og identitet, og korleis desse gir seg til kjenne gjennom språket. Diskursanalysen vil ta utgangspunkt i debattinnlegg, kronikkar og reportasjar i lokale, regionale og nasjonale medium, uttaler frå fagfolk/ekspertise, utgreiingar/rapportar, essay, TV-dokumentar og ulike skjønnlitterære uttrykk. Med eit så omfattande materiale frå ein så lang tidsperiode seier det seg sjølv at ein må gjera eit utval, og ettersom eg ønskjer å både sørgja for eit representativt utval i forhold til aktørgruppene, og at det skal vera mogeleg å følgja debatten over tid, har eg ikkje avgrensa på tidsrom, men teke med tekstar frå heile perioden 2003-2015. Tekstane har eg henta frå klipparkivet på Odda bibliotek, frå andre aviser, tidsskrift, offentlege dokument, bøker, TV-dokumentar og foto, og diskursane som eg har identifisert er:

- vernediskursen knytt til verneverdi og bevaring
- den politiske diskursen knytt til utvikling, regulering, forvaltning, økonomi, demokrati og folkevilje
- næringsdiskursen knytt til økonomisk vekst, arbeidsplassar, næring, profitt og attraksjonsbygging
- kunstnardiskursen knytt til alternative tenkemåtar, urbanisme, postmoderne identitet, litteratur, kulturindustri, omdømmebygging og den estetiske dimensjonen

Aktørgruppene er:

- verneinteresser: Fylkeskonservator, Riksantikvar, museumsdirektør, etnologar, historikarar, arkitektar
- offentlege myndigheiter: Odda kommunestyre, ulike politiske parti, fylkeskommunane, miljøverndepartementet
- næringsinteresser, kanskje særleg representert ved investorgruppa Smelteverkets Næringsutvikling, som har kjøpt opp deler av smelteverkstomta, inkludert mange bygg
- folk i Odda på ja- og nei-sida i forhold til vern og UNESCO-status
- smelteverksarbeidarane, dei som har sterke personlege band til verket
- folk utanfor Odda med interesse for Odda, t.d. forfattarar, kunstnarar, utflytte oddingar

1.7 Disponering av oppgåva

I kapittel 2 gir eg eit historisk bakteppe, og i kapittel 3 tek eg føre meg teoretiske tilnærmingar knytt til diskurst teori, makt , identitet og kulturarv.

I kapittel 4 vil eg gå gjennom metodiske grep for gjennomføring av diskursanalyse, og i kapittel 5 vil eg gjennomføra analyse av dei diskursane eg meiner å identifisera ut frå dei analyseverktøya som eg har klargjort.

I kapittel 6 vil eg diskutera analysen opp mot problemstillinga, eg vil sjå korleis diskursane har etablert seg og utvikla seg, og om nokre av diskursane har endra posisjon over tid og blitt meir eller mindre dominerande. Eg vil også diskutera omgrepa makt og identitet, summera opp og avslutta.

Kapittel 2. Historikk

Før eg vidare diskuterer teorigrunnlag og metodisk framgangsmåte, vil eg gjerne gje litt kjøt på beina ved å gje ei kort innføring i historia til Odda og til Odda Smelteverk før og etter konkurransen.

2.1 Odda før industrien

På 1800-talet var Odda eit bondesamfunn og ein naturleg og viktig del av Hardanger og det som etter kvart vart oppfatta som eit nasjonalt ikon. Den nasjonalromantiske diskursen var knytt til fjord, fjell, fonn og foss. Odda sokn var del av Ullensvang Prestegjeld og herad med eit areal på 908 km². Størstedelen er høg fjell, og på vestsida av dalen ligg Folgefonna heilt til fjellkanten. Gardane låg spreidde, på begge sider av fjorden og oppover den 30 km lange Odda-dalen og i sidedalføra. Berre på øyra mot fjorden og terrassane rundt var det tettbygd, og her må busetjinga vera svært gamal. Ved fjorden og i dalane var det fedrift og åkerbruk som var hovudgrunnlaget for bygdeøkonomien, medan jakt fiske og fangst lokka folk langt til fjells. Dyrefôr måtte gjerne haustast på utslåtter i li og fjell, ofte med livet som innsats. Etter kvart blei også fruktdyrking ein viktig del av jordbruket i Hardanger. Frå 1820-talet byrja utanlandske turistar å besøka Hardanger, og dei fyrste var engelske. Turiststraumen til Hardanger auka jamt og sikkert, særleg etter at kommunikasjonane blei betre og det kom hotell som kunne by dei reisande ein rimeleg komfort. Det var turistattraksjonane som Folgefonna, Buerbreen, Skjeggedalsfossen, Tyssestrengene, Låtefossen og andre fossar, fjorden og fjella som gjorde Odda til den viktigaste og mest besøkte turiststaden i Norge. Og turistane var både keisar Wilhelm og kongen av Siam, russiske storfyrstar og den engelske overklassen. Eksempel på det siste er engelskmannen Edward John Goodman som prisar Odda i 1890: *Dette er ein nydeleg stad med mange tilreisande, og kan godt kallast Noregs Interlaken(...)* Midt på sommaren kan Odda vera ubehagelig tettpakka med folk, men eg var heldig og opplevde ikkje dette.³ Turisttrafikken hadde både ljose og mørke sider. Det vart skapt liv og røra i bygda, og den gav både direkte og indirekte inntekter. Men på andre sida kunne verksemda knytt til skyssing og oppfølging av turistar koma i konflikt med tradisjonell

³ Markhus 2000: 118.

gardsdrift, og inntekta var også sterkt sesongprega. Det var derfor med forventning at ein tok imot nyheita om mogeleg industri til Tyssedal og Odda, sjølv om nettopp industrien skulle langt på veg dramatisk endra dei nasjonalromantiske kulissene og dermed også turisttrafikken.⁴

2.2 Då industrien kom til Odda

Odda tok del i eit industrieventyr som starta dei fyrste tiåra etter 1900. I tillegg til rik tilgang på vasskraft, hadde Odda isfri hamn for import av råvarer og eksport av ferdig produkt. Noreg fekk på denne tida sitt gjennombrøt som moderne industrinasjon i det som gjerne omtalast som ”den andre industrielle revolusjon” Det var den vitskapsbaserte og kraftkrevjande storindustrien som spelte hovudrolla i denne industrialiseringsbølgja, og ny teknologi som kunne utnytta vasskrafta til produksjon av elektrisitet, gjorde Noreg til eit attraktivt land for industrietablering. Bak sto ofte utanlandsk kapital og ekspertise. Industrieventyret i Odda starta med at Tyssefaldene AS sikra seg eigedomsrettane til Tyssovassdraget i Hardanger i 1906. Bak selskapet stod mellom anna den norske ingeniøren Sam Eyde og dei svenske Wallenberg-brørne. Selskapet inngjekk avtale om å byggja ut vassdraget for å levera kraft til to fabrikkar som skulle byggjast i Odda, få kilometer lenger sør i fjorden. I 1906 starta Alby United Carbide Factories og North Western Cyanamide Company oppføringa av kalsiumkarbidfabrikk og cyanamidfabrikk, som frå 1924 fekk fellesnemninga Odda Smelteverk AS. Bak begge selskapa stod den britiske aktøren The Sun Gas Company, medan den røynde svenske ingeniøren Albert Petersson var ei viktig drivkraft og den fyrste direktøren ved anlegget. Hausten 1908 sto Tyssø 1 klar til å levera straum, og produksjonen ved dei to fabrikkane tok til. Karbid vart produsert av kalk og koks, og saman med nitrogen var karbid råstoff til cyanamid. Det var éin av fleire typar kunstig nitrogengjødsel som vart utvikla tidleg på 1900-talet. Ei utviding av anlegget kom i 1912, og i åra fram mot 1.verdskrig vart cyanamid-fabrikk i Odda kjend som verdas største i produksjonskapasitet.

Så kom ein vanskelegare periode for begge fabrikkane i Odda, som gjekk konkurs i 1921. Tre år seinare ble drifta teken opp att, men denne gongen som Odda Smelteverk AS.⁵

⁴ Andersen, Haug, Trædal, Nord & Sunde 1989: 21-42.

⁵ Andersen, Haug, Trædal, Nord & Sunde 1989 og <http://www.nvim.no/odda-sin-industrihistorie/category437.html>.

Odda-prosessen, eller nitrofosfat-prosessen, blei utvikla ved anlegget i 1927–28. Prosessen er ein kjemisk prosess basert på salpetersyre, nitrogen, fosfor og kalium for industriell produksjon av kunstgjødsel. Prosessen fekk stor internasjonal tyding. Produksjonen og utstyret ved Odda Smelteverk blei modernisert i fleire omgangar, blant anna med nye cyanamidomnar på 1930-talet. På 1950-talet blei transport og lagringsmogelegheitene forbetra, og frå 1951 blei det produsert dicyanamid, der cyanamid utgjorde eitt av råstoffa. Tysso 2-utbygginga, som stod ferdig i 1967, auka kraftforsyninga til verket og gav rom for ytterlegare utviding. I 1982 starta drifta av karbid-smelteovn 3, som var verdens største i sitt slag. På eit seinare tidspunkt skulle smelteverket også bli verdas største eksportør av karbid. Dette var altså ei betydeleg bedrift også i internasjonal målestokk. Etter kvart gjorde fall i karbid-etterspurnaden og aukande straumprisar det stadig mindre lønsamt å drifta fabrikk, og i 1998 selde British Oxygen Company (BOC) Odda Smelteverk til Phillip Brothers Chemicals INC. For 11,5 mill. pund. Smelteverket prøvde seg ei tid med å framstilla det meir miljøvenlege stoffet Hydrogencyanamid: I 2002 stoppa produksjonen av kalsiumkarbid i juni, medan drifta for heile verket fekk ein «mellombels» stopp i november same året. Etter at konkurrenten Degussa ble nærast einerådande på marknaden, steig prisen på dicyanamid med 50 prosent, og 28. november gjennomførte Konkurransetilsynet razzia i smelteverkets lokale pga. mistanke om ulovleg prissamarbeid og marknadsdeling med Degussa/SKW Trostber. Smelteverket tapte pengar, og då eigarselskapet ikkje ville gje eit lån på 10 mill. kroner, måtte bedrifta gje opp.⁶

2.3 Striden etter konkursen

Den 27. februar 2003 blei Odda Smelteverk A/S erklært konkurs, etter gradvis nedtrapping av produksjonen og kutting av arbeidskrafta. 60 tilsette mista arbeidet. Smelteverket hadde ei gjeld på 22 mill. kroner, 12 mill. til Statens nærings og distriktsutviklingsfond, og 10 mill. til andre kreditorar. Smelteverket var i drift i nær hundre år før nedlegginga i 2003.

Fabrikktomta er på 88 mål og utgjer $\frac{1}{3}$ av Odda sentrum. Odda kommune har brukt rundt 6,5 mill. til å kjøpa sju bygg det ikkje er pant i: Lindehuset (1908), hovudkontor (1906), teknisk kontor (1906), portvakta (1965), sentralbadet (1908), verkstad (1916) og laboratorium (1918). Resten av smelteverket blei kjøpt opp av Smelteverkstomta Næringsutvikling, og noko er alt

⁶ https://no.wikipedia.org/wiki/Odda_Smelteverk.

vidareselt. Tidlegare museumsdirektør ved Norsk Vasskraft- og Industristadmuseum i Tyssedal, Randi Bårtvedt, har skrivt ein artikkel om tida etter smelteverkskonkursen og kampen om UNESCO-status i boka *Når Industriarv blir verdensarv*.⁷ Ho hevdar at konkurransen utløyste eit sterkt ønske frå næringslivet lokalt og frå kommunen om å få til ny og god utvikling av bedrifter og arbeidsplassar. Fram til ettersomaren 2007 vart utstyr for titals millionar selt, bygningar kom ifølgje Randi Bårtvedt i sterkt forfall og tok skade av riving, lite tilsyn og av at straumen var slått av. Bårtvedt peikar på at mange i Odda hevda ved smelteverkskonkursen at det sterke fokuset på industri gjorde Odda sårbart. Ein måtte få fleire bein å stå på, som reiseliv og utdanning. Odda måtte gjerast attraktivt for å demma opp for sentraliseringa og for å få tak i ungdomen, og ikkje minst ha fokus på attraktive arbeidsplassar for kvinner med høg utdanning. Den tidlegare museumsdirektøren peikar også på at sjølv om drifta på Odda Smelteverk stoppa, og dominansen av industri som næring blei mindre, er ikkje Odda eit typisk postindustrielt samfunn. Odda og Tyssedal har framleis viktig industri som eksporterer metall og kjemiske produkt til mange land i alle verdsdelar, som Boliden og Tizir. Reguleringsplanarbeidet etter konkurransen til Odda Smelteverk var vanskeleg, og kommunen la ned bygge- og deleforbod for å hindra vilkårleg sal av eigedomar på smelteverkstomta før reguleringsplan låg føre. Salet måtte ikkje stengja for ei styrt utvikling gjennom ein kommuneplan og ein reguleringsplan. Produksjonslinja for karbid vart mellombels freda for å vinna tid til å få vurdert kulturminna sin verdi. I valkampen til stortingsval 2005 lova stortingspolitikarane statlege midlar til opprydding på tomte. Dette blei ikkje følgt opp, men etter søknad frå Odda kommune og Norsk Vasskraft- og Industristadmuseum vart det tildelt fire år med prosjektmidlar frå Riksantikvaren i eit verdiskapingsprogram. Så tidleg som 2002 ytra Odda kommune ønske om å få sine industriminne vurderte for ein plass på UNESCO si verdsarvliste. Søknad vart sendt Riksantikvaren via fylkeskommunen, og i mai 2007 tilrådde Riksantikvaren at Tyssedal, Odda, Rjukan og Notodden skulle bli nominerte saman på Noregs tentative liste til UNESCOs verdsarvliste som serienominasjon.⁸

⁷ Bårtvedt 2014: 95-112.

⁸ Bårtvedt 2014: 105.

Kapittel 3. Teori

3.1 Innleiing

Tema i oppgåva mi er knytt til kulturarv, kva kulturarv er og kva kulturarv gjer, og eg vil derfor starta kapitlet med å orientera om teori knytt til omgrepet kulturarv. Eg vil vidare klargjera kva diskurs, diskursteori og diskursanalyse er, og kva teorigrunnlag som dannar grunnmur for desse spesifikke omgrepa. Det betyr at eg må dukka ned i sosialkonstruktivismen og poststrukturalismen. Eg vil vidare sjå på det spesifikke teorigrunnlag for diskursanalyse med diskursteori og kommunikasjonsteori. Vidare vil eg sjå på teori om makt og identitet, ettersom det er ei viktig målsetjing i analysen min å avdekkja makt/avmakt og ulike typar identitetar.

3.2 Teori om kulturarv

Kva er kulturarv? Kulturarv kan definerast slik:

«Det kulturstoff som i en gruppa eller et samhalle faktisk overføres mellom generationer.»⁹

Denne definisjonen er *deskriptiv og nøytral* og seier ikkje noko spesifikt om verdi. Omgrepet kulturarv slik det vert brukt i dag, og slik eg forstår det i denne oppgåva, kan derimot definerast som noko som eit samfunn aktivt *peikar ut* som unikt og verdt å ta vare på. Dette er ikkje verdinøytralt. I artikkelsamlinga *Når industrisamfunnet blir verdensarv* vert det peika på at kulturarv, på same måte som det engelske *heritage*, har fått ein sentral plass i språket og blir brukt som erstatning for termen kulturminne, som tidlegare blei brukt om same type objekt. Det står for noko som er verdfullt og som må takast vare på for framtida. Kulturarva kan gje seg til kjenne som ein eigenskap ved gjenstanden. Det er det materielle objektet i seg sjølv som er verdfullt, men også som ein del av den sosiale prosessen. Det er samfunnet som tillegg bestemte objekt slike verdier, og dette er ein prosess som ikkje er fastlagd, men stadig i endring der kategoriane vert utvida, noko som gjerne utfordrar samfunnet rundt.¹⁰ Dette kan det vera grunn til å hevda at ein har sett i prosessen rundt fredinga av delar av Odda Smelteverk. Den australske professoren Laurajane Smith uttalar: «There is, really, no such

⁹ Anselm sitert i Ågotnes 2014: 156.

¹⁰ Ågotnes, Barndon, Engevik & Selberg 2014: 12.

thing as heritage»,¹¹ og med det meiner ho at kulturarv alltid er sosialt konstruert, gjennom ei bestemt forståingsramma i ein bestemt samanheng frå eit bestemt perspektiv. Smith hevdar at der føreligg ein hegemonisk diskurs om verdsarv som påverkar kva måte me tenkjer, snakkar og skriv om kulturarv. Ho set fokus på at folk flest nærmar seg omgrepet kulturarv på ein bestemt måte. Gjerne som «old, grand, monumental and aesthetecally pleasing sites, buildings, places and artefacts.»¹² Det er altså gjerne det monumentale som tradisjonelt er blitt oppfatta som verdfull kulturarv, og Smith hevdar at det føreligg ein autorisert, hegemonisk kulturarv-diskurs som bestemmer korleis me tenkjer, snakkar og skriv om kulturarv. Den underbyggjer den vestlege elite sin kultur og verdier, noko som gjer den universell. Sett i forhold til Odda smelteverk som kulturarv, kan ein godt påstå at dette er eit kulturminne som opplagt kolliderer med den tradisjonelle oppfatninga av verdfull kulturarv, ikkje minst i forhold til estetikk, og at dette har hatt stor påverknad i forhold til korleis debatten har gått føre seg. Smith hevdar vidare at kulturarv som en kulturell prosess er ein meir kompleks måte å sjå kulturarv på, som oppleving, som identitetsbyggjar, som noko subjektivt med kollektive og individuelle minneprosessar: «Heritage is something vital and alive. It is a moment in action, not something frozen in material form. It incorporates a range of actions that often occur at places or in certain spaces»¹³ I denne oppgåva vil eg støtta meg på Smith sin måte å sjå på kulturarv som prosess, og ikkje som noko statisk, endeleg og avslutta. Den britiske geografen David Lowenthal, som meiner at fenomenet *heritage* står for ein ny type fortidsinteresse: «The word rejoices in a newly popular faith: the cult of heritage.»¹⁴

Lowenthal hevdar vidare at heritage er ein type sosial praksis som er kjenneteikna ved identitetssøking, at dei som engasjerer seg i heritage-aktivitetar er på leit etter kjenselmessige bindingar, og det er på denne bakgrunnen ein må forstå den massive interessa for fortida som blomstra opp på 1980-talet. Spørsmålet om identitet og kjensler har utan tvil også vore, og er, sentral i prosessen rundt smelteverkssaka.¹⁵ Ettersom målsetjinga for denne oppgåva er å sjå med kritisk blick på dei ulike ordskifta og diskursane som kom i kjølvatnet av konkurransen til Odda Smelteverk A/S, tenkjer eg at det også vil vera rett å inkludera *kritisk kulturarvteori*, der kulturarv, i følgje Laurajane Smith, frå eit konstruktivistisk perspektiv alltid sosialt konstruert, tolka og kommunisert innan ein spesifikk kontekst og frå ein spesifikk ståstad.¹⁶

¹¹ Smith 2006: 11.

¹² Smith 2006: jamfør notat, 2579 Kulturarv i bruk, 2016.

¹³ Smith 2006: 83.

¹⁴ Lowenthal sitert i Ågotnes, Barndon, Engevik & Selberg 2015: 13.

¹⁵ Ågotnes, Barndon, Engevik & Selberg 2015: 13.

¹⁶ Smith 2006 sitert i Birkeland 2015: 69.

Kulturarv blir då noko som *blir til* i notida, legitimert av fortida, og som eit *potensiale* for framtida.¹⁷ Folkloristen Barbara Kirshenblatt-Gimblett kallar dette ein *metakulturell produksjon* fordi samtidige prosessar transformerar meining om fortida og tillegg dei nye verdiar og ny forståing.¹⁸ «Heritage is not lost and found, stolen and reclaimed. It is a mode and cultural production in the present, that recourse to the past.»¹⁹ Det er ikkje gitt at denne forståinga er lik for alle, og det kan skapa konflikhtar og debatt. Kirshenblatt- Gimblett hevdar også at utbreiinga av kulturarv heng saman med økonomiske prosessar. Den rask vekstande turismen krev og skaper det kulturelle innhaldet som er naudsynt for å etablera reisemål, og *heritage* er ein viktig del av dette innhaldet.²⁰ Dette momentet er lett å sjå att i argumentasjonen rundt smelteverkstomta som verdsarv, der potensialet og forventningane rundt auka turisme, var og er ein sentral del. Inger Birkeland hevdar at *kulturarvifisering* av ein stad er ingen verdinøytral prosess, men er djupt bunde til maktforhold og kva forteljing om staden som blir valt. Ulike interessegrupper nyttar kulturarva til ulike formål, med varierende grad av hegemoni og legitimitet.²¹ Og når *kulturarvifiseringa* av Odda Smelteverk vert så motsetningsfylt, har dette også samanheng med at tekniske og industrielle kulturminne og kulturarv representerer ei *utviding* av omgrepet kulturarv, kva kulturarv kan vera, ikkje minst i forhold til det estetiske. Ein kan også hevda at industriarva ligg oss nære i tid og rom, me har ikkje enno fått den distansen til industriepoken som gjer dei *framande og interessante*. Smelteverkstomta var og er ein del av kvardagen til oddingane, og det som kan skje når kvardagen vert gjort til kulturarv, og kanskje verdsarv, er at dei som har eit langt og etablert forhold til *objektet for interesse*, kan kjenna seg framandgjorte. Ein kjenner seg ikkje att i den forteljinga som vert valt. I den samanheng vil eg også trekkja inn eit moment som historikar Cecilia Trentner hevdar: At industri er kopla til framtidstru og framtidsvisjonar, og at dette dermed kan stå i motsetning til den nostalgi og minneproduksjon som er ein tradisjonell del av kulturarvforståinga. Dette momentet kan vera særskilt viktig å ha med seg i analysen av debatten rundt smelteverkstomta, ettersom Odda ikkje er eit postindustrielt samfunn, men framleis har sterk og ekspansiv industriverksemd²²

¹⁷ Birkeland 2015: 69.

¹⁸ Kirshenblatt-Gimblett sitert i i Birkeland 2015: 69.

¹⁹ Kirshenblatt-Gimblett 1998: 21.

²⁰ Ågotnes, Barndon, Engevik & Selberg 2015: 13

²¹ Birkeland 2015: 70.

²² Trentner sitert i Ågotnes, Barndon, Engevik & Selberg 2015: 14

3.3 Sosialkonstruktivisme og poststrukturalisme

Opggåva mi har som mål å sjå på kva debatten rundt smelteverkstomta kan fortelja oss om diskursar, makt og identitet. Men kva er diskurs? Fyrste gong eg blei presentert for omgrepet, vart det definert med den latinske tydinga: å *springe fram og tilbake*, at diskursar kan forståast som teikn som sirkulerer og tek førebelse posisjonar i forhold til kvarandre, og dermed utgjer meir eller mindre opne nettverk.²³ Dette fann eg vanskeleg å forstå fram til eg fekk ein breiare presentasjon knytt til korleis diskursar opererer i praksis i kommunikasjonssituasjonar og vidare utfordrar eller stadfestar mellommenneskeleg forståing, makt, avmakt og sosial ulikskap. Teoretisk byggjer ein på forståinga av at diskurs er ein bestemt måte å uttala seg om og å forstå verda på. Omgrepet diskurs blei innført av den franske idéhistorikaren Michel Foucault (1926-1984) og er eit barn av sosialkonstruktivisme og poststrukturalismen. Derfor er det akkurat her eg startar den teoretiske førebuinga til praktisk analyse.

Sosialkonstruktivisme og poststrukturalisme er ein samlekategori for ei rekke nyare teoriar om kultur og samfunn som har vakse fram innan humaniora og samfunnsvitskap dei siste 30–40 åra. Vivian Burr definerer fire ulike filosofiske premisser som grunnleggjande for sosialkonstruktivismen. Den fyrste premissen handlar om å ha ei *kritisk innstilling til sjølvsgt kunnskap* ved at verda vår ikkje kan sjåast på som objektiv, men heller som eit resultat av vår måte å sjå vera på. For det andre vektleggjast det at våre måtar å forstå verda på er *historiske og kulturelt spesifikke*. Dette betyr at alle former for forståing avhenger av når og kor i verda ein er, og dei er gjerne produserte i relasjon til den gjeldande historiske og kulturelle konteksten. Den tredje premissen handlar om korleis ein ser *på samanhengen mellom kunnskap og sosiale prosessar*. Her framhevast det at det som til ei kvar tid aksepterast som gyldig kunnskap, *sanninga*, er eit produkt av sosiale prosessar der menneskeleg interaksjon står sentralt. Språket får dermed ei viktig rolle i denne kunnskapsproduksjonen. For det fjerde vurderast samanhengen mellom *kunnskap og sosiale handlingar*. Det at noko aksepterast som gyldig kunnskap, gjer gjerne at visse handlingar legitimerast, medan andre ikkje passar inn i det sosialt konstruerte biletet på sanning.²⁴

I denne samanheng vil eg vera på jakt etter korleis legitimert framstilling av røynda veks fram, t.d. korleis ein utviklar ei offentleg forståing av kva som er verneverdige kulturminne og eit språk rundt det, ut frå at denne forståinga er skapt, ikkje noko som alltid har vore der. Og denne forståinga og røynda vert skapt gjennom språket. Språket spelar altså ei viktig rolle i

²³ Sørensen, Høystad, Bjurstrøm & Vike 2008: 67.

²⁴ Burr 1995: 2-16.

ulike sosialkonstruktivistiske tilnærmingar. Sosialkonstruktivismen henta inspirasjon frå strukturalistisk og poststrukturalistisk språkfilosofi. Desse teoriane set søkelyset på forholdet mellom språk og subjekt der det hevdast at vår tilgang til røynda går gjennom språket. Dette inneber at verda ikkje kan skildrast nøytralt reflekterande, men berre representativt, gjennom språket. Tidleg på 1900-talet sette Saussure og den strukturalistiske språkfilosofien fokus på språket som eit system avskilt frå den objektive verda. Saussure hevda med dette at teikn får si tyding gjennom sitt forhold til andre teikn, ved å forholde seg i bestemte meiningsberande forhold til kvarandre i ein fast struktur. Han hevda at språkvitskapens hovudoppgåve var å avdekkja denne strukturen, medan den praktiske språkbruken var av mindre interesse for forskinga.²⁵ Poststrukturalistane opprettheld strukturalistanes idé om at teikn får tyding gjennom relasjon til andre teikn. Men dei løyser på den fastlagte strukturen og fremmar ideen om at teikna sine tydingar kan endrast ut frå kva samanheng dei nyttast i. Teikn står dermed i eit glidande forhold til kvarandre og er ikkje fastlåste i ein uløyseleg struktur. For poststrukturalisten spelar derfor språkleg praksis ei heilt sentral rolle. Poststrukturalismen markerte på slutten av det 20. hundreåret eit brot med trua på at vitskapen kan kartleggja verda som den er, og opna for eit refleksivt syn på vitskapane som *sannsynleg-gjorte utkast av røynda*. Den markerte samtidig eit oppgjær med dei absolutte distinksjonar mellom språk og verd, aktør og struktur. Det er ofte sett likskapsteikn mellom poststrukturalismen og *den språklege vendinga*. Og mellom denne igjen og ein påstand om at det ikkje er noka verd utanfor språket og det sosiale, det vil seia ein radikal sosialkonstruktivisme.²⁶

Michel Foucault var interessert i å spørja korleis subjekt og objekt blir til? og vidare korleis kunnskap om kva som er sant eller falskt blir etablert som vitskapleg kunnskap innanfor bestemte historiske kontekstar? Framfor å spørja om kva mennesket eller samfunnet var, spurde Foucault om korleis eit subjekt og eit objekt blir til i nettopp den gitte konteksten. Som nemnt tidlegare, så dannar diskursteori grunnlaget for metoden og verktøyet som eg etter kvart skal ta i bruk i forhold til ulike typar tekstar. Eg vil gjerne fokusera særskilt på to teoretiske inngangar: Laclau og Mouffes diskursteori og Faircloughs kritiske diskursanalyse.

²⁵ Jørgensen & Phillips 1999: 19.

²⁶ Sørensen, Høystad, Bjurstrøm & Vike 2008: 67.

3.4 Ernesto Laclau og Chantal Mouffe sin diskursteori

Laclau og Mouffe byggjer teorien på to store teoretiske tradisjonar, marxismen og strukturalismen/poststrukturalismen. Marxismen gir utgangspunkt for å tenkja inn den sosiale dimensjonen, og strukturalismen representerer ein teori om språkleg tyding. Med utgangspunkt i strukturalismen kan ein tenkja seg at alle teikn i språket er som knutane i eit fiskegarn, og dei får tyding ved å vera ulike kvarandre på bestemte måtar, altså ved å vera plassert på ulike stader på nettet. Poststrukturalistane vil då hevda at tyding ikkje kan fastleggjast så endeleg og fastlåst. Ein kan rett nok tenkja seg at teikna får si tyding gjennom ulikskapar, og forhold til kvarandre, men det vil likevel skje ei *glidning*. Teikna kan setjast i ulike forhold til kvarandre gjennom språkbruk som utviklar seg og endrar seg over tid. Dette kan skapa ny mening. Ut frå den poststrukturalistiske posisjonen er språket eit sosialt fenomen. Det er gjerne gjennom forhandlingar og konflikhtar språkstrukturar vert fastlagde og gir tyding. Dei hevdar også at det å avdekkja nettopp desse prosessane, kor kampar går føre seg for å fastleggja teikna si tyding, er diskursanalysens hovudformål.²⁷ Dette vil vera eit hovudformål i diskursanalysen, å sjå om det føregår denne type glidningar, om diskursane endrar og utviklar seg over tid. Laclau og Mouffe brukar tre sentrale omgrep i sin teori: *nodalpunkt, det diskursive felt og lukning*.²⁸

Viss me tenkjer oss at alle teikna i ein diskurs er moment eller *knutar i fiskenettet*, er *nodalpunktet* ein større knute, eller eit meir privilegert teikn som dei andre teikna ordnast rundt og får tyding i forhold til. Nodalpunkt kan også forklarast som eit *forankringspunkt*. T.d. i ein nasjonal diskurs er *folket* eit nodalpunkt, og i ein politisk diskurs er *demokrati* eit nodalpunkt. Samanlikningsvis kan ein kanskje seia at i ein kulturminnediskurs vil verneverdi vera eit nodalpunkt, og i ein nærings- og samfunnsdiskurs vil utvikling og vekst vera eit nodalpunkt. Når ein diskurs vert danna, er det ein måte å skapa mening på som også utelèt andre moglege tydingar. Ein diskurs er såleis eit forsøk på å skapa eintydigheit og dermed ein reduksjon av moglegheitene. Alle dei moglegheitene diskursen dermed utelèt, kallar Laclau og Mouffe *det diskursive felt*. Det betyr at kvar gong ein identifiserer ein dominerande diskurs, vil ein også måtta identifisera motdiskursane som dannar det diskursive feltet. I smelteverksdebatten vil ein typisk underdiskurs eller nodalpunkt til kulturminnevern-diskursen vera bevaring. Motdiskursen til bevaring vil då vera «Riv skiten». Men også innan same diskurs og forståingsramme vil det kunna finnast motdiskursar og diskurskampar. Sjølv

²⁷ Jørgensen & Phillips 1999: 34-41.

²⁸ Same stad.

i stort sett homogene fagmiljø kan ein ha ulike oppfatningar i forhold til verdisetjing og verkemiddel. Det siste sentrale omgrepet er knytt til dei teikna som ikkje har fått ei endeleg fiksert meining, kalla *element*. Desse teikna er fleirtydige og flytande i tyding. Diskursen prøver å fiksera elementa og gjera dei til *moment*, ein fast del av diskursen gjennom ein *lukning*. Men ettersom forhandlingar og konflikhtar alltid går føre seg, kan denne lukninga aldri bli total. Dette er noko som eg også forventar å kunna finna spor av i tekstmaterialet som eg skal analysera, ettersom eg vil forventa å finna utvikling i argumentasjonane over tid. Diskursanalyse er altså ein teori, men også ein metode for å utforska og avdekkja ulike interesser og maktrelasjonar i samfunnet, og det finst ulike modellar for å utføra analysen. Etter å ha studert dei ulike variantane som blir presenterte, har eg kome fram til at det er den kritiske diskursanalysen utvikla av Norman Fairclough som vil vera best eigna for det arbeidet eg skal gjera, saman med Laclau og Mouffe sin diskursteori, ettersom hans analyseteori og metode er den som er mest utvikla i forhold til kommunikasjon, kultur og samfunn.²⁹ Eg vil altså ta utgangspunkt i kritisk diskursanalyse som trekkjer på Norman Fairclough.

3.5 Hovudtrekk ved Norman Faircloughs kritiske diskursanalyse

Ifølgje Jørgensen og Phillips brukar Fairclough diskursomgrepet på to ulike måtar, både som nemnar for språkbruk som sosial praksis og som ein måte å snakka på som gir tyding ut frå eit bestemt perspektiv.³⁰ Kritisk diskursanalyse er «kritisk» i den forstand at den ser det som si oppgåve å avsløra den diskursive praksis si rolle i å oppretthalda den sosiale verda, og med det dei sosiale relasjonane. Formålet er å bidra til sosial forandring i retning av meir like maktforhold i kommunikasjonsprosessane og i samfunnet som heilskap.

Kritisk diskursanalyse oppfattar seg dermed ikkje som politisk nøytral, men som ein kritisk tilgang som er politisk engasjert i endring. Kritikken skal avsløra den rolla som ein diskursiv praksis spelar i vidareføringa av ulike maktforhold. Fairclough hevdar at sosiale og kulturelle prosessar og strukturar har ein delvis lingvistisk-diskursiv karakter, og at formålet med den kritiske diskursanalysen er å kasta lys på den lingvistisk-diskursive dimensjonen av sosiale og kulturelle fenomen og forandingsprosessar i seinmoderniteten. I forhold til debatten om kva som skal skje med det nedlagde smelteverket, betyr det at makt og meining i omstilling og endring også handlar om forteljning. Både forteljning knytt til kva denne bedrifta var, og i dette tilfellet, kva den kan bli. Då Odda Smelteverk gjekk frå å vera ei konjunktur-utsett bedrift der

²⁹ Jørgensen & Phillips 1999: 76-90.

³⁰ Same stad.

marknaden hadde ramla saman og enda med konkurs, til eit mogeleg kulturminne av internasjonal verdi og stort transformativt potensiale, må også røynda forteljast på nytt. Og dei nye forteljingane som blir skapte, og dei som fortel, er med på å skapa røynda på nytt. Vidare hevdar Fairclough at diskurs er både konstituerande og konstituert. Det betyr at diskursar ikkje berre bidrar å forma og omforma sosiale strukturar og prosessar, men også avspeglar dei. I den kritiske diskursanalysen er språk som diskurs både ei form for handling der folk kan påverka verda, og ei form for handling som er historisk og sosialt plassert og som står i dialektisk forhold til andre aspekt ved det sosiale. Det som også vil vera eit viktig moment for meg å ta med frå den kritiske diskursanalysen, er at den hevdar at diskurs fungerer ideologisk, at diskursiv praksis bidrar til å skapa og reprodusera ulike maktforhold mellom sosiale grupper, t.d. mellom klassar, kvinner og menn, etniske minoritetar og majoriteten. Desse effektane ser ein på som ideologiske effektar. I samanheng med diskurskampen som har prega debatten om smelteverkstomta, vil det vera grunn til å hevda at ulike identitetar kjem til syne, og då kanskje ikkje minst at ein verdikonservativ industriarbeidar/fagrørsle-identitet vil stå mot ein meir postmoderne, refleksiv identitet, som eg kjem nærare inn på i teorikapittelet om identitet. Eg har alt nemnt at kritisk diskursanalyse gjerne vil avsløra urett knytt til makt og reproduksjon av sosial ulikskap. I forhold til denne oppgåva vil det då måtta bety at eg ønskjer å sjå korleis ein kan identifisera makt og avmakt. Korleis makta gir seg til kjenne, utviklar seg og eventuelt festar seg. For dei konkrete tekstanalysane vil eg bruka Faircloughs tredimensjonale modell.³¹ Her tek eg utgangspunkt i at diskurs bidrar til å konstruera sosiale identitetar: sosiale relasjonar og system for kunnskap og tyding.

3.6 Kommunikasjonsteori og språkhandlingar

For å ha tilgang på gode og eigna verktøy i forhold til å gjennomføra analyse på ord og setningsnivå, vil eg også gje ei kort teoretisk innføring i kommunikasjonsteori som eg kjem til å nytta til ein viss grad, og her støttar eg meg på Jan Svennevig si framstilling. Språket har ulike funksjonar i samfunnet. I denne oppgåva er eg fyrst og fremst oppteken av språkets kommunikative funksjonar, og der har ein heilt sidan antikken og Aristoteles retorikk operert med ei tredeling: *etos* (karakter), *logos* (sak) og *patos* (kjensler). Overført til nyare kommunikasjonsteori snakkar Jan Svennevig om ein *ekspressiv* funksjon som uttrykker tankar og kjensler hjå avsendaren, ein *referell* funksjon, som seier noko om verda, og ein

³¹ Jørgensen & Phillips 1999: 81

mellommenneskeleg funksjon, der ein utfører ei språkhandling.³² I denne oppgåva reknar eg med å få god bruk for å identifisera den ekspressive språkfunksjonen, der avsendar/talar uttrykker si haldning til det som vert sagt. Dette vert ofte uttrykt gjennom *modalitet*. Dei modale hjelpeverba i norsk er skulle, ville, måtte, burde, kunne, og dei har som funksjon å modifisera innhaldet i ei ytring slik at den står fram som meir subjektiv, sikker, sannsynleg eller som eit uttrykk for avsendarens vilje, ønskjer eller krav. Modalitet kan også verta uttrykt ved andre ord som adverb, t.d. *mogeleg* og *absolutt*, partikler som *nok*, *da vel*, og modifiserte setningar som: *Han er gått for dagen, så vidt eg veit...* Kommunikasjon er referanse, men i diskursanalysen er det ikkje minst den kommunikative handlinga som er av interesse, og dei språkhandlingane som vil vera mest aktuelle for diskursanalysen er:

- 1) *konstantiver*, som er påstandar med kunne om verda, gjerne uttrykt gjennom forteljande setningar, med krav om sanning
- 2) *direktiver*, som er oppmodingar som gjerne kjem som imperativ eller spørsmål og som stiller krav om legitimitet dersom dei heilt og fullt skal verka.
- 3) *ekspressiver*, som kan visa seg som gratulasjonar eller ønsketenking, og som gjerne er sterkt personlege og oppriktige³³

I tillegg til språkhandlingar, vil eg også prøva å identifisera grad av før-forståing og implisitt kunnskap som er i tekstane, noko som vert uttrykt ved *presupposisjonar*.³⁴

3.7.0 Teori om makt

Det er ikkje moegeleg å nytta diskursanalyse som tilnærming utan å sjå nærare på teori om makt og om språk, og her vil eg gjerne støtta meg til nokre av dei mest markante teoretikarane som synest relevante for denne oppgåva, Max Weber, Pierre Bourdieu, Jacques Derrida og Jürgen Habermas. Fram til midten av 1970 låg hovudvekta i forståinga om makt på ressursar og sanksjonar, og på korleis ulike aktørar kan pressa eller lokka kvarandre på grunnlag av dei maktmidlar dei rår over. Denne forståinga står enno ved lag, men nye forståingar har kome til, som tyding av kommunikasjon og språk, forholdet mellom individ og samfunn, mellom enkelthandlingar og sosiale institusjonar, og forholdet mellom makt og demokratisk deltaking.³⁵ Korleis vert «makt» definert? Max Weber seier det slik: «Makt er ett eller flere

³² Svennevig 2008: 10-70.

³³ Svennevig 2008: 68.

³⁴ Svennevig 2008: 55.

³⁵ Engelstad 2004: 8-9.

menneskers sjanse til å sette igjennom sin egen vilje i det sosiale samkvem, og det selv om andre deltakere i det kollektive liv skulle gjøre motstand»³⁶ og Michel Foucault:

« Maktutøvelse er en måte som visse handlinger påvirker andres handlinger på.»³⁷ Makt er noko som går føre seg mellom menneske, at nokon kan påverka andre sin handlemåte slik at det vert eit resultat med hensikt. Det kan vera fordeling og omfordeling av gode og byrder, innføring av normer og reglar og endring av sosial status. Max Weber peikar på at legitim maktutøving er ei kjelde til disiplin. Dei underordna ønskjer å tena dei overordna, men problemet er at makta sjeldan opplevast som legitim for alle som det vedkjem, og i fråvær av legitimitet vil makt bringa fram motstand. Nokon gonger i form av organiserte aksjonar og omfattande sosiale bevegelsar.³⁸ Viss ein set maktteorien til Max Weber i forhold til smelteverkssaka, vil det vera lett å trekkja linjene til den formelle makta som

Fylkeskonservator og Riksantikvar kan utøva i forhold til vern og freding, også på trass av folkevilje og politisk fleirtal i kommunen, ettersom deira makt er legitim og forankra i mandat og lovverk

3.7.1 Kapitalomgrepet, det sosiale rommet og habitus

Kva blick me har for verdi og potensiale i dei enorme industri-ruinane etter Odda Smelteverk A/S, vil til viss grad vera avhengig av kva bakgrunn, utdanning, kunnskap, arbeid og identitetstilknytning me har, noko som gjer teorien til Pierre Bourdieu om kapital og habitus som godt eigna teoretisk utgangspunkt for å identifisera makt i debatten om smelteverkstomta. Arild Danielsen og Marianne Nordli Hansen hevdar i sin artikkel «Makt i Pierre Bourdieu sin sosiologi» at Pierre Bourdieu kan verka strukturalistisk i si tilnærming til makt fordi han i mange samanhengar set likskapsteikn mellom makt og fordeling av kapital. Dersom ein har mykje kapital, har ein mykje makt. Men kapitalomgrepet til Bourdieu er både knytt til materielle så vel som symbolske, kognitive og sosiale felt.³⁹ Ein kan altså ha ulik type kapital. Bourdieu nyttar ikkje minst denne måten å sjå på makt som utgangspunkt for å analysera sosial ulikskap og reproduksjon av ulikskap. Bourdieu legg dermed ikkje så stor vekt på problemstillingar som har stått sentralt i statsvitskapelege diskusjonar om makt, dvs. spørsmål som dreier seg om kven som har innflytelse over politiske prosessar og avgjerder. Han går på

³⁶ Weber 1971: 53.

³⁷ Foucault 193: 219.

³⁸ Engelstad 1999: 38-39.

³⁹ Danielsen & Nordli Hansen 1999: 45.

ein måte ein omveg gjennom å analysera bestemte sosiale felt og gjennom studie av dominerande former for retorikk.⁴⁰ Det sosiale rommet er eit sentralt omgrep hjå Bourdieu og kan forklarast som eit fleirdimensjonalt rom der personar si plassering er bestemt av eit sett eigenskapar. Blant dei relevante eigenskapane er yrke, utdanning, inntekt, foreldres yrke, foreldres utdanning og inntekt, geografisk opphav, kjønn, m.m. Ifølgje Bourdieu kan ein klasse definerast teoretisk som eit sett av individ med omtrent same posisjon i det sosiale rommet. Desse individa vil ein tru utviklar disposisjonar og interesser med klare fellestrekk, og dei vil dermed oppføra seg på liknande måtar og utvikla liknande haldningar.

Når det gjeld kapitalomgrepet til Bourdieu, er det altså ikkje berre knytt til materielle interesser og pengar gjennom økonomisk kapital, men også til kultur, som kulturell kapital, og til sosiale relasjonar som sosial kapital. Utdanningskapital vil gjerne vera ein viktig del av den kulturelle kapitalen, og sosial kapital dreier seg om sosiale nettverk og kontaktar og sirkulasjon av informasjon. Ein har mykje sosial kapital dersom ein har kontaktar som kan mobiliserast i situasjonar der ein vil oppnå noko, t.d. attraktive stillingar eller å påverka avgjerder. Den totale kapitalen ein person har kan vera ulikt samansett. Nokon kan til dømes ha høg kulturell kapital, men lite økonomisk kapital, som t.d. ein kunstnar som ikkje har slått gjennom kommersielt. Andre kan både ha høg økonomisk, sosial og kulturell kapital, t.d. ein høgt utdanna embetsmann med høg løn og eit gunstig sosialt nettverk.

Gruppene som har tilgang til mest kapital, inngår i det Bourdieu kallar maktfeltet. Maktfeltet består ikkje av ein samla herskande klasse, men av ulike elitar som baserer sin posisjon på ulike typar kapital. Eit anna sentralt omgrep hjå Bourdieu er *habitus*. Habitus kan på enklast måte forståast som tillærte tanke-, åtferd- eller smaksmonster. Desse ulike monstera, eller *disposisjonane*, er resultatet av kulturell læring og tileigning av sosiale strukturar, gjennom individ og grupper sine erfaringar. Eg ser at Bourdieu sitt syn på ulik type kapital, maktfelt og habitus absolutt er relevant for forståinga av kampen mellom dei ulike diskursane som blir behandla i denne oppgåva, og det kan vera god grunn til å hevda at dei gruppene som har kjempa for den mest omfattande graden av freding og vern av industribygga og produksjonsutstyret knytt til den nedlagde fabrikk, har større grad av spesifikk kulturell kapital og/eller utdanningskapital. Dette kan like gjerne vera i form av blikk for det kunstnarlege i spennande, brutal arkitektur, urbane strukturar og byrom som forståing og erkjenning av verdien av å bevare det som representerer viktig historie, minner og verdiskaping for heile samfunnet. Desse argumenta er ikkje typisk like lettselde blant dei som

⁴⁰ Danielsen & Nordli Hansen 1999: 45.

i mindre grad har denne typen kulturell kapital. Når det gjeld den økonomiske kapitalen, er ikkje samanhengen like opplagt. Mange kapitalsterke vil kanskje heller tenkja ny utvikling, ny næring, kjøpesenter og vekst. Dette kan tenkjast å stå mot verneinteressene, men kan også vera samanfallande, ettersom kulturarvstatus (og ikkje minst UNESCO-status) kan utgjera ein stor verdi, også i økonomisk målestokk. Så dermed kan ein vera einige om målet, om ikkje heilt og fullt grunngevinga.

3.7.2 Språk som makt, dekonstruksjon

Dekonstruksjon som omgrep kan best beskrivast som ein måte å lesa på, og filosofen Jacques Derrida si framstilling spring ut av sjølvmotseiingar og logiske brot som han finn i tekstane.⁴¹ Ifølgje Sindre Mekjan si framstilling av Derrida sin teori kan tekst på ein unik måte visa tanken sine avgrensingar. Sjølv om det er umogeleg å oppnå fullkomen sanning og koma fram til endeleg meining, så er tradisjonelt sett filosofisk tenking og språk basert på forventningar og ønske om nettopp dette. Eit av grunnprinsippa i tanke og språk er motsetningar, som mann/kvinne, varm/kald, kvitt/svart, ein/mange. Motsetningspara blir sett på som gjensidig utelukkande. Dette kallast det logisk-ekskluderande prinsipp. Det siste prinsippet vert kalla rangeringsprinsippet. Då vil rangeringa vera asymmetrisk og ikkje likestilt. Det sanne står over det falske, mannen over kvinna, sterkt over svakt. I forhold til smelteverkssaka kan ein hevda at aktuelle motsetningspar har vore sant/usant, fint/stygt, spennande/skjemmande, verdfullt/uviktig, diamant/ruin. Derrida sin dekonstruksjon er eigentleg ein kritikk av den sveitsiske lingvisten Ferdinand de Saussure. Saussure fremma eit radikalt språksyn. I ei daglegdags språkforståing tenkjer ein at eit ord refererer til ein ting eller eit forhold i verda. Ein tenkjer t.d. at sludd refererer til ein type snø, og at den tydinga me legg i ordet, er knytt til kva eigenskapar denne spesifikke typen snø har og står i motsetning til andre typar snø, som skaresnø og puddersnø. Saussure meiner det er knytt problem til den type enkel språkforståing. Det føreset at idear eksisterer før og uavhengig av språket, noko som han meiner er feil: «Utan språk er tankane ei uavhengig stjernetåke. Det eksisterer ingen idear eller klare tankar før språket.(...)Klare tankar formast ved hjelp av språket», seier Saussure.⁴² Han meiner altså at ein ikkje fyrst oppfattar røynda for så å setja ord på ho, men tvert imot at språksystemet formar korleis ein ser på verda. Innvendinga til Derrida gjekk grovt sett ut på at Saussure ikkje gjekk langt nok. Derrida meinte at i teoriane til Saussure låg det ein kritikk av

⁴¹ Mekjan: 97.

⁴² Saussure sitert i Mekjan 1999: 99.

heile den vestlege filosofiske tradisjonen. All tenkinga etter Platon er styrt av motsetningsforholdet mellom innhald og form, tenking og sansing, idé og fenomen, natur og kultur. Og det fyrste leddet i motsetningsparet vil alltid vera privilegert på kostnad av det andre. Filosofane har søkt det reine innhaldet og den reine tenkinga som ligg til grunn for den røynda me lever i . Dette kallar Derrida *logosentrisme*. Grovt sett kan ein kanskje seia at der Saussure ser på det skrivne ord som upåliteleg, ser Derrida på all tekst, då forstått som heile røynda, som upåliteleg. At alt ein ser og held seg til, får tyding gjennom relasjonen til andre fenomen. Ut frå dét kjem den berømte setninga til Derrida: « Det finnes ingen ting utanfor teksten.»⁴³ Smelteverket finst jo svært konkret, brutalt og bastant utanfor teksten. Likevel er Derrida sine tankar om bindinga til språket og teksten absolutt relevante ettersom språket rundt smelteverket, både før og no, er sentral i oppgåva. Det som er spesielt interessant i så måte, er at språket rundt Odda Smelteverk A/S var eit heilt anna før nedlegginga enn etter. Så ein kan kanskje påstå at det språket som gjerne blei nytta før, som var knytt til ordbruk som *produksjon, driftsstopp, produksjonsvanskar, miljøutfordringar, rasjonalisering, permittering, outsourcing, konflikt og konkurs*, vart erstatta av ord som *verneverdi, unikt potensiale, urbane kvalitetar, spektakulær arkitektur, byromskvalitetar og industrikatedralar*. Og me som bur her tilpassar oss eit nytt språk, og etter kvart gjer mange det til sitt eige, men ikkje alle, og ikkje utan kamp og konflikt, og det er ikkje minst det denne oppgåva handlar om.

3.7.3 Kommunikativ makt

Kommunikativ makt slik som framstilt ved Jürgen Habermas, verkar ikkje gjennom kommunikasjon av truslar om bruk av tvangsmiddel, og er ikkje noko som berre den herskande klassen har. Kommunikativ makt oppstår mellom aktørar som i fellesskap søker etter rette normer for sosialt samliv, og verkar gjennom normer som me deler fordi me er overtydde om at dette er klokt. I den samanheng er det særleg interessant i forhold til denne oppgåva å sjå korleis han ser på diskurs som «kommunikativ handlings forsetjing med andre midlar.» Som ein parallell til at krig er politikkenes fortsetjing med andre midlar.⁴⁴

Uttalen underforstår at eit samfunn, inklusiv dei politiske prosessane, delvis kan forståast som eit samarbeidstiltak basert på viljen til å overtyda snarare enn til å tvinga kvarandre, på fri vilje og tillit. Overgangen til diskurs inneber bruk av verkemiddel som for så vidt også er

⁴³ Mekjan 1999: 103.

⁴⁴ Høibraaten1999: 230.

omsynslause, nemleg diskursiv argumentasjon der målet er å drøfta ulike krav til gyldigheit, slik at ein etter kvart kan venda attende til kommunikativ handling.⁴⁵ Men er dette mogeleg? Iver Neumann viser til at Habermas sin teori tek utgangspunkt i at det bør finnast det han kallar ein «ideell samtalesituasjon», der det «betre argument» kan vinna fram. Iver Neumann hevdar at dette er eit utgangspunkt som skil seg radikalt frå diskursanalysens der også andre ting, overtaling, materielle forhold, tvang, m.m. også vil vera involvert. Noko som Habermas for så vidt innrømmer, men han insisterer likevel at politikk skal tuftast på *ideale samtalesituasjonar*.⁴⁶ Sett i forhold til debatten rundt smelteverket vil eg i enkelte tilfelle rekna med å finna at den kommunikative makta i enkelte høve måtte melda pass. Enkelte grupperingar ville ikkje nødvendigvis ta imot ny og relevant informasjon eller la seg overtysa av det beste argumentet. Viss ein skal ta utgangspunkt i Habermas sin teori om kommunikasjon som fortsetjing av krig med andre middel, vil eg også forventa å finna ein slags statisk verbal skyttargravsrig mellom dei ulike interessegruppene. På eit punkt i debatten segmenterte det seg eit syn, og dette er ikkje unikt for denne debatten. Makt er altså eit sentralt omgrep i kritisk diskursanalyse, og både Bourdieu med sine ulike typar kapital, maktfelt og habitus, Foucault med si kopling mellom kunnskap, innsikt, institusjonalisering, Derrida sin dekonstruksjon og Habermas si kommunikative makt vil vera med meg når eg dukkar ned i dei ulike tekstane og prøver å definera diskurs og motdiskurs. Eit anna omgrep som vil vera viktig å forstå og ha med seg, er *identitet*.

3.8 Teori om identitet

Korleis vert identitet definert? Thomas Hylland Eriksen seier at identitet kan vera språkets vanskelegaste ord. I filosofien er det eit gammalt omgrep, og før 1970 vart det sjeldan brukt utanfor fagfilosofien, men i løpet av dei siste 30 åra har det blitt eit av dei mest sentrale omgrepa både i forskingsmiljø, i litteraturen og i delar av politikken.⁴⁷ Me kan snakka om både personleg identitet og gruppeidentitet. Med personleg identitet meinast ein enkeltperson, eit individ som har ein unik psykologisk identitet. Medan med gruppeidentitet meinast ein vennegjeng, ein familie, ei yrkesgruppe, ein minoritet eller ein nasjon som har felles identitet. Ein har noko felles, anten det er å vera samisk, heia på fotballaget Brann eller å vera arkitekt av yrke. Vår identitet vert då gjerne sett saman av ulike element som gjeld både personleg og

⁴⁵ Høibraaten 1999: 230.

⁴⁶ Neumann 2001: 27.

⁴⁷ Eriksen 1997: 36.

kollektive eigenskapar. Til dømes kan ein vera industriarbeidar med bakgrunn i arbeidarrørsla, men også vera Brannsupporter og ivrig jeger. Synet på identitet vil også variera ut frå både historisk epoke og kultur. I antikken kom den store endringa i synet på identitet når ein slutta å sjå på mennesket som noko som vart styrt utanfrå, frå ytre makter og gudar, til det platoniske synet som delte mennesket i kropp og psyke, der psyken skal kontrollera kroppens lyster. Dette er eit dualistisk menneskesyn som dominerte til langt opp i mellomalderen, og vart på mange måtar forsterka av innføringa av kristendomen. Under opplysningstida og vidare i romantikken vart menneskesynet utvida til også å inkludera kjensleaspektet då Herder innførte tanken om det ekspressive mennesket, som ytra seg og utfolda seg, medan Emmanuel Kant stod for fornufta som skulle styra kjenslene.⁴⁸

Elles var det tradisjonelle identitetssynet også eit syn på mennesket som priggitt skjebne og tradisjon prega av slekt, buplass, klasse og religion. Folk flest hadde ein identitet som var føreseieleg og lite påverkeleg. *Skomakar, bli ved din lest* var ein realitet. Etter industrialiseringa gjekk me inn i modernismens tidsalder med ei sterk framtids- og utviklingstru på både vitenskap og menneske sine mogelegheiter. Men marxismen og strukturalismen sette fokus på at det var dei økonomiske, sosiale og kulturelle strukturane og vilkåra som la føringa for den enkelte sin identitet. Dette var eit rådande syn i samfunnsvitenskapane heilt fram til 1980-talet då modernismen vart avløyst av postmodernismen, som ser på mennesket som utøvande og skapande i stadig endring, med stor grad av makt til å påverka sin eigen skjebne. Det postmoderne mennesket skapar seg sjølv i sitt eige refleksive bilete. Det skriv si eiga livsforteljing som vert justert og omdikta i samhandling med samfunnet rundt. I den postmoderne tradisjonen ser ein på identitet som like mykje konstruert som kjerne, like mykje forteljing som fakta.⁴⁹ Denne oppgåva er altså skriva med eit medvit om identitet som noko som er i rørsle, og er meir eller mindre konstruert. Innfallsvinkelen ser på sjølvbiletet og identiteten som ein kjerne som er mogeleg å endra, men der likevel ikkje «alt flyt». Ein viss stabilitet og føreseieleg kjerne finst. I forhold til det som er tema for oppgåva og kva teori som i den samanheng kjennest relevant, vil eg støtta meg særskilt til Anthony Giddens teori om modernitet og sjølvidentitet. Moderniteten gir oss nye mogelegheiter til å forma våre liv, og ein av dei sentrale førestillingane innanfor diskursen om den nye moderniteten, er tesen om ein auka individualisering. Ifølgje Giddens kan det moderne samfunnet blant anna kjenneteiknast ved *refleksivitet*. Eit karakteristisk trekk ved vår tid er at mennesket i mange situasjonar stillast ovanfor ulike og konkurrerande val og

⁴⁸ Sørensen, Høystad, Bjurstrøm & Vike: 145.

⁴⁹ Sørensen, Høystad, Bjurstrøm & Vike: 146.

handlingsalternativ. Disse er baserte på kunnskapane våre, og individet i det høgmoderne samfunnet er tvunge til å ha et bevisst og aktivt forhold til den kunnskapen som det vert presentert for. Ifølgje Giddens så har det høgmoderne mennesket utvikla ei evne til å stilla seg utanfor den konkrete situasjonen det finn seg i og vurderer dei alternativa som føreligg, for deretter å velja ei løysing. Med framvekst av det moderne samfunnet fekk refleksiviteten ein annan karakter. Fortida kan ikkje lenger forbindast med den rutinemessige handlinga, og det er den kunnskapsbaserte tanken som må vurderer dei alternative løysingane.⁵⁰ Denne refleksiviteten er ifølgje Giddens ei form for strukturell tvang, som også fører til at refleksiviteten må rettast mot eigen person, og ikkje berre mot omverda. Individet er sjølvrefleksivt, og på heilt nye måtar er det nøydd til å reflektera over seg sjølv og livsløpet sitt. Og det er i dette forhold at Giddens finn grunnlaget for omgrepet sjølvidentitet, og dette er det sentrale omgrepet i Giddens analysar om individualiteten i det høgmoderne samfunnet. Med Thomas Hylland Eriksen sitt forsøk på definisjon av identitet, og med dei historiske utviklingstrekk i forhold til synet på sjølv og identiteten som bakteppe, vil eg også lena meg til Giddens sjølvrefleksive identitetssyn når eg skal analysere tekstmaterialet.

Med det som utgangspunkt vil eg forventa å finna ulike syn på identitet og kanskje konflikter knytt til at Odda Smelteverk og kulturarven knytt til denne form for industri ligg svært nær oss i tid. Ein kan kanskje setja det på spissen ved å seia at smelteverksarbeidarane gjekk ut porten frå arbeidsplassen sin, som sjølv sagt hadde vore ei viktig brikke i liva deira og også grunnlag for utvikling og vekst i samfunnet, men som også hadde representert skit, røyk, miljøutfordringar, vond lukt, tungt og farleg arbeid, usikker framtid, kampar og konflikter. Dei går ut porten for siste gong og skal alt dagen etterpå ta stilling til at både dei og fabrikk har blitt kulturarv av unik internasjonal verdi. Den mentale omstillinga og modninga, som er nødvendig for både folk og samfunn, var ikkje gjennomført. Men viss ein brukar Giddens sjølvrefleksive identitetssyn, vil ein kunna forventa ei endring av identitet knytt til kulturarven over tid. På andre sida kan ein også seia at gjennom ein sein eller postmoderne sjølvrefleksiv identitetsforståing kan kven som vil identifisera seg med industriarven og det som den representerer, også grupper og personar som aldri var direkte involverte og/eller interesserte i smelteverket før det var lagt ned. Eigeomsretten til forteljningane og historia tek nye vegar og skapar nye identitetar og interessefellesskap som skil seg frå det tradisjonelle verdikonservative fellesskapet blant arbeidarar og t.d. fagrørslar, og til dels Arbeidarpartiet lokalt. I tillegg til den individuelle identiteten vil eg også dvela litt ved identitet i forhold til

⁵⁰ Giddens 1996, dansk utgåve: 92-106.

stad, stadidentitet. I artikkelen «Når poesien tar plass. Om Olav H. Hauge, litteratur og festival»⁵¹ fokuserer Connie Reksten på ein *place-based* identitet som verken baserer seg på kva den enkelte aktør har med seg i bagasjen av kjønn, klasse, rase og etnisitet eller andre former for *klassiske* identitetsmarkørar. I staden snakkar ein om kulturell identitet som nettopp grunna på evna den enkelte har til å tileigna seg plassen, direkte og sanseleg. Spørsmålet om *kvar er eg* aktualiserer lett spørsmålet om *kven er eg* og ikkje minst *kvifor er eg her og kva gjer eg her?* I artikkelen vert det vidare hevda at det er ei nyorientering når det gjeld kulturell identitet med eit markant skifte og omveksling i retning plass, i retning røter og ferdigsydde identitetar. Men nyorienteringa handlar også om evna som den enkelte har til å suga meininga og *sjela* ut av plassen, og kompetansen den enkelte har til å ta i bruk plassen for kva den er verd.⁵² Overført til Odda er dette ein interessant synsmåte ettersom moderniteten og seinmoderniteten også representerer ein identitet som lausriv seg frå heimplass og røter, jamfør diskusjonen knyt til *røter eller føter*. Omgrepet er henta frå Thomas Hyland Eriksens bok med same tittel som kom i 2004 og Knut Olav Åmås starta debatten i Aftenposten i 2008, med utgangspunkt i det som han kalla *Den typiske norske rotmetafysikken*.⁵³ Med dette omgrepet meiner Knut Olav Åmås at det er eit særprega norsk fenomen at me ikkje synes å lausriva oss frå heimplassen vår, sjølv om me lever ein heilt anna stad mesteparten av livet. Knut Olav Åmås er også odding, og har uttala at han *kom frå Odda*, noko som implisitt kan lesast som at Odda var noko han reiste frå, til liks med svært mange andre. Dei reiste frå industrien, røyken, den verdikonservative arbeidar-kollektivismen, naturleg nok, for å få seg ei utdanning, for å skapa seg ei framtid, ei framtid som ikkje skulle vera på fabrikk. Men kva med *det nye Odda*? Det transformerte Odda, Odda som litteratur, Odda som kulturminne? Trond Thuen viser til Appadurei (1995) i sin artikkel «Stedets identitet» og påpeikar at den plassorienterte dimensjonen i folks identitetskonstruksjon er noko som produserast, t.d. ved ulike ritual, festivalar, minnemarkeringar m.m. Dermed kan tilknytninga til identitet endrast over tid,⁵⁴ og då er det kanskje ikkje heilt sant at *evig eies kun et dårlig rykte*.

⁵¹ Reksten 2007: 156-176.

⁵² Prazniak & Dirlik sitert i Reksten 2007: 174.

⁵³ <http://www.aftenposten.no/meninger/A-legge-fortiden-foran-seg-293544b.html>.

⁵⁴ Appadurai sitert i Thuen 2002: 64.

Kapittel 4. Metode

4.1 Innleiing

Metode er ein måte å gå fram på for å samla inn empiri eller kunnskap om røynda. Metoden er då eit verktøy eller hjelpemiddel for å få fram ei framstilling av røynda, men kan ikkje dermed oppfattast som berre eit teknisk hjelpemiddel eller ei kokebok i korleis ein skal gjennomføra undersøkingar. Problemet er at det finst ei grunnleggjande ueinigheit om kva som er røynda, korleis ein kan vita noko om røynda og korleis ein bør samla inn informasjon for å få ei best mogeleg tilnærming til røynda.⁵⁵ No har eg alt plassert denne oppgåva i den poststrukturalistiske tradisjonen i den forstand at røynda gjerne viser seg eller vert konstruert og konstituert gjennom språket, gjennom diskursen. Likevel er eg også lenka til ei tilnærming som er grunna i fortolking, eller hermeneutikk, der eg erkjenner at det ikkje finst ein objektiv sosial røyndom, men berre ulike forståingar av røyndomen. Denne forståinga av røyndomen kan berre kartleggjast ved at forskarar set seg inn i korleis menneske fortolkar og legg meaning i spesielle fenomen. Det er truleg ikkje mogeleg å opparbeida særleg mykje kumulativ kunnskap fordi det finst så mange ulike måtar å fortolka og forstå sosiale fenomen på. Det finst ikkje lovmessigheiter som vil gjelda på tvers av tid og rom, alt må forståast i sin spesifikke kontekst.⁵⁶

4.2 Kvalitativ metode og framgangsmåte

Ettersom eg i denne oppgåva er oppteken av å undersøkje ulike diskursar og meiningsdannande prosessar i forhold til debatten om vidare bruk/vern av smelteverkstomta, er det naturleg for meg å nytta ein kvalitativ metode. Kvalitative metode eignar seg best når ein primært søker forståing og innsikt. Siktemålet med ein kvalitativ metode er å koma forskingsmålet så nært at auka forståing kan skje, og diskursanalysen med sitt djupdykk i tekstar av ulik karakter etter ein bestemt modell har ein klart kvalitativ karakter.

⁵⁵ Jacobsen 2010: 25.

⁵⁶ Jacobsen 2010: 27.

4.3 Induktiv og deduktiv framgangsmåte

Å gå frå empiri til teori er kalla den induktive framgangsmåten, og går ein frå teori til empiri, jobbar ein deduktivt. Ei induktiv tilnærming inneber også at forskaren samlar inn empiri utan å ha nokon klar teori på førehand. Eit ope sinn er idealet. Ei deduktiv tilnærming vil betyr at ein startar med ein teori for så å prøva teorien ut i praksis.⁵⁷ Ein diskursanalyse tek utgangspunkt i teksten. På same tid sit eg med ei før-forståing og ein del hypotesar i forhold til kva eg vil finna i tekstane og kva diskursar som eg vil møta. Dermed kan det vera grunn til å tenkja at eg hamnar i ei mellomstilling, eller har ein *abduktiv* tilnærming, der ein vekslar mellom ei teoretisk før-forståing og tolking av materiale som ein samlar inn og analyserer.

4.4 Forskarrollen og nærleik til stoffet

Som oppvaksen og busett i distriktet er Odda Smelteverk noko som eg har hatt ei slags forståing og haldning til heile livet, om på ulike måtar og til ulik grad i ulike periodar. Som jentunge busett i fjellbygda Røldal, var Odda Smelteverk sjølve symbolet på Odda som eit svart, illeluktande, røykfullt hol. På dei mange bussturane til skuletannlegen, på handletur, kinobesøk m.m. er minne sterkast knytt til å gå av bussen i sentrum, alltid litt bilsjuk etter lang tur på svingete veg, og då med den heilt karakteristiske karbidlukta som slo mot deg. Ingen i min familie jobba på fabrikk, og eg var nok ikkje innanfor fabrikkporten før smelteverket var nedlagt. Men eg var samfunnsinteressert og las aviser, og då eg kom attende etter utdanning og byrja å jobba med undervisning, og etter kvart med litteratur og bibliotek, følgde eg saka knytt til redningsaksjonar, nesten-konkursar og til slutt nedlegging av fabrikk. Og eg følgde ikkje minst saka rundt vern og mogleg UNESCO kandidatur med stor interesse, og også ein viss nærleik ettersom eg jobbar innan kulturadministrasjonen, og også har delteke i oppgåver knytt til utviklinga av smelteverkstomta. Dermed er det klart at eg vil ha med meg ei før-forståing av prosessen og kanskje også nokre hypotesar knytt til korleis debatten kunne bli så konfliktfylt. Når eg likevel har stor tru på at det vil vera nyttig og fruktbart å dukka ned i tekstmaterialet, så er det fordi eg, som alt nemnt i innleiinga, tidleg i prosessen kjende eit ubehag og ei uro knytt til korleis debatten skapte polarisering og splitting i lokalmiljøet, og ønskjer å forstå kvifor.

⁵⁷ Jacobsen 2010: 36-37.

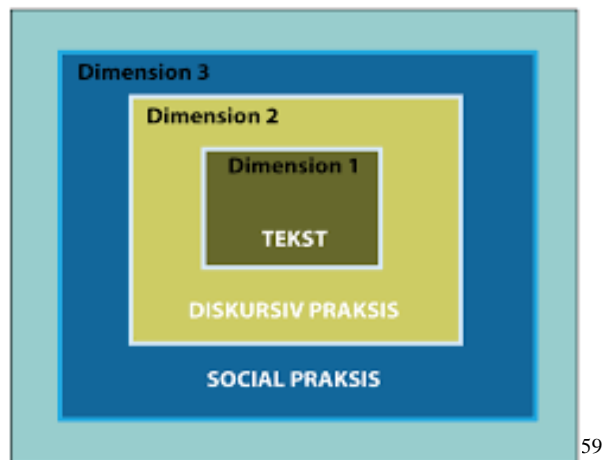
4.5 Norman Faircloughs tredimensjonale analysemodell

Som eg også har nemnt i teorikapittelet, vil eg bruka Norman Fairclough sin tredimensjonale modell som verktøy for diskursanalyse, og eg kjem til å fokusera på dei to dimensjonane *den kommunikative hendinga*, som i denne oppgåva vil vera ein avisartikkel, ein uttale i media eller eit politisk dokument, og *diskursorden*, som altså skal tolkast som summen av dei diskursane som den kommunikative hendinga er ein del av. Eg vil også sjå på kva kontekst teksten er ein del av og kva andre tekstar trekkjer teksten på. Her brukar eg ordet tekst om alle typar kommunikative hendingar. Norman Fairclough sin tredimensjonale modell for diskursanalyse er ei analytisk ramme til bruk for empirisk forskning i kommunikasjon og samfunn. Alle tre dimensjonane skal takast med i ein konkret diskursanalyse av ei kommunikativ hending. Ein skal sjå på teksten sine eigenskapar, korleis teksten støttar seg til sjanger og samanheng, altså den diskursive praksisen og den sosiale eller kulturelle praksisen, som ikkje minst handlar om ideologi og identitet.

1. teksten sine eigenskapar
2. produksjons og konsumsjons-prosesser som er forbundne med teksten (den diskursive praksisen)
3. den sosiale praksisen

Ifølgje Jørgensen og Phillips (1999) kan det vera vanskeleg å skilja mellom teksten sine eigenskapar og den diskursive praksisen i analysen, men det er likevel viktig å prøva å halda desse dimensjonane frå kvarandre. For å vera mest mogeleg konkret og presis i analysen på tekstnivå vil eg også nytta kommunikasjonsteori og omgrep som språkfunksjonar, modalitet og språkhandlingar. Analysen av diskursiv praksis konsentrerer seg om korleis tekstforfattaren trekkjer på eksisterande diskursar og sjangrar for å skapa ein tekst, og om korleis tekstmottakaren også bruker eksisterande diskursar og sjangrar i konsumpsjon og fortolking av teksten. Tekstanalysen konsentrerer seg om formelle teksttrekk som vokabular, grammatikk og samanheng mellom setningane, som konstruerer diskursar og sjangrar lingvistisk. Forholdet mellom tekstane og den sosiale praksisen vert skapt av den diskursive praksisen. Det er altså berre gjennom diskursiv praksis, der folk brukar språk for å produsera

og konsumera tekstar, at tekstar formar, og vert forma, av sosial praksis. Samtidig verkar teksten både på produksjons- og konsumpsjonsprosessen.⁵⁸

Å undersøkje diskursiv praksis betyr altså å undersøkje korleis tekstar vert produserte og konsumerte. Det betyr å undersøkje kva sjangrar og samanhengar som ein støttar seg til og trekkjer på når ein skapar tekst, og kva erfaringsgrunnlag og tidlegare tekstar ein trekkjer på når ein tolkar ein tekst. I denne samanheng er det naturleg å trekkja inn omgrepet *intertekstualitet*.

4.6 Intertekstualitet

Intertekstualitet er egentleg ei omgrep frå litteraturvitskapen som viser til at tekstar gjerne trekkjer på og står i forhold til andre tekstar. Det vil stort sett alltid vera slik at det i ein tekst finst element frå andre tekstar, som sitat, allusjonar, lån m.m. Det er vanskeleg å sjå føre seg at tekstar skal vera heilt og fullt uavhengige av andre tekstar, men tekstane vil ha ulik grad av tilknytning og avhengighet. Ein kan gjerne snakka om intertekstuelle kjeder. Fairclough skil mellom manifestert og konstitutiv intertekstualitet. Manifestert intertekstualitet er tilfelle der tekstprodusenten tydeleg viser til andre tekstar, til dømes med referansar. Konstitutiv intertekstualitet er det same som interdiskursivitet. Interdiskursivitet betyr at tekstprodusentar trekkjer på ulike diskursar i produksjonen av tekstar: «Artikulering av forskjellige diskurser inden for og på tværs af grensene mellom forskjellige diskursordner er udtryk for

⁵⁸ Jørgensen & Phillips 1999: 81.

⁵⁹ Same stad.

interdiskursivitet»⁶⁰ Dei som deltek i ein debatt, kan altså trekkja på ulike diskursar innan den same diskursordenen, eller på tvers av diskursordenar i tekstproduksjonen sin. Omgrepet er henta frå Julia Kristevas arbeid med den russiske litteraturforskaren Mikhail Bakhtin sine teoriar om litteraturen som dialog. Ikkje minst i populærkulturen er intertekstualitet hyppig i bruk gjennom referansar, overføringar og kopiering, til dømes sampling innan popmusikken, barnefilmjar med referansar til kjente vaksenfilmjar, musikk og litteratur og litteratur inspirert av anna litteratur, der eksempel kan vera Bridget Jones-bøkene som tydeleg er bygde på Jane Austins verk *Stolthet og Fordom*, eller Frode Grytten som heilt gjennomgåande nyttar referansar og byggjer litteratur rundt anna tekst, t.d. popsongar, filmsjangrar og måleri. Når eg skal analysere debatten knytt til smelteverkstomta si framtid, vil eg klart sjå etter intertekstualitet eller interdiskursivitet i og mellom tekstane som vert analyserte.

4.7. Tekstutval og diskursar

I utgangspunktet har eg gjennom jobben min hatt ansvar for å klippa og arkivera stoff knytt til «smelteverksaka» til klipparkivet på Odda bibliotek. I den samanheng har eg klypt frå eit utval aviser, og elles det som eg kom over. I tillegg har Odda bibliotek Hardanger Folkeblad innbundne i fulltekst. Dette materialet danna grunnlag for tekstutvalet, og for å identifisera kva diskursar som peika seg ut. Eg har plukka tekstar frå perioden 2003–2013. Tekstane er henta frå eit breitt utval av aviser, tidsskrift, offentlege dokument knytt til både sentrale og lokale myndigheiter. Eg har også nytta tekstar frå case-studiar og arkitektoppgåver, essay, noveller, dikt og TV-film. (sjå tabell i litteraturlista) Det kan hevdast at her burde eg avgrensa i mykje større grad, og tidleg i arbeidet tenkte eg også at eg måtte konsentrera meg om eit snevrare tidsrom. Når eg no likevel brukar teksteksempel frå heile perioden, har det bakgrunn i at eg meiner at det er viktig å få med dei utviklingane som ein kan observera.

Diskursane som eg har identifisert er:

1. vernediskursen knytt til verneverdi, bevaring og historiebygging
2. den politiske diskursen knytt til forvaltning, økonomi, utvikling, demokrati, val, politiske parti og folkevilje
3. næringsdiskursen knytt til økonomisk vekst, arbeidsplassar, næring, profit
4. identitetsdiskursen knytt til alternative tenkemåtar, urbanisme, postmoderne identitet som også omfattar den estetiske og narrative diskursen knytt til ulike grupper si

⁶⁰ Jørgensen & Phillips 1999: 84

oppleving av smelteverket både som objekt og som forteljing. Diskursen vil vera knytt til fint/stygt, personleg tilknytning og identitet.

Gjennom arbeidet med tekstmateriale er det nokre diskursar som har teikna seg av som meir sentrale enn andre. Den fyrste diskursen, eller representasjonen, er verne-diskursen med nodalpunkta verdi og bevaring. Smelteverket som *kulturarv av nasjonal og internasjonal verdi* er altså ein representasjon av smelteverket. Denne vert fyrst og fremst legitimert gjennom fredingsvedtak både frå Riksantikvaren og Fylkeskonservatoren. Som eg kjem til å visa, så er diskursen stort sett *hegemonisk*, men der er også eksempel på diskurskamp innan diskursen. Motstandarane vil vera mange, både innan den politiske diskursen og næringsdiskursen. Den politiske diskursen er differensiert både ideologisk og pragmatisk. Sentrale nodalpunkt eller underdiskursar her vil vera utvikling og økonomi. Korleis skapa utvikling, og korleis løysa dei økonomiske utfordringane, vil det derimot vert ulike syn på, naturleg nok, i ein politisk samanheng. Det som er spesielt i forhold til den politiske diskursane, er at ein her fekk heilt nye politiske skiljelinjer og samarbeidspartar, til dømes i samband med UNESCO saka. Næringsdiskursen vil også ha utvikling som nodalpunkt, men også nyskaping og investering.

Blant både verneinteressene, arkitektmiljøet og delar av det politiske miljøet finn eg ein representasjon av smelteverkstomta som attraksjon og objekt for spennande transformasjonar med vekt på urbanitet og mangfald. Vidare i den samanheng og sjanger finn eg også ein representasjon av Odda Smelteverk som litterær tekst, både i essay, dikt og film.

Identitetsdiskursen har vore sterkt kunstnarleg representert i debatten og er gjerne knytt til både minneproduksjon, nostalgi, men også transformasjon og iscenesetjing av eit område, også i kunsten sin teneste. Smelteverksarbeidarane er ikkje tekstskaparar i stort omfang, men likevel har eg prøvd å fanga deira representasjon av smelteverket, ikkje minst fordi det er deira forteljingar som skulle skrivast inn i ein ny samanheng. Diskursen som dei representerer vil både vera «Riv skiten» og vern og bevaring. Kva med alle dei andre, folk flest, folk på gata, på butikken, folk i Skare og Røldal? Kva representasjon hadde dei i forhold til smelteverkssaka? Synspunkta var svært differensierte. Derfor har eg kome fram til at me ikkje kan snakka om ein eigen folkeleg diskurs, men at folkeviljen, som del av den politiske diskursen og identitetsdiskursen på mange vis dannar eit tverrsnitt av alle synspunkt, ettersom *folk flest* gjerne har fleire preferansar, tilknytningar og sympatiar, og det dermed slå ut som identifisering i forhold til ulike diskursar.

Kapittel 5. Diskursanalyse

5.1.0 Vernediskursen

5.1.1 Innleiing

Vernediskursen er kjenneteikna av forankring i overordna nasjonal og regional kulturminnepolitikk, forståing av kulturminne som viktige i seg sjølv, og kulturnæring som viktig for samfunnsutviklinga, med vektlegging av historieførståing, røter og identitet. Når eg her bruker omgrepet kulturminne, er det med forankring i dei offentlege dokumenta i saka, men eg vil også bruka omgrepet kulturarv med den forståinga som eg tidlegare har skissert i teorikapitlet, der kulturarv erstattar kulturminne. Kulturarva står for noko verdfullt som må takast vare på for framtida. Det er det materielle objektet i seg sjølv som er verdfullt, men også som del av den sosiale prosessen.⁶¹ Tradisjonen knytt til verdsetjing og bevaring av store industrianlegg er av nyare dato, og blei fyrst agenda for offentlig kulturminnepolitikk for rundt 30 år sidan. I 1988 kom rapporten *Bevaring av tekniske og industrielle kulturminner* i regi av Norsk Kulturråd, og i 1994 kom *Riksantikvarens Verneplan for tekniske og industrielle kulturminner* som omhandlar satsing på industrielle/tekniske kulturminne av nasjonal verdi. Viss me går til rapporten frå 1988, så seier den noko om kriteriene for vern som er relevante for tekniske og industrielle kulturminne, og det vil vera: *historisk verdi, identitetsverdi, autentitetsverdi, aldersverdi, sjeldenhetsverdi, vitenskapelig verdi, bygningshistorisk verdi, geografisk verdi, miljøverdi, bruksverdi, pedagogisk verdi og symbolverdi*⁶² Det som også er verdt å merka seg, er at i rapporten frå 1988 vert det understreka at *fysisk bevaring* av kulturminna ikkje *alltid* er eit mogeleg eller ønskjeleg middel for å ivareta framtidas behov for kunnskap, og at dette gjeld i særleg grad for teknisk-industrielle kulturminne, ettersom det kan bidra til *historieforsking* dersom enkeltelement vert teke ut av samanhengen og bevart.⁶³ Dette momentet kan setjast direkte i samheng med fokuset på å bevare *heile* produksjonslinja til Odda Smelteverk A/S.

⁶¹ Ågotnes, Barndon, Engevik & Selberg 2014:12.

⁶² Norsk Kulturråd 1988: 48.

⁶³ Norsk Kulturråd 1988: 46.

I utgangspunktet prioriterte Riksantikvaren seks anlegg som skulle representera vår tekniske/industrielle kulturarv. Seinare er fleire komne til.⁶⁴ Desse anlegga er blitt valde ut frå kva verksemder som har hatt størst tyding for oppbygginga av norsk industri og ut frå geografiske omsyn.⁶⁵ Odda Smelteverk vil i denne samanheng representera anlegg som la grunnlag for *den andre industrielle revolusjonen*, altså industri grunnlagt på kraftproduksjon i nærliggjande geografi. Vernediskursen vil omhandla diskusjonen og påstandar knytt til kva verdi Odda Smelteverk og dei ulike bygga skal tilleggjast, og då vil verdivurdering frå eit kulturarv-fokus gjerne vera annleis enn frå andre fokus, som næring og *folk flest*. Frå eit kulturarv-fokus vil bygga og konstruksjonane gjerne ha verdi i seg sjølv, uavhengig av kva dei kan brukast til og uavhengig om dei visuelt støttar opp om tradisjonelle estetiske standardar, medan for andre grupper vil verdi i større grad vera avhengig av i kor stor grad bygga kan brukast til noko, og gjerne at dei utgjer eit miljø som tilfører staden ulike kvalitetar, både i form av utvikling og i form av estetikk.

Ideologisk kan ein kanskje seia at dei som identifiserer seg med vernediskursen, vil ha ei forståing av den utvidinga av omgrepet kulturarv som Odda Smelteverk og tilsvarande teknisk-industrielle anlegg representerer. Den utvidinga går gjerne hand i hand med kulturell kapital og/eller utdanningskapital, som gir grunnlag for å slutta seg til ei demokratisering av kulturarven, at også skiten industri og nær fortid er viktige kulturminne, men kanskje like gjerne er dei tilslutta ei framtidstru der gamle industribygg og installasjonar vert sett på som *spektakulære* og eigna til transformasjonar og som grunnlag for ny næring og turisme. Som den britiske geografen David Lowenthal har uttala, kan fenomenet *heritage* stå for ei ny type fortidsinteresse: «The world rejoices in a newly popular faith: the cult of heritage»⁶⁶ *Heritage* er ifølgje Lowenthal ein sosial praksis kjenneteikna ved identitessøkjing. Dei som engasjerer seg i heritage-aktivitetar, er på leiting etter kjenslemessige bindingar. Det er på denne bakgrunn me må forstå den massive interessa for fortida som har blomstra opp sidan 1980-åra, ifølgje Lowenthal. Ein konsekvens av Lowenthal sitt syn vil vera at det er like viktig kva kulturarva gjer som kva den er, og i den samanheng kan ein påstå at den store interessa for kulturarv og dei prosessane og forteljninga som er knytte til desse, viser til ein postmoderne, refleksiv identitet. Ifølgje Giddens så kan mennesket i det seinmoderne samfunn utvikla evne til å stilla seg utanfor den konkrete situasjonen, og vurdere dei ulike alternativa som finst, for

⁶⁴ <http://www.riksantikvaren.no/Tema/Tekniske-og-industrielle-kulturminne>.

⁶⁵ Museumsnytt, årgang 51, nr. 5, 2002.

⁶⁶ Ågotnes, Barndon, Engevik & Selberg 2014: 13.

så å velja. «Vi er ikkje hvad vi er, men hvad vi gør os selv til»⁶⁷ Det kan bety at også personar som ikkje har hatt noko direkte tilknytning til industrien, som t.d. arbeidsplass eller familiebakgrunn, kan trykkja industrihistoria til sitt bryst og kjempa for bevaring og vern. Men sterkast vil dette sjølvstykta koma til uttrykk frå dei som står kulturminnevern nærast gjennom profesjon og fagleg forankring. Viktige nodalpunkt i tekstane vil vera *verdi og bevaring*. Eg vil prøva å identifisera den dominerande diskursen og korleis den kjem fram i ulike kommunikative hendingar. Eg vil også sjå om diskursane er hegemoniske eller om dei blir utfordra gjennom diskurskamp og motdiskursar. Eg vil ha fokus på å identifisera *språkhandlingar og modalitet* (jfr. Jan Svennevig 2009), *nodalpunkt, lukning, glidning og flytende betegnere* (jfr. Laclau og Mouffe sin diskursteori slik den er framstilt i Jørgensen og Phillips 1999). Og ikkje minst vil eg ta utgangspunkt i Norman Faircloughs kritiske diskursanalyse.

5.1.2 Vernediskursen

I utgangspunktet vil alle tekstane som er forankra i vernediskursen, argumentera for Odda Smelteverk med produksjonslinje, bygg og struktur som verdfull kulturarv, men den teksten som mest av alt dannar presidens i så måte, er Riksantikvarens fredningsvedtak frå 2011.⁶⁸

Fyrste del av fredingsdokumentet inneheld info om omfang og vedtekter, og karakteristikkk av kulturminne. Vidare føreligg det ei vurdering og grunngjeving av kulturminne.

Kjerneverdiane i Odda smelteverk er verdien har som teknisk-industrielt kulturminne. Som det største av pioneranlegga i nitrogengjødselindustrien tidleg på 1900-talet har verket ein viktig posisjon i den internasjonale industrihistoria, og det vart bygd opp med det fremste av internasjonal teknologi og ekspertise. I nasjonal samanheng spela verket og ein viktig rolle som lekk i utbygginga av kraftkrevjande industri i tiåret etter 1900. Dette utgjorde kjernen i «den andre industrialiseringa»(...) Odda Smelteverk har difor stor kunnskaps, sjeldsyns, autensitets og opplevingsverdi som teknologisk kulturminne. Dette i så høg grad at anlegget framhevar seg også i internasjonal samanheng.(...)Smelteverket rommar og store arkitekturhistoriske verdiar(...)Samla sett gjev anlegget eit rikt bilete av fleire av hovudfasane i 1900-talets

⁶⁷ Giddens 1996(dansk utgave): 94.

⁶⁸ Riksantikvaren 10/01882-6: 1-15.

industriarkitektur generelt, og av betongarkitekturen spesielt(...) Smelteverket er også ein hjørnestein i ein større historisk og fysisk heilskap der elektrisitet produsert av fossekraft var ein føresetnad, og nye bysamfunn eit resultat.⁶⁹

På tekst- og ordnivå vert det nytta språkhandlinga konstantiver ettersom det vert uttrykt kunnskap og vurderinga om røynda t.d. *I nasjonal samanheng spela verket ein viktig rolle som lekk i utbygginga.* Og sjølv om ein ikkje finn modale hjelpeverb i teksten, vil eg likevel hevda at den ekspressive språkfunksjonen også vert nytta ettersom teksten uttrykkjer tydelege haldningar og verdivurderingar til det teksten omhandlar, som:

- fremste av internasjonal teknologi og ekspertise
- i nasjonal samanheng spela verket ein viktig rolle
- stor kunnskaps, autensitets og opplevingsverdi
- store arkitekturhistoriske verdiar
- smelteverket er også ein hjørnestein i ein større historisk og fysisk heilskap

I det siste setningsutdraget finn me metaforen *hjørnestein*, som er eit innarbeidd omgrep i forhold til hjørnesteinsbedrift, ofte oppfatta som noko avgjerande, gjennomgripande i eit lokalsamfunn, men her altså sett i ein større internasjonal samanheng.

Odda sin tidlegare historie som idyllisk turiststad, og dei attverande bygningane frå denne tida, får samstundes fram kontrasten til eit tidlegare kapittel i saga om framvoksteren av ei moderne, internasjonalisert og industrialisert verd samt Noreg sin plass i denne utviklinga(...)At både kraftstasjonen og smelteverket kvar for seg er dei best bevarte i sitt slag i landet, gjer at ein her betre enn nokon anna stad får fram samanhengen mellom vasskraft og industriutbygging tidleg på 1900-talet: Av dei store kraftkrevjande industrianlegga i landet frå same tid som Odda Smelteverk er dei fleste andre stader lite att av den eldre bygningsmassen⁷⁰

Ein skal leggja merke til at det utelukkande er brukt positivt ladde ord og uttrykk. Det er ingen motsetningar eller ambivalens i teksten, og kommunikasjonen i teksten har også preg av å vera *presupposisjonell*⁷¹, at ein føreset forut-aksepterte sanningar, som t.d. *Odda sin*

⁶⁹ Riksantikvaren 10/01882-6: 4.

⁷⁰ Riksantikvaren 10/01882-6: 4.

⁷¹ Svennevig 2009: 54-55.

tidlegare historie som idyllisk turiststad. Her føreset ein at ein har kjennskap til og aksept for at Odda var ein idyllisk stad i førindustriell tid, og at det kom mange turistar til Odda. Språkhandlinga som dominerer, er konstantiver som uttrykkjer påstandar med kunne om verda, som til dømes *At både kraftstasjonen og smelteverket kvar for seg er dei best bevarte i sitt slag i landet.* I forhold til diskursiv praksis kan ein lett trekkja linjer til Riksantikvarens grunngeving for vern av teknisk-industrielle kulturminne som denne teksten henta frå Riksantikvarens offisielle nettside:

*Tekniske og industrielle kulturminne er spor etter industriell kultur som er av historisk, teknologisk, sosial, arkitektonisk eller vitskapeleg verdi. Tekniske og industrielle kulturminne omfattar bygningar og produksjonslinjer med maskineri, transport og annan infrastruktur, så vel som stadar brukt til sosiale aktivitetar som bustadar, religiøse byggverk, skolar, rekreasjons- og grøntanlegg. Dei komplekse anlegga med mange ulike typar kulturminne gir til saman ei spanande forteljing om norsk næringsliv og industrihistorie.*⁷²

Her trekkjer ein altså på ein offentleg politikk og ei akseptert grunngeving og framstilling på nasjonalt forvaltningsnivå. Heilt konkret er fredingsvedtaket gjort med heimel i lov av 9. juni 1978, nr. 50 om kulturminne, § 22, nr. 4.⁷³ Dermed kan ein seia at fredingsvedtaket til Riksantikvaren⁷⁴ hevdar ein slags presidens i saka i forhold til andre forvaltningsnivå, både fylkesnivå og kommunalt nivå. Ein kan derfor gjerne støtta seg på Laclau og Mouffes teori om at i tekstproduksjonar og i kommunikative hendingar søkjer ein å oppnå ei lukning eller fiksering av diskursen. Noko som ofte viser seg vanskeleg ettersom glidning mot andre måtar å forstå synest uunngåeleg: «Den entydige diskurs kan aldri fikseres så fullstendig, at den ikkje kan undergraves og forandre saf det diskursive felts flertydighet»⁷⁵ Denne lukningen kan kanskje sjåast i samanheng med at eit vedtak, slik som vist over med Riksantikvarens fredingsvedtak, er eit slags direktiv, ei oppmoding, med basis og heimel i lov.⁷⁶ Det som også er verdt å merka seg i denne teksten, er at grunngevinga for bevaring treng ikkje støtta seg på andre grunngevingar som utvikling eller transformasjon. *Å bevare er grunn nok i seg sjølv* ut frå verdien på kulturminnet. Å bevare vil dermed kunna variera i grunngeving frå sjølvstendig mål til mål og middel. I den samanheng kan ein kanskje trekkja parallell til

⁷² <http://www.riksantikvaren.no/Tema/Tekniske-og-industrielle-kulturminne>

⁷³ https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50#KAPITTEL_5

⁷⁴ Riksantikvaren 10/01882-6: 1-15.

⁷⁵ Jørgensen og Phillips: 38.

⁷⁶ https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50#KAPITTEL_5

kunstens autonomi som fyrst vart introdusert som omgrep hjå filosofen Immanuel Kant i hans verk *Dømmekraftens kritikk i 1790*, der han tek til orde for at kunsten skal bedømmast ut frå sin eigen verdi, ikkje berre som verktøy eller instrument for noko anna, til dømes politikk, ideologi eller religion. På same vis kan ein kanskje snakka om kulturarven sin autonomi, sin eigenverdi, der vern ikkje må grunngjevast eller vera avhengig av kva det verna objektet kan nyttast til eller transformerast til vidare. Legitimitet er eit sentralt omgrep i Riksantikvarens fredingsvedtak, og ifølgje Max Weber så er legitim maktutøving ei kjelde til disiplin. At dei underordna ønskjer/aksepterer å gjera det som dei overordna bestemmer. Men problemet er at maktutøvinga ikkje alltid kjennes legitim for alle, og det er i dei situasjonane ein kan få protestar og aksjonar.⁷⁷

Verdi er derfor sentralt omgrep og nodalpunkt saman med *industrihistorie* då tidlegare direktør på Norsk Vasskraft og Industristadmuseum, Randi Bårtvedt, vart intervjuet i tidsskriftet *Petroleumsindustri* i 2007:

Det er en utrolig vanskelig pedagogisk oppgave å skulle fortelle Odda-samfunnet om verdien av å bevare de verdifulle delene av smelteverket. Det er vanskelig å se det unike i sitt eget.

Det trenger ikke være fint for at vi skal ta vare på det. Odda har vært et helt spesielt sted når det gjelder industriutbygging i Norge. Og den kombinasjonen vi har i dag er unik. På den ene siden har vi to høyteknologiske bedrifter, Boliden og Tinfos, som går så det suser, og så har vi ett verk som nå ligger og venter på å få fortalt historien om hvordan alt dette startet. Alle de viktigste metodene innenfor smelteverksproduksjon er dokumentert her.(...)Norsk industri skjønner dette, det gjør også Olje og energidepartementet og NVE. Statkraft skjønner det. Alle skjønner og ser verdien av at dette blir tatt vare på, unntatt en del folk her i byen⁷⁸

På ord- og tekstnivå er det mange positivt beskrivande ord og uttrykk, som *spesielt*, *unik*, *går som det suser*, *viktigste*. Teksten gir eit klart *ekspressivt* uttrykk, den uttrykkjer haldningar og vurderingar. Teksten trekkjer på andre tekstar og uttalar som også har framheva verdien av at dette vert teke vare på, til dømes Olje- og energidepartementet, Statkraft og NVE. Desse uttalane er ikkje nærare gjort greie for, men her føreset ein at dette er korrekt. Dermed er det

⁷⁷ Engelstad 1999: 16-18.

⁷⁸ Petroleumsindustri, nr. 3, 2007.

brukt språkhandlinga *konstantiver*.⁷⁹ Gjennom denne typen språkhandlingar forpliktar avsendaren seg fyrst og fremst til sanning i det han seier. Her er fokuset på det spesielle og unike i industriproduksjonen som utgjer Odda Smelteverk, representert gjennom produksjonslinja. Det blir fokusert på verdien i å ta vare på og la historia bli fortald. Dette er noko alle forstår, unntatt folket i Odda.

Og kvifor forstår dei ikkje?

Bårtvedt viser sjølv til at det er ei vanskeleg pedagogisk oppgåve å få folk til å sjå verdien i sitt eige. Altså det kjem for nært, både i tid og rom. Dei som forstår, har gjerne eit blikk utanfrå, ein større avstand, og kanskje ein anna kunnskapskapital og kulturell kapital slik me finn kapitalomgrepet nytta hjå Pierre Bourdieu.⁸⁰ Me kan gjerne seia at forståing knytt til verneverdi kan vera knytt til plassering i det *sosiale rommet*, der relevante eigenskapar vil vera mellom anna yrke, utdanning og familiebakgrunn. Her har me altså (tilsynelatande) ein klassisk motsetning, elite kontra *folk flest* Sjølv om den lokale (og nasjonale?) politiske og til dels næringselite også er del av dei som *ikkje forstår*, noko som eg kjem attende til. *Det pedagogiske arbeidet* knytt til å skapa forståing for smelteverket som kulturarv er også sentralt i ein kronikk i Bergens Tidende frå 2008, ved dåverande fylkeskonservator Per Morten Ekerhovd.⁸¹ Teksten er eit motsvar på eit kraftig angrep på fylkeskonservatoren, skrive som lesarbrev ved Jarle Skogheim 2. februar. Jarle Skogheim er sterkt kritisk til vernesonene som fylkeskonservatoren har lagt rundt delar av smelteverstopmta.

Dåverande fylkeskonservator Per Morten Ekerhovd uttalar:

I Norge er det politisk semje om å sjå kulturminnevern som ein viktig del av den samla miljøpolitikken(...) Industrien står i dag ved eit skilje, og mykje er i ferd med å forsvinne. I tråd med norsk kulturminnepolitikk skal ein ta vare på delar av historia. Kraftstasjonen i Tyssedal og Odda smelteverk er valde ut fordi dei utgjer eit kulturmiljø med nasjonal og internasjonal verdi.

Her er det tung forankring i offentleg nasjonal politikk: *I Norge er det politisk semje (...). I tråd med norsk kulturminnepolitikk*. Begge desse setningane uttrykkjer kunne om verda, om kulturminnepolitikken og det politiske synet, frå ein overordna ståstad. Ein nyttar dermed språkhandlinga *konstantiver*. *I Norge er det politisk semje* er ei utsegn som kommunikativt

⁷⁹ Svennevig 2009: 61-68.

⁸⁰ Danielsen & Nordli Hansen 1999: 43-51.

⁸¹ Bergens Tidende, 7.feb, 2008.

kan stå fram som ein *presupposisjon* ettersom det føreset at ein forstår at det dreier seg om vedteken nasjonal politikk, ikkje vedtak i fylkesting eller kommunestyre.⁸² *Nasjonal og internasjonal verdi* er ekspressive utsegner, men med forankring i Riksantikvarens fredingsvedtak.⁸³ Som ein kuriositet knytt til problemstillinga *vern som mål eller som middel*, er det interessant å sjå på ei sak som også blei konflikt mellom Smelteverkets Næringsutvikling og Fylkeskonservatoren, då næringsinteressene ønskte å riva doen. Fylkeskonservatoren uttalar: « Den vesle toalettbygningen har stor pedagogisk verdi. Bygningen illustrerer på en god måte den menneskelige dimensjonen mot de store omliggende industri-installasjonene. Riving av dobygningen mellom Skalltaket og Ovn 3 vil svekke opplevelsesverdiene knyttet til omkringliggende, midlertidig fredede bygninger».⁸⁴ Fylkeskonservatoren kjem her med påstått kunnskap om verda, om bygget sin *pedagogiske verdi* og om konsekvensane ved riving. Legitimiteten i påstandane er forankra i diskursen rund bevaring og historieforteljing og trekkjer også på *rapporten Odda smelteverk, Vurdering av verneverdi*, utført for Hordaland Fylkeskommune ved Helge Schjelderups arkitekter 2006: «Sentraltoalettet viser kontrasten mellom små sideordnede funksjoner og det store maskineriet rundt.(...)Bygget i seg sjølv er ikke så viktig, men illustrerer små menneskelige dimensjoner opp mot de store industri-installasjonene.»⁸⁵

Verdidiskursen er også sentral i tekstutdrag henta frå Bergens Tidende, 2011: «Frå fjerne til verne» av Asbjørn Engevik, arkeolog, Bergen Museum, De kulturhistoriske samlingene.

Dette innlegget er ein kommentar og eit forsvar for Riksantikvarens fredingsvedtak.⁸⁶

Atter en gang er industristedet Odda gjenstand for oppmerksomhet. Denne gangen er det Riksantikvaren som har felt sin dom over Odda kommunes planer om ny aktivitet på smelteverkstomta. Cyanamiden er fredet og det er bevilget millionbeløp til sikring av bygningsmassen. Og frå først å være inn, så ute, er smelteverket igjen blitt en del av UNESCO søknaden.(...)»⁸⁷ (før den blei tatt ut att)

Her kan me merka oss innleiinga: *Atter en gang er industristedet Odda gjenstand for oppmerksomhet*. Her trekkjer tekstforfattaren på ein type forkunnskap om Odda. For at denne setninga skal gje meining, må lesaren vita at Odda ofte har vore *gjenstand for*

⁸² Svennevig 2009: 55.

⁸³ Riksantikvaren 10/01882-6: 1-15.

⁸⁴ Haugesunds Avis, 30.oktober, 2009.

⁸⁵ Helge Schjelderup arkitekter 2006: 46.

⁸⁶ Riksantikvaren 10/01882-6: 1-15.

⁸⁷ Bergens Tidende, 5.april, 2011.

oppmerksomhet, og då gjerne i form av hendingar som ras, flaum og ulike typar konflikhtar, både relatert til fagrøyrsla og politikk. Men også positive hendingar, t.d. knytt til kultur og litteratur. Dette kan hevdast å vera ein *presupposisjon*, men også til ein viss grad *intertekstualitet*, ettersom ein føreset at lesaren har lest, sett eller høyrte om Odda før i ein slik grad at nyhendingane har kravd merksemd. Vidare uttalar Asbjørn Engevik seg normativt angående fredingsvedtaket som er gjort. Her uttalar han seg ekspressivt og nyttar modalitet, særleg gjennom det modale hjelpeverbet *kan*:

Dette kan vise seg å bli en av de viktigste avgjørelsene som er tatt på vegne av Odda samfunnet siden nedleggelsen av smelteverket i 2003.(...) Kulturminner kan være så mangt. Smelteverksvirksomheten strider i utgangspunktet mot folks oppfatning av viktige begreper som både kulturminne, kulturarv og kulturvern. Det utforderer oss på hva et kulturminne er . Med stålplatekledde yttervegger, preget av varme, rust og røyk, ligger smelteverket som et symbol på det skitne og forurensende. Et anlegg som ikkje utan viderer appelerer til kulturvern eller verdensarvliste hos verken politikere og folk flest. På motsatt side av arenaen finner vi de kulturminnene vi alle kan enes om, for eksempel stavkirkene som med sin treskrud og ornamenter representerer det ultranasjonale og verneverdige. Her er det sjelden debatt om verne eller fjerne)⁸⁸

Tekstanalytisk så finn me altså både *modalitet* og bruk av *konstantiver*, gjennom påstandar om kunnskap om verda og Odda. Han målar også språklege bilete: *Stålplatekledde yttervegger, preget av varme, rust og røyk*, bilete som står i kontrast til *stavkirker, treskrud, ornamenter*.

Eit konfliktområde den fyrste perioden etter smelteverkskonkursen var om det var akseptabelt å seia at bygga på smelteverket var stygge. Mange med tilknytning til den folkelege diskursen (men også andre) hevda at smelteverket slik det sto fram, var stygt, skite og fråstøytande. Dette vart i fyrste fase aktivt tilbakevist frå t.d. ein del arkitektur og verneforkjemparar som hevda at bygga og området ikkje var skjemmaende, men tvert imot spennande. Dette kan ha blitt oppfatta som eit overtramp, ettersom dette kan oppfattast som eit *smakspoliti*, jamfør Bourdieu sitt omgrep kulturelle kapital og habitus, der omgrepet habitus handlar om å analysa relasjonar mellom individ sin posisjon i det sosiale rommet og deira eigne val. Livsstil og smak, som ofte betyr ein avsmak for andre grupper sin smak, er viktige delar av ein persons habitus. Individets habitus pregast av den dominerande habitus i den sosiale

⁸⁸ Bergens Tidende, 5.april 2011.

gruppa individet høyrer til. Habitus skapar felles perspektiv på omverda og på individet si sjølvforståing, og er eit middel for å avgrensa seg frå andre grupper. Habitus kan på enklast måte forståast som tillærte tanke-, åtferd- eller smaksmønster. Desse ulike mønstera, eller disposisjonane, er resultat av kulturell læring og tileigning av sosiale strukturar, gjennom individ og grupper sine erfaringar.⁸⁹ Ein kan dermed ha grunn til å hevda at dei ulike syna på smelteverkstomta knytt til estetikk, hadde bakgrunn i ulik habitus. Dette kjem eg nærare inn på under kulturdiskursen. Men ein bør også ha med i drøftinga at smelteverkstomta representerer ein klart *utviding* av kulturarvomgrepet frå det typiske og hegemoniske, som Smith hevdar gjerne er som « old, grand, monumental and aesthetically pleasing sites, buildings, places and artefacts.»⁹⁰, dermed kan det vel hevdast at smelteverket ikkje var eit *opplagt og sjølvsgt kulturminne*. Men Asbjørn Engevik plasserer seg tydeleg innan forståingshorisonten til offentleg kulturarvpolitikk, og trekkjer på deira tekstar, men vel likevel ei problematiserande tilnærming til saka om smelteverkstomta. Asbjørn Engevik imøtegår den «folkelege» oppfatninga og diskuterer dette i ei fagleg forklaringsramme.

Det er likevel viktig å merke seg at ikke alle kulturminner nødvendigvis er verneverdige. Det er først når de kan sies å ha helt særegne kulturelle verdier knyttet til seg at det kan være ønskelig å bevare dem for ettertiden. Diskusjonen rundt smelteverket i Odda dreier seg derfor ikke om smelteverket er et kulturminne eller ikke, men om det er ønskelig å ta vare på hele eller deler av dette anlegget for ettertiden. Og ikke minst: hvordan dette i så fall skal gjøres.⁹¹

Nodalpunktet i denne teksten er *kulturell verdi*, og tekstforfattar argumenterer og forklarar vidare kvifor det er viktig at nettopp smelteverket vert teke vare på og freda som kulturminne. Men han diskuterer kulturminneverdi ved å bruka modalitet: *det er likevel vel å merka seg at ikke alle kulturminner nødvendigvis er verneverdige(...) kan sies å ha helt særegne kulturelle verdier(..)*. Her oppnår han å skilja det generelle frå det spesielle, gjennom ei ekspressiv uttrykksform.

I saker som dette er det viktig å utøve et aktivt kulturvern der en tar ansvar både politisk og økonomisk, slik at kulturminner frå vår nære fortid også sikres for

⁸⁹ Danielsen & Nordli Hansen 1999:48-49.

⁹⁰ Smith 2006: jamfør notat, 2579 Kulturarv i bruk, 2016.

⁹¹ Bergens Tidende, 5.april, 2011.

*ettertiden. Nå gjenstår det bare å se kven som vant kampen om smelteverket, og ikkje minst; er kampen over?*⁹²

*I saker som dette, viser slektskap og samanheng med andre liknande saker på generell basis. Dette underbyggjer at tekstforfattaren har erfaring. Han vil også stilla til ansvar. Men kven? Det er det ubestemte pronomeren *en* som skal ta ansvar politisk og økonomisk. Politisk er dette ganske sikkert at både fylkeskommune og kommune må retta seg etter vedtak hjå Riksantikvaren/Miljøverndepartementet. Men kva med økonomisk? Dette er meir uklart.*

Innleiingsvis så seier eg at eg ønskjer å sjå etter hegemoni eller diskurskamp innan vernediskursen. Og sjølv om det er og har vore stor grad av felles forståing av verneverdi og historieførståing blant dei som har agert og uttalt seg innan denne diskursen, så har det også vore tydeleg meiningskamp, og då mellom to så sentrale aktørar som Riksantikvar og Fylkeskonservator. Forståinga av kva som var og er sentrale verneobjekt på smelteverkstomta har dreia frå at Ovn 3 og produksjonsprosessen knytt til karbid hadde mest fokus, til at også Cyanamiden blei totalfreda. Dette kan me karakterisera som ei *glidning* innan diskursen. Ein trudde ein hadde lukka diskursen ved å setja Ovn 3 som fremste og viktigaste verneobjekt, medan m.a. utanlandske ekspertar hevda at Cyanamiden var vel så viktig og verneverdig med alle 324 Frank Caro-omnane, noko som dermed førte til ei anna vekting i fredingsvedtaket, og dermed ein *glidning* i diskursen. Dette kan illustrerast med verdivurderinga av objekta Ovn 3 og Cyanamiden gjort i rapporten *Odda Smelteverk, vurdering av verneverdi*:

*Bygget(Ovn 3) og utstyret slik det står i dag har svært stor betydning teknologihistorisk, nasjonalt og internasjonalt. Volumet og plassering har svært stor fortellende symbolsk og identitets-skapende verdi og er av svært stor betydning. (...)Det er av internasjonal svært stor viktighet at bygning og utstyr bevarer i sin helhet.*⁹³

Cyanamiden var ikkje med i det fyrste mellombelse fredingsvedtaket gjort i 2003, men vart aktualisert gjennom at Odda kommunestyre la fram forslag til ny reguleringsplan, der den førebelse fredinga blei oppretthalden, medan Cyanamiden sto heilt utanfor og var tiltenkt rolla som kjøpesenter, noko som skapte stor strid, som eg kjem attende til under næringsdiskursen. At Cyanamiden ikkje i utgangspunktet var tillagt same verdi som t.d. Ovn 3, viser også dette sitatet frå rapporten *Odda Smelteverk, vurdering av verneverdi*: «Bygget bør settes i stand og

⁹² Bergens Tidende, 5.april, 2011.

⁹³ Helge Schelderup arkitekter 2006: 46.

tilrettelegges for bruk.(...)Det er svært viktig at man kan følge produksjonslinja frå Lindehuset gjennom Cyanamiden, det vil si at noen av ovnene må bevares»⁹⁴

Så kom tyske UNESCO-ekspertar på besøk til Odda saman med fylkeskultursjef Anne Elisa Tryti, og ho uttalar i ettertid: «Tyske eksperter har nylig konkludert med at Cyanamiden er selve kjernen i samanheng med en verdensarvsøknad.(...)En verdensarvsøknad krever en fredning av Cyanamiden.»⁹⁵ Dette førte vidare til at då Riksantikvaren la fram sitt endelege fredningsvedtak, er Cyanamiden-komplekset inkludert og alle 324 omnane freda. ⁹⁶Dermed vil eg her hevda at det har vore ei glidning i verdivurderinga mellom dei ulike objekta på smelteverkstomta, og dermed ei *glidning* i diskursen. Men det var i forhold til vern eller riving av kalkomnane diskurskampen verkeleg tilspissa seg då Riksantikvaren gav klarsignal til riving av dei spektakulære installasjonane.⁹⁷ Då Riksantikvar Jørn Holme var på synfaring på tomta saman med representantar frå kommune, fylkeskommune, Fylkesmann og departement, var motsetningane mellom Riksantikvar og fylkeskommune angående riving av kalkomnane tydelege:

Jeg har vært tydelig på dette. Det blir ingen omkamp. De blir ikke fredet», sier Holme til Haugesunds Avis. «Vi mener ikke at de skal rives, vi mener heller ikke at de ikke skal rives. Riksantikvaren har ingen rolle når det gjelder kalkovnen. Er det noen som skal gå inn i den saken, er det fylket som må gjøre det, med sine penger»⁹⁸

Gjennom denne uttalen: *Jeg har vært tydelig på dette. Det blir ingen omkamp. De blir ikke fredet*, set Riksantikvaren «foten ned», han gir eit *direktiv*. Dette er bestemt, og det blir ingen omkamp. Direktivet er legitimt ettersom Riksantikvaren har formell makt å setja bak. Her gir Riksantikvaren ei oppmoding om at her må Fylkeskommunen på banen. Dette er også ein type *direktiv*, men ikkje med same makt bak, berre rådgjevande. Her brukast også modalitet: ...*er det fylket som må gjøre det*. Dette er ein konsekvens, viss, så, så må...

Rivinga av kalkomnane bidrog til eit opprop og protest mot Riksantikvar Holme frå ei rekke kulturpersonar i heile landet, noko som representerte ein sterk og nokså uvanleg motdiskurs, medan han i Odda blei teken i forsvar av enkelte politikarar som eit slags «minste av to onder», som til dømes Arbeiderparti-politikaren Gard Folkvord:

⁹⁴ Helge Schelderup arkitekter 2006: 46.

⁹⁵ Haugesunds Avis 21.12.2010.

⁹⁶ Riksantikvaren 10/01882-6: 1-15.

⁹⁷ <http://www.bt.no/nyheter/innenriks/Kalkovnene-sprengt-i-luften-2739920.html>

⁹⁸ Haugesunds Avis, 24.mai, 2012.

Jeg ser at kultureliten opphøyer seg sjøl til å være de eneste som forstår kulturminnevern. Det er grenseløst arrogant å hevde at lokalpolitikere og andre menneske ikkje har kjennskap og er kvalifisert til å ha oppfatning om kulturminnevern. Vern må være en del av samfunnet, et vern bare eliten forstår har lite verdi..⁹⁹

Her påstår Folkvord å vita noko sant om verda. At: *Vern må vera ein del av samfunnet, et vern bare eliten forstår har ingen verd.* Dette er eit konstativ bygd på «sunn fornuft» og allmenn oppfatning. *Vern må vera ein del av samfunnet* viser også modalitet som forsterka det som vert sagt. Her opererer politikaren innan ein sosialdemokratisk og antielitistisk ideologi. Han støttar seg på ein sterk og tung tradisjon for folkevilje og konservativ arbeidarkultur, og gjer si vurdering ut frå dette. Her kan det også hevdast at ein kan støtta seg på Pierre Bourdieu sin teori om ulike type kapital og smak. Det dominerande politiske miljøet og fagrørsla i Odda har ikkje automatisk akseptert argumenter fremma av fagmiljø forankra i påstått kunnskap og kompetanse. Det kom tydeleg fram i debatten rundt smelteverkstomta.

Kva er sant, kva er usant og kva er myte er sentrale problemstillingar i heile den langvarige debatten. Spørsmålet om legitimitet står sentralt, i kva grad ein kan dokumentera og støtta seg på kunnskap, lover og offentleg vedteken politikk, og då sjølv sagt også kva kunnskap ein støttar seg til. Fakta eller sanning kontra myte er også sentralt når dåverande styreleiar i Norsk Vasskraft og Industristadmuseum, Aslaug Halland, skriv i Hardanger Folkeblad, 2007. I teksten tek ho eit oppgjær med all feilinformasjon, rykte og mytar knytt til UNESCO-medlemskap. Ho skriv innleiingsvis om dei ulike stadene/områda i Noreg som er på UNESCO si liste og argumenterer mellom anna:

Det er enkelt å dokumentere at industriminne er underrepresenterte, og det er også blitt spesielt vurdert av en av UNESCOs samarbeidende komiteer. Dette faktum har altså Riksantikvaren tatt til følge, ved at han vil gå videre med hydroelektrisk kraftproduksjon og prosessindustri(Rjukan-Tyssedal-Odda).(...)¹⁰⁰

Her støttar styreleiaren seg på departementet og Riksantikvarens autoritet og dokumentert informasjon, t.d. gjennom Kulturminnelova og fredningsvedtaket.¹⁰¹ ¹⁰²Ho legitimerer sitt syn gjennom uttrykk som: *det er enkelt å dokumentere, spesielt vurdert, dette faktum.*

⁹⁹ Dagbladet, 12.juli, 2012

¹⁰⁰ Hardanger Folkeblad, 16.februar, 2007

¹⁰¹ https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50#KAPITTEL_5

¹⁰² Riksantikvaren 10/01882-6: 1-15

Halland skriv vidare:

Det blir sagt at viss en løgn blir fortalt mange nok ganger, blir den en sannhet. På meg virker det slik at det er krefter i Odda samfunnet som har bestemt seg for at på «Unesco-lista det skal vi ikkje» av en eller annen grunn, og har lagt opp strategien deretter. Derfor er det ingen tilfeldighet at usannheter og halvsannheter stadig blir gjentatt, konkrete opplysninger som kan dokumenteres, viftes vekk og bagatelliseres, og det spres bevisst rykter og skapes usikkerhet.

Her nyttast ei meir personleg meiningsytring ved å setja på «spissen» og å vera «oppgitt» over motstanden og det som ytrast. Dette er ein tydeleg kamp, og som elles i krig, er det også kamp om kva som er sant og kva som er rett. Forfattaren nyttar språkhandlinga *konstantiver* ved å uttrykkja kunnskap om situasjonen og verda. Ho viser også til at dokumentert informasjon «viftast vekk og bagatelliserast». Kulturelt og ideologisk står styreleiaren lojalt ved Norsk Vasskraft og Industristadmuseum sitt syn på saka, som viktig interessepart, ettersom Tyssedal Kraftstasjon er del av UNESCO-søknaden. Dette er også eit eksempel på korleis informasjon som vert gitt på mest mogeleg *objektivt* vis, ikkje endrar noko, eller når fram til mottakar, når konfliktnivået er stort. Viss ein her tek utgangspunkt i Jürgen Habermas sin teori om *makta i det beste argument*,¹⁰³ så kan ein kanskje hevda at ut frå denne framstillinga så er ikkje *motstandaren* open for informasjon. *Sanning* vil vera nodalpunkt og sentralt omgrep i alle diskursane og alle diskurskampane.

Odda har tilsynelatande ein tilbakevendande sorgprosess angående sentrale bygg som er blitt rive, som gamle Hardanger Hotel, praktbygget i sveitserstil frå glanstida som turistdestinasjon på 1850–1900-talet, og Fokets Hus som også blei rive i 1971 til fordel for moderne næringsbygg. At det blir debatt og kamp knytt til spørsmålet om *Riv skiten* eller *Bevar kulturarven*, er meir regelen enn unntaket, i Odda som andre stader. Då det gjekk mot ei avvikling av Odda Smelteverk, blei denne problemstillinga utfordra i større grad enn nokon sinne før, ikkje minst ut frå kva ein oppfattar som kulturminne og verneverdig kulturarv. Teoretisk sett kan ein tenkja seg at *bevaring* ikkje nødvendigvis er ein direkte konsekvens av verdivurdering ettersom det også finst andre måtar å dokumenta kulturminne på, til dømes gjennom foto, dokumentarkiv, planteikningar, forteljingar og anna. Men bevaringstanken kom opp alt før konkursen var eit faktum: Tidlegare direktør ved Odda Smelteverk AS, Robert Hermansen, foreslår i 2002 å bevare smelteverket som eit industrihistorisk kompleks:

¹⁰³ Høibraaten: 240

«Det kan være fornuftig å bevare smelteverket slik det står. Vi kan få et industrihistorisk kompleks. Og det trenger Norge. Det er få steder som Odda, som både har moderne industri og kan bevare en gammel fabrikk.»¹⁰⁴ Nodalpunkt i teksten er *industrihistorisk kompleks* og *Norge*. Den tidlegare direktøren, som i kraft av sin tidlegare stilling som populær og omstridt direktør på smelteverket, har ein naturleg autoritet. Han er i ein sosial kontekst som han kjenner seg heime i, og som ingen tvilar på hans rett til å uttala seg om. Her brukar han også språkhandlinga *konstantiver* i setninga *Det trenger Norge*, han hevdar kunnskap om kva Noreg treng, og legitimiteten kjem gjennom hans stilling og bakgrunn, som ikkje er knytt berre til rolla som industrimann, men også ein person med brei kunnskap og erfaring, men han er ikkje bastant. Han modifiserer det han seier gjennom bruk av *modalitet i det kan være fornuftig*. (...) *Vi kan få et industrihistorisk kompleks*.

Etter konkursen aukar interessa for smelteverket som mogeleg verneobjekt, og då tidlegare Riksantikvar, Nils Marstein, er på synfaring på smelteverkstomta i februar 2003, hevdar han: «Portene burde åpnes en dag for at folk flest kan få se kva smelteverket egentlig er. Mest av alt handler det om å bevare helheten. Blir trallebanen i Skjeggedal revet, er det i seg sjølv et svært negativt signal.»¹⁰⁵ Denne teksten i sin heilskap viser ein diskusjon rundt Odda Smelteverk som kulturminne i sped oppstart. Riksantikvaren trekkjer fram verdien av bevaring av heilskapen. Teksten viser modalitet, med *portene burde åpnes*. Der er eit klart ønske om at dette skal skje. Her vil eg også visa at bevaringsdiskursen ikkje er heilt lukka eller hegemonisk, ettersom Marstein også har motførestellingar og ein viss grad av skepsis: «Men det er en utfordring å ta vare på industri frå begynnelsen av førre århundre(...)Industri er en utfordring som kulturminne»¹⁰⁶ *Utfordring* er nodalpunkt i dei siste 2 setningane, og representerer ikkje ein motdiskurs, men meir eit førehald. Den diskursive praksisen er knytt til den munnlege samtalen, med eit kunnskapssøkande, utprøvande og drøftande formål. Teksten kan lesast ut frå ein samanheng der verdien og grunngjevinga i forhold til bevaring og freding av dei tekniske-industrielle kulturminna absolutt er forankra hjå riksantikvaren, men der ein ikkje enno har ein fastlagd sjanger frå sentrale myndigheiter å støtta seg til. Som vist over, så kan ein spora ein viss uro knytt til kostnad og vanskegrad. Viss ein her trekkjer linjene til

¹⁰⁴ Hagesunds Avis, 15. mai, 2002:2.

¹⁰⁵ Hagesunds Avis, 19.februar, 2003.

¹⁰⁶ Hagesunds Avis 19.februar, 2003.

fredningsvedtaket som kom mykje seinare, er der enno ikkje skjedd ei *lukning* i forhold til problemstillinga om bevaring.¹⁰⁷

I dette delkapittelet har eg prøvd å identifisera verne­diskursen slik den står fram, med utgangspunkt i sentrale og representative tekstar. Fredningsvedtaket frå Riksantikvaren er sentralt og legg premisser for kva som er legitimt å seia om kulturminneverdi og bevaring. Nodalpunkt er nettopp *verdi* og *bevaring*. Eg har hatt fokus på å visa og analysa tekstar knytt til sentrale aktørar, og også å visa kva motdiskursar som hatt oppstått og korleis ein har sett ei utvikling, ein *glidning*, i diskursen. Diskursen ter fram som forholdsvis homogen, men eg har også vist dei meiningskampane som gjekk føre seg innan diskursen. I neste delkapittel er motsetningane mange og store.

5.2.0 Den politiske diskursen

5.2.1 Innleiing:

Den politiske diskursen omfattar ulike syn på regulering, forvaltning og utvikling. Den lokale politiske diskursen er knytt til tru eller tvil i forhold til vern av smelteverkstomta og UNESCO-medlemsskap, og stor uro rundt kven som skal betala rekninga. Frå dag éin har det herska stor politisk ueinigheit i forhold til om det er liv laga å freda delar av bygga og tomta slik verneinteressene ønskte. Tru og tvil i forhold til at *Smelteverket er kulturarv av høg nasjonal og internasjonal verdi*, at eit freda smelteverk kan bli gull verdt for Odda, at turistar og næringsliv kjem til å strøyma til og at UNESCO vil bety mykje pengar til istandsetjing og nyskaping. Den politiske diskursen vil representera heile spekteret av ideologi ettersom det politiske landskapet lokalt sett går frå Demokratene på ytste høgre til RV (Rødt) på ytste venstre. Arbeiderpartiet har vore svært dominerande og ein sterk maktfaktor i Odda over veldig mange år. Arbeiderpartiet må kunna seiast, i aktuelle fasar, å støtta seg på eit verdikonservativt syn på utvikling og kva som er best for folk og samfunn med hovudfokus på arbeidsplassar og industri. Verdikonservatismen vart også delt av Demokratene og delar av fagrørsla, medan meiningane var meir delte og differensierte hjå sentrumspartia, medan verne- og bevaringsdiskursen sto sterkast hjå partiet RV, seinare Rødt. Det må også nemnast at det blei danna ei «bygdeliste», Nye Odda, som kom som eit direkte resultat av striden rundt UNESCO og den dominansen som Arbeiderpartiet hadde representert over svært lang tid. I

¹⁰⁷ Jørgensen & Phillips 1999: 38.

samband med folkeavrøystinga om UNESCO-søknad så blei det også danna eit politisk samarbeid i Odda som må vera nokså unikt, der seks parti gjekk saman, frå Høgre på eine sida til Rødt på andre ytterkanten, for å bryta 56 års AP-dominans og sikra ein JA-ordførar. Dette lukkast ikkje i kommunevalet 2007, men derimot i 2011. Den lokale politiske diskursen er også prega av å vera like mykje pragmatisk som ideologisk, i den forstand at ein er oppteken av kva som vil vera mogeleg å få til og kva det kostar. Dette biletet er også delvis dekkjande for den politiske diskursen på regionalt hald, medan den nasjonale politiske diskursen vil lena seg meir på den offisielle nasjonale kulturminnepolitikken og deira diskurs.

Den politiske diskursen vil eg dela inn i underdiskursane *utvikling og økonomi*. Dei diskursive praksisane og dei politiske arenaene er mange og differensierte, frå kommunestyresalen og fylkesting, til folkemøte og lesarinnlegg i avisene både lokalt, regionalt og nasjonalt.

Diskursane utvikling og økonomi vil også vera å finna innan andre diskursar, som næringsdiskursen og den estetiske diskursen, men diskursane vil gje seg til kjenne på ulike måtar.

5.2.2 Utviklingsdiskursen

Smelteverket blir slått konkurs i 2003, og diskusjonen om vidare bruk av smelteverkstomta byrjar. Eit av dei mest sentrale spørsmåla i løpet av alle desse åra som er gått, har vore knytt til *utvikling*. Både i den politiske debatten og forvaltningsnivået i kommunen. Det har vore utarbeidd utal planar og sett i verk svært mange prosjekt med utvikling av smelteverket som målsetjing. Eg har valt eitt av dei tidlege dokumenta som tek føre seg korleis smelteverkstomta kan utviklast til beste for alle i kommunen. Dokumentet er ei sak handsama i Utviklingskomiteen i 2005 og omhandlar utvikling av Odda kommune og Odda by med utgangspunkt i smelteverkstomta.

Det vart gjort vedtak om oppstart på prosjekt *Med fremtiden i sentrum*:

Odda skal bli meir attraktiv både estetisk og funksjonelt. Smelteverket er vårt viktigste virkemiddel for å komme vidare i arbeidet med å videreutvikle kommunen og byen som meningsfull arena for handel, næringsvirksomhet, offentlige tjenester, arena for fritidsaktiviteter inne og ute, og kulturopplevelser. Bykjernen i Odda må bli et helhetlig sentrum der Smelteverkstomta er en naturlig del. Dette oppnås best ved å

*skape aktiviteter i byrommet, og ved å utbygge og videreutvikle bygg og anlegg. Estetikk, trygghet og miljø skal danne grunnlag for den videre utbyggingen.*¹⁰⁸

I forhold til analyse på tekstnivå er her nytta mykje modalitet, *Odda skal bli meir attraktiv(...), bykjernen i Odda må bli et helhetlig sentrum(...)* Estetikk, trygghet og miljø skal danne. Dette viser ønskje og intensjon for framtida. Det vert også nytta konstantiver som gir inntrykk av kunnskap om røynda, t.d. *Dette oppnås best ved å skapa aktiviteter i byrommet*, ei meiningsytring som må seiast å vera ekspressiv. Den diskursive praksisen og sjangeren er kommunal plandokument med sterkt fokus på heilskapleg utvikling. At smelteverkstomta blir vurdert som kommunens viktigaste verkemiddel for utvikling, gjev oss også ein peikepinn på kor avgjerande dei val og føringar som blei gjort i forhold til tomte var, og dermed kan vera med å forklara kvifor konfliktane kunne bli så store. *Attraktiv* kan stå fram som nodalpunkt, og attraktivitet og attraksjonsskaping har vore sentralt i mange av prosjekta som har dukka opp i kjølvatnet av nedlegginga av Odda Smelteverk. Utviklinga på smelteverkstomta har blitt framheva i dei fleste utviklings- og plandokument for Odda kommune dei siste 10 åra, og viss ein går til den kommuneplanen for Odda som er gjeldande, Kommuneplan 2013–2025, er akkurat same tekst nytta under overskrifta *Byutvikling*.¹⁰⁹ Når det gjeld partipolitiske synspunkt, så har dei vore mange og differensierte. Dei har vore vel så mykje pragmatisk som ideologisk forankra, og meir pragmatiske dess meir lokale dei har vore. Den pragmatiske tilnærminga og fokus på nyskaping og utvikling kom også fram i denne reportasjen i *Haugesunds Avis* i 2003 der mellom anna Høyres ordførarkandidat blei spurt om kva han ønskte seg på smelteverkstomta. Høgres ordførarkandidat Nils Petter Freim understrekar sterkt at han ikkje ønskjer at Odda kommune skal være eigendoms-baron på Odda smelteverk. Han uttalar: «Nyetableringer er viktigst!(...) Det må komme noen utenfra å kjøpe det.(...) Jeg håper det kommer en Thon og kjøper tomte.»¹¹⁰ Han er også oppteken av å riva det som er vanskelig å vidareutviklar: «Få alt vekk», seier ordførarkandidaten, som likevel moderere seg noko. Han ønskjer å bevare de gamle teglsteinsbygningane, administrasjonsbygga, og dicylageret. «En tredjedel av sentrum skal utvikles»,¹¹¹ påpeiker Freim, som vil fjerna mest mogeleg av det gamle. Her finn me både språkhandlingane *direktiver, Få alt vekk!* og *modalitet, En tredjedel av sentrum skal utvikles* Det vitnar om at ein er utolmodig, noko må skje. Dette direktivet og modaliteten kan synast dårleg legitimert ettersom mandatet og makta

¹⁰⁸ Odda kommune: Utviklingskomiteen 107/05.

¹⁰⁹ Odda kommune: Kommuneplan, Samfunnsdel 2013-2025

¹¹⁰ *Haugesunds Avis*, 28.august,2003

¹¹¹ *Haugesunds Avis*, 28.august,2003

til å setja bak krava ikkje er til stades heilt og fullt. Høgre sin ordførarkandidat har representativ makt gjennom sin plass i kommunestyret og mogeleg ordførarposisjon, men dette er ikkje avklara på tidspunktet intervjuet vert gjort. Setninga *Jeg håper det kommer en Thon* kan framstå som ein *presupposisjon*, ei ytring som krev ein viss førehandskunnskap. Her må altså lesaren vita at Olav Thon er ein stor investor og ein av Norges rikaste menn for at utsegna skal få meining. Nodalpunkt i denne teksten er altså *utvikling*. *En tredjedel av sentrum skal utvikles*. Dette kan karakteriserast som eit direktiv, ein ordre. Og føresetnad for nye arbeidsplassar og utvikling er *Få alt vekk*. Den diskursive praksisen er munnleg intervju, og den ideologiske samanhengen er eit politisk syn som vil fremma liberal næringsutvikling der marknadskreftene skal få rå og det private initiativet skal takast imot med takk.

RV er outsidersen i det politiske landskapet og har gått til val på det fyrstekandidat Terje Kollbotn kallar ein kreativ prosess: « I staden for maktarroganse trenger vi å slippe til kreative krefter.(...)RV i Odda ønsker det digre området som en smeltedigel er også kultur og trivselstiltak er sentrale element, og der penger frå konsesjonskraft brukast som virkemiddel for å nå målet.»¹¹² Så medan utvikling var knytt opp mot arbeidsplassar i dei andre partia, er utvikling framleis nodalpunkt i uttalen frå RV, men sett i samanheng med *kreativitet og trivselstiltak*. RV representerer her i stor grad fellesskap med både verneinteressene og dei som ser på mogeleg kulturindustri og aktiviteter på tomte. Dei deler i større grad den kulturelle kapitalen som ein vil forventa å finna blant kulturvernarar, museumsfolk, kunstnarar og arkitektar. Teksten nyttar språkhandlinga *ekspressiver*, ettersom ein her uttrykker ønskjer og visjonar. Det vert nytta språklege bilete som *smeltedigel*. Eit ord som både viser til verksemda på smelteverket og til uttrykket som gir assosiasjonar til folk og aktiviteter som smeltar saman til ein pulserande heilskap. RV(seinare Rødt) representerer ein ideologi som forventar kommunalt og statleg ansvar, noko som også vert vist i denne teksten, ettersom ein forventar at Odda skal bli tildelt pengar frå konsesjonskraft. Dette vil stå i motsetning til å fremma etablering av eit privat næringsliv på tomte som er tufta på kapitalistisk tankegang, altså det som marknaden etterspør. I motsetning til verne-diskursen, som har preg av å vera nokså hegemonisk, at synet på verdien av å bevare og verna er nokså eintydig, så vil altså den politiske diskursen vera mykje meir mangfaldig og prega av *antagonisme*. Omgrepet antagonisme er henta frå Laclau og Mouffe og betyr at det går føre seg meiningskampar, her mellom parti og grupper, men også innan same politiske parti. Dei

¹¹² Haugesunds Avis, 28.august,2003.

ulike syna vil vera motdiskursar og dannar det diskursive feltet i forhold til kvarandre.¹¹³ Eit eksempel på denne typen motsetningar i eit og same parti finn me i teksten *Partioppgjør om Smelteverket* frå Haugesunds Avis onsdag 4. juni 2003, der AP- ordførar Toralv Mikkelsen uttalar seg. Dette er i ein fase der det er mykje diskusjon og konflikt rundt samansetjing og deltaking i arbeidsgruppa som skal leggja strategi for framtida for smelteverkstomta, og same år går Arbeiderpartiet til val med ønskje om å riva delar av Odda Smelteverk. I partiprogrammet skriv AP at det er viktig at ein del av bygningsmassen blir fjerna, og at ein på den måten bedrar synsinntrykket av sentrum. At ordføraren ikkje er på linje med dei mest «rivingskåte» partimedlemmene, viser denne teksten:

Det er ingen som ønsker å gjøre Odda Smelteverk om til et museum. Heller ikke NVIM ønsker det.(...)Det er jo verken sant eller riktig. Som alle andre ønsker NVIM å få etablert ny virksomhet med arbeid for flest mulig, men det er også et spørsmål om hvilke arbeidsplasser. For noe av det vi har lært i den såkalte omstillingsprosessen er at det har vært lagt altfor liten vekt på kultur og kulturbaserte arbeidsplasser. Vi oppdaget det i seineste laget.(...)Jeg må innrømme at eg er litt oppgitt over det som skjer i det politiske landskapet, også i mitt eget parti.(...)Altfor mange har skylapper og ser bare i en retning når det gjelder smelteverket. Men dette er en sak der alle nyanser bør få plass. Det er lett å forstå at tidligere ansatte ved Odda Smelteverk føler å ha blitt satt utenfor. Det er ikkje det same å si at de kan være med i undergrupper eller arbeidsgrupper.¹¹⁴

Her meiner ordføraren å vita noko om verda og lokalsamfunnet. Han brukar språkhandlinga *konstantiver*. Han uttrykkjer også å vita noko om ønskja til Norsk Vasskraft og Industristadmuseum, og *alle andre*, og nyttar dermed *ekspressiver*. Denne typen språkhandlingar gir inntrykk av forsvar og oppriktige intensjonar. Han ønskjer å ta knekken på ein myte, eit rykte, som etter kvart har spreidd seg, også langt inn i det lokalpolitiske miljøet: At Norsk Vasskraft- og Industristadmuseum vil gjera smelteverket om til et stort museum. Her er det fokus på intern ueinighet og strid både i Arbeiderpartiet og i arbeidarrørsla. Kven skal få vera med i slutningsprosessane? Kven blir skvist og utelatne og kvifor? Me finn *modalitet* i teksten. I semantikken er modalitet gjerne definert som «området mellom ja og nei» eller «mellom sant og usant». I denne teksten vist med intensjonen: *Alle nyanser bør få plass*, og tilkjennegir ein ordførar som strekkjer ut handa og kjem i møte.

¹¹³ Jørgensen og Phillips 1999: 45.

¹¹⁴ Haugesunds Avis, 4.juni, 2003.

Demokratiet skal fungera, alle skal få seia sitt, men det betyr ikkje at *alle* kan bestemma. Ordføraren går til angrep på myter og det usanne. *Sanning* vil dermed vera eit nodalpunkt som ein kretsar rundt. Ordføraren vil skapa ro og forståing. Forståing om at saka er kompleks og at alle nyanser i saka må belysast. Vidare legg ordføraren vekt på å byggja opp om Odda sitt image som kulturkommune. Same år var Odda nominert som ein av finalekandidatane til Norges kulturkommune, men nådde ikkje heilt opp til slutt.

Det viser seg at hver krone til kultur gir meir igjen enn mye annet. For vi har fått erfare i omstillingsprosessen at bedrifter ikke etablerer seg i Odda sånn uten videre. Vi må gjøre kommunene meir attraktiv, skape trivsel, flere muligheter, sier ordføreren som ser koblingen historie, næring, opplevelse og kultur som svært interessante satsingsområde framover.¹¹⁵

Eit anna nondalpunkt vert derfor *kultur*, med klare referansar til forståinga av kultur som mogeleg lokomotiv i samfunns- og næringsutvikling. Dette viser at ordføraren tilkjennegir ein anna identitetsforståing og ein anna type kapital enn deler av den meir konservative arbeidarrørsla. Han ser på kultur og kreative næringar som framtidsretta. Dette står til viss grad i motsetnad til det rådande synet i arbeidarrørsla og Arbeiderpartiet, som framleis ser på industri og tradisjonell næringsverksemd som løysinga på framtidens utfordringar. Til slutt i teksten(ikkje sitert) seier ordføraren at han ser på seg sjølv som ordførar for heile Odda og alle innbyggjarane i Odda. Dette tolkar eg som ei understreking av ombodsmann-rolla. At han representerer alle og skal prøva å høyra alle sine synspunkt, han vil inkludera, ikkje ekskludera. Ideologisk sett kan ein klart seia at ordføraren representerer den moderate og forsonande linja innan Arbeiderpartiet med eit verdisyn som står nærane verneinteressene enn andre delar av Arbeiderpartiet, og ikkje minst LO.

Ettersom åra gjekk og fredingsprosessen og spørsmålet rundt UNESCO-søknad saman med Tyssedal kom opp, var det også uro rundt vanskaner med å få på plass ein reguleringsplan for tomte som kunne godkjennast av fylket. At spørsmålet om reguleringsplan var særskild viktig, kan ein sjå i dette kommunestyrevedtaket der ein vedtek at Odda og Tyssedal skal søkja om UNESCO-status, men der det er lagt strenge krav, ikkje minst knytt til rom for regulering og utvikling:

¹¹⁵ Haugesunds Avis, 4.juni, 2003.

Odda kommunestyre vedtok i sak 81/08 følgjande:

- 1. Odda kommunestyre har i dag 30. oktober 2008 vedtatt ein reguleringsplan for smelteverkstomta sør. Etter ei heilskapsvurdering ynskjer Odda kommunestyre at både det nasjonale kulturminnet Tyssedal kraftanlegg og avgrensa objekt av nasjonal kulturminneverdi på Smelteverkstomta skal kome på UNESCO si verdsarvliste saman med Rjukan.*
- 2. Odda kommunestyre føreset at UNESCO- søknaden frå Odda kommune og Hordaland fylkeskommune i 2004/2005 ikkje er til hinder for annan verdiskapande aktivitet i Tyssedal og på Smelteverkstomta. Vi føreset og at det ikkje blir etablert ein randzone som svekkar innhaldet i den vedtatte reguleringsplanen .*
- 3. Odda kommunestyre vil gå i dialog med fylkeskommunen og statlege styremakter for å få fortgang i UNESCO –prosessen og for å få ekstraordinær finansiering av nasjonale kulturminne på Smelteverkstomta i Odda. ¹¹⁶*

Dette er ein typisk formell vedtakstekst med utstrakt bruk av *modalitet*, t.d. ved å nytta ordet *føreset*: *Vi føreset at det ikkje blir etablert ein randzone som svekkar innhaldet i den vedtatte reguleringsplanen.* Dette gir rom for *revurdering* dersom føresetnadane ikkje vert oppfylte. Noko som Arbeiderpartiet meiner skjedde då det kom motsegner på reguleringsplanen frå Fylkeskonservatoren i Hordaland. Det vart retta motsegn to gonger mot forslag på reguleringsplan, særleg knytt til ny vegløyning for sentrum, som var føreslegen lagd over smelteverkstomta. Å få på plass ein reguleringsplan på tomta vart sett som ein føresetnad for utvikling. Arbeiderpartiet vedtek i medlemsmøte å trekkja søknad om UNESCO-status for dei midlertidig freda objekta på smelteverkstomta. (Ordføraren stemte imot.)

Leiar i Odda Herreds Arbeiderparti, Roald Aga Haug, uttalar i Hardanger Folkeblad:

Nye eiere og investorer som er interesserte i tomta trenger offentlig drahjelp. I stedet opplever vi stadig trenering og utsetting av planer. Arbeiderpartiet vil nå slå lyd for meir begrenset vern. Arbeiderpartiet er bekymret for at vernestrategien kan vise seg å være lammende for aktiviteten på tomta. Vi trenger tjenelige vegsystem som fungerer på Smelteverkstomta. Vi håper at vi kan nå fram med en kompromissløsning for reguleringsplanen, slik at vi slipper langvarig utsetting av planen. Samtidig skjønner

¹¹⁶ Odda kommunestyre: Sak 81/08.

*vi at fylkesutvalget frykter at hele planen blir underkjent av miljøverndepartementet, slik den er i dag, grunnet hensynet til vern av fabrikkbygningene.*¹¹⁷

Arbeiderparti-leiaren uttrykkjer gjennom teksten påstått kunne om verda gjennom bruk av konstantiver t.d. nye eiere og investorer trenger offentlig drahjelp, og modalitet som vernestrategiene kan vise seg å være lammende., vi håper vi kan nå fram. Viss me tek utgangspunktet i at modalitet uttrykkjer feltet mellom sant og usant, så viser modaliteten i denne teksten ønske, håp og intensjonar, samt uro, at ein ikkje kjenner seg trygg på kva som skjer. Debatten rundt ny reguleringsplan og vegløyising for smelteverkstomta har vore heilt sentral og ei varm potet både administrativt og politisk, og avgjerande for at mykje anna kunne utviklast på tomta. Og det bør vel nemnast at ny reguleringsplan for sentrale delar av smelteverkstomta vart vedteken fyrst i 2016, og det nordlege sentrum med Almerket får ny reguleringsplan i løpet av 2017. Forut for reguleringsplanen har der vore utført eit uttal planforslag, og det har ikkje mangla på kreative innspel. Odda Smelteverk har vore eit svært populært case-studie for arkitektar og arkitektstudentar det siste tiåret. Derfor vil eg hevda at denne type planarbeid, samt dei meir offisielle stadanalysane, med *Mulighetsstudie* i regi av Riksantikvaren som kanskje det fremste og mest omfattande, dannar ein eigen kategori innan den politiske/administrative utviklingsdiskursen. Og det er gjerne blikket inn som endrar seg etter kva posisjon ein tek, og samtidig så «heng alt saman med alt». For byutvikling er både politikk, regulering, næring, estetiske forbetringar, kulturminneforvaltning og kulturformidling. Og fleire av desse momenta legg føresegner for kvarandre.

Til dømes så vil det vera avgjerande for næringsetablering å få på plass ein reguleringsplan og vegtilgang på tomta, samt infrastruktur som straum, vatn og fiberkabling. Opprydding og anna type estetiske forbetringar, som lyssetjing og plantning, opning av tilgang, både til tomta og til elva Opo, har også vore vesentleg, både for å trekkja til seg næringsetablering , men ikkje minst for at folk skal ta tomta i bruk og få eit anna og nytt forhold til området. Eit området som var heilt avstengt og forbode land for uvedkomande så lenge fabrikkens var i drift. Eksempel på planforslag og visjonar for tomta er diplomoppgåva *Reclaiming land* i landskapsarkitektur av Thea Hartmann og Kyrre Tveitereid Westerengen, der fokuset er å gi tomta attende til folket, og la smelteverkstomta bli eit stort miljøprosjekt med hurtigveksande tre som skal suga opp forureining i grunnen og vidare bli brente i eit biokraftanlegg som kan gi varme til heile Odda sentrum. Dei uttalar seg til Klassekampen: «Odda kan være

¹¹⁷ Hardanger Folkeblad 17.august, 2007: 6.

nyskapende innen miljøteknologi og bærekraft.» Nodalpunkt her er *nyskapende*, og det vert nytta *modalitet* i *Odda kan være*. «Men det vi er opptatt av er å sikre at det blir et godt offentlig rom. Det verste som kan skje er viss noen igjen privatiserer tomta. Da frykter vi at det offentlige rommet lukkes. Det er dårlig byplanlegging, og det er ikke bra for vekst og utvikling i Odda»¹¹⁸ Sentrale nodalpunkt er *godt offentlig rom*. Dette er eit fokus som ein finn att i dei fleste planar og innspel, også frå planansvarleg i Odda kommune, Terje Nesse: «Et hovedpunkt i planarbeidet har vært å opne opp langs elva med sti og grøntbelte. Vi ønsker at det skal være mulig å gå frå det nye torget og rundt hele smelteverkstomta»¹¹⁹ *Opne opp* er nodalpunkt i denne teksten, som også viser *ekspressiv* språkfunksjon ved å bruka *modalitet*: *Vi ønsker at det skal være mulig*. Ønskje om å opna opp tomta saman med fokus på planting og grøntområde, går att for mange, som i masteroppgåva i landskapsarkitektur ved Jorunn Kveim Låte: «Eg har sett på reguleringsplanen for tomta. Noko av det eg saknar mest er grøne områder.(...)Omstillingsprosessen tek tid. Start med å få det grønt, og opna opp tomta for publikum.»¹²⁰ Den diskursive praksisen er intervju, og intervjuobjektet nyttar kontantiver ved å koma med påstandar: *Omstillingsprosessen tek tid*. Dette er ein påstand som både kan vera *referensiell* i den forstand at dette er noko som kan observerast og refererast der og då, men det kan også vera knytt til eigen vurdering om fortsetjinga, på eit allment, generelt grunnlag, slike prosessar tek tid. Då er språkfunksjonen *ekspressiv*.

Ideologisk vil arkitektur og byplanleggjarar gjerne ha eit felles verdisyn og stort sett samanfallande tankar om kva som vil vera gode løysingar for smelteverkstomta. Nokre av fellesnemnarane har vore store grøntareal, opning mot sentrum og mot elva. Ideane for bruk av tomta og bygga har vore omfattande og kome både frå profesjonelle arkitektur og utviklarar, politikar og folk flest, på utal folkemøte, som også utgjør ein type diskursiv praksis: Skøytehall eller badeland under Skalltaket, kjøpesenter eller torg i Cyanamiden, kulturhus og litteraturhus, klatrehall Cynamidesiloen, tungrocksenter eller gourmetrestaurant i Ovn 3, småbåthamn ved importkaia, kafear og parkar er nokre idear ein lett kan ramsa opp frå utal idédugnader. Mange arkitektur har i tillegg til opne areal og grøne soner lagt vekt på *dei urbane kvalitetane* til smelteverkskomplekset slik det er utforma. Derfor vil *urban* vera sentralt nodalpunkt i mange tekstar, som denne uttalen ved arkitekt Gro Lavold: *Odda Smelteverk er en avansert og langt meir urban by enn Odda*¹²¹ Hun er vilt begeistret etter å ha

¹¹⁸ Klassekampen 26.mars, 2007.

¹¹⁹ Haugesunds Avis 22.oktober, 2004.

¹²⁰ Hardanger Folkeblad 13.september, 2006.

¹²¹ Haugesunds Avis 14.oktober, 2006.

saumfart «Vraket» som har slukt halve Odda, konkursboet Odda Smelteverk. Hun har funnet gågater, torg og spennende smug, og ja- en spennende bystruktur.(journalistens ref)

Dette er også langt meir internasjonalt enn Odda og viser samtidig hvor Odda sto i verden. Bygningene sjølv viser det , blant annet gjennom design, og hvordan de står i forhold til hverandre(...)Skal Odda klare å opprettholde folketallet, og være bærekraftig, må ikke denne greina sages av.¹²²

I utsegnene om urbanitet, bygg og design brukar Lavold språkhandlinga *konstativer*, ho veit noko om verda som ho formidlar. Ho brukar ein kunnskapsbasert akademisk diskurs. Og på grunnlag av hennar kompetanse og erfaring som arkitekt får utsegnene legitimitet. I siste setninga om hvordan Odda skal oppretthalde folketallet, vert det brukt *modalitet*, denne greina *må* ikkje sagast av. Dette byggjer ikkje på så stor grad av legitimitet, men har meir karakter av påstand og synsing. Gro Lavold er i dette innlegget heilt innanfor bevaringsdiskursen og legg også vekt på den historieforteljande funksjonen når ho vidare uttalar: «Bygningene bærer i seg en historie, de forteller bl.a. om et levd liv. Det er kjempeviktig at de ikkje blir revet. Da trækker vi på folk»¹²³ Med dette underbyggjer Gro Lavold vern med respekt for industriarbeidarane og deira forteljingar, og vil med det unngå å *tråkka på folk*.

Det store engasjementet til arkitektur og by-utviklarar har eg valt å plassera under den politiske diskursen, som del av viktig forvaltning og byutvikling, men tekstane kunne like gjerne vore knytt opp mot den estetiske diskursen som støttar seg på fagleg ballast og blikk for transformasjon som kreativ inngang til omstillinga frå moderne til postmoderne, frå industriell til postindustriell. Og byutviklingsdiskursen var omfattande, og hadde eit rikholdig og differensiert innhald med innslag både frå innland og utland, som case-studiet *Det internasjonale Odda* ved det europeiske arkitektfora *European*, som inviterte til case-studie i Odda i juni 2011. Dei framhevar det spesielle ved Odda som eit viktig industrisamfunn, som er i ein omstillingsfase der *transformering* av byen er sentral strategi. Der uttalar Peter Hammersam, instituttleiar ved Arkitektur og designhøyskolen i Oslo:» Odda er eksotisk i europeisk samanheng»¹²⁴ *Eksotisk* peikar seg ut som nodalpunkt i denne uttalen, og i same sjanger finn me uttale frå arkitektstudentar frå Arkitekturhøyskolen i Oslo på case-studie i Odda i 2007, der dei lanserer ein 162 m lang skøytehall under skalltaket: « Skalltaket er en kjempeflott bygning. Når ingeniørkunsten ved skalltaket møter teglsteinshusene , oppstår en

¹²² Haugesunds Avis 14.oktober, 2006.

¹²³ Haugesunds Avis 14.oktober, 2006.

¹²⁴ Haugesunds Avis 20.november, 2006.

spenning. Og det hele er omringet av fjell som viser hvordan kraftutbyggingen gjorde dette mulig.»¹²⁵ Dette er ein *ekspressiv* talemåte, som inneheld subjektive vurderingar, om skalltaket og omgjevnadane, og avsendaren opererer innan ein akademisk diskurs som byggjer på kunnskap om byggjekunst, og eit verdisyn som både verdset dei estetiske kontrastane mellom bygg og landskap, og set dei inn i ein historieforteljande samanheng.

5.2.3 Økonomidiskursen

Smelteverket som motor og lokomotiv i utviklinga av Odda og heile distriktet har vore heilt sentralt i alle åra som debatten har gått føre seg, og utvikling vil som tidlegare nemnt vera underdiskurs i alle diskursar. Det same kan ein for så vidt seia om *økonomi*. Politikk handlar om ideologi og samfunnssyn, men også forvaltning. Kommunestyret er forvaltningsorgan for kommunen, og ikkje minst så skal dei gjennom deira politikk og prioriteringar forvalta skattepengar og statlege overføringar. Under debatten om smelteverket har alltid spørsmålet knytt til kostnader til istandsetjing og vidareutvikling av bygg og strukturar vore heilt sentralt. Kven skal betala? Korleis ein har stilt seg til dette spørsmålet, har kunna setjast i samanheng med kva samfunnssyn og grad av optimisme og tru på kva *potensiale* området har som attraksjon, kva tru ein har på transformasjonsmogelegheiter, og kva tru og tillit ein generelt har i forhold til i kva grad stat og fylke skal bidra med. Både politikarar og «folk flest» var uroa for at for at eit utstrakt vern ville bety store utgifter for kommunen, som i neste omgang ville svekka kommuneøkonomien og gå ut over andre velferdstenester.

Eit eksempel på dei vidtgåande diskusjonane er dette blogginnlegget som er henta frå ein blogg som heiter *Oddingen*, ved ein tidlegare smelteverksarbeidar, og som viser den utstrakte «tenk på eit tal»-leiken som gjekk føre seg. *Oddingen* skriv:

Da Riksantikvaren var her for ett år siden, gikk han gjennom verneplanene for en forsamling mennesker i kinosalen. På møtet sa han, blant annet at det i første omgang ville komme 20,8 millioner kroner for å sette i Ovn 3 noenlunde i stand. Over tid vil smelteverket få ca 1 milliard kroner til forskjellige investeringer innenfor verneområdet. Han sa også det var viktig at det ble utabeidet prosjekter. Det har imidlertid ikke skjedd med unntak av de områder NVIM har fått hånd om. Det gjelder blant annet Smia som fikk penger. Det samme gjelder Vitensenteret og forøvrig Sentralbadet som fikk blant annet en million kroner fra Fritt

¹²⁵ Haugesunds Avis 2.mars, 2007.

Ord. Som sagt: At Riksantikvaren har midler- og er villig til å investere tusen millioner – en milliard – i en gammel skrothaug høres for utrolig ut til å være sant.

Dette viser eit eksempel på ein omfattande underskog av debattverksemd som gjekk føre seg rundt spørsmålet om kostnad og kven som skal betala. Den diskursive praksisen her er blogg, og forma er uformell, subjektiv og munnleg. Han brukar uttrykk som: *for utrolig til å være sant*, at Riksantikvaren skal vera viljug til å investera tusen millionar, ein milliard, *i en gammel skrothaug*. Her blir det brukt gjentakning og forsterking ved å skildra pengesummen to gonger. *En gammel skrothaug* er eit ekspressivt, subjektivt språkbilete. Ideologisk kan ein også lesa ut av teksten at bloggaren ikkje stiller seg bak det offisielle kulturminnevern-synet på smelteverkstomta slik den tilkjennevir seg i t.d. fredingsvedtaket til Riksantikvaren. Slik sett vil bloggaren gjerne ha ei anna plassering i det som Bourdieu kallar det sosiale rommet, og ha ei anna form for kulturell kapital og utdanningskapital og ein annan habitus. Då forstår eg habitus som eit «praksis-forenende og praksisgenererande prinsipp, som personar i same klasseposisjonar til felles og som bidrar til å utvikla lik smak og like preferansar.»¹²⁶

Eit anna avisinnlegg ved Jarle Skogheim deler skepsis angående kostnadsdekking:

Behovet er mye større enn tilgjengelige midler. For at vi skal nå måler kreves milliardbeløp. Vi håper derfor at politikerne følger opp med bevilgninger, og at det er alvor i et slik vedtak, uttaler Ekerhovd til BT i 29.09.2007. I 2007 ble det delt ut 500000 til fredede bygg i Bergen kommune. I Odda har det blitt nevnt behov for 100 millioner, skjønt ingen vet, for ingen vil tallfeste verneluftslottet. Hvor lenge skal Odda vente når det er et milliard-eterslep frå staten til freda bygg? Når får vi det totale kostnadsbilde av vernet på smelteverkstomta? Hvor mye er det grunn til å tro at staten bidrar med årlig? Hvor mye tror fylkeskonservatoren Odda har råd til å betale?»¹²⁷

I dette innlegget støtter forfattaren seg på Fylkeskonservatoren sine egne tidlegare uttaler, som er gjort på generelt grunnlag, om kulturminnepolitikken i Noreg. Dette skal gje *legitimitet*, her finn ikkje forfattaren opp tal eller kjem med påstandar sjølv. Dermed støttar forfattaren seg på vernediskursen sine egne diskusjonar og argumentering. Tal vert sett opp mot kvarandre. 500 000 til freda bygg i Bergen, behov for minst 100 mill. til opprusting av smelteverkstomta. Og kven skal betala? Verkemiddel avsendar nyttar er *kontrast* mellom

¹²⁶ Danielsen & Nordli Hansen 1999: 49.

¹²⁷ Bergens Tidende, 2.februar, 2008.

reelle løyvingar og kostnadsoverslag, og spørsmåla krev svar. Ordet *verneluftslottet* er inspirert av eventyr og fantasy-sjangeren og viser skepsis.

I debatten som spissa seg til inn mot folkeavrøystinga om UNESCO søknad, kom der også ytringar om økonomi og kostnadsdekking som har motsett forteikn, at Odda ikkje har råd til å seia nei til UNESCO, slik som i dette innlegget ved Tone Eitrheim, 2.kandidat, Odda Venstre:

*Vi har ikkje råd til å si nei til UNESCO Med UNESCO status tar staten ansvar. Freding kan Riksantikvaren gjennomføre uansett. Freding utan UNESCO status vil bli en stor utfordring for kommuneøkonomien.(..) Odda skal bli en unik plass med mangfoldig tilbud for lokalbefolkningen og for turismen*¹²⁸

Sjangeren her er valkamp, dermed er det utstrakt bruk av *konstantiver* og *modalitet* som formidlar ein høg grad av påstått kunnskap og visse i forhold til dei påstandane som vert lagde fram. Forankringa og legitimiteten er ikkje opplagt, men i forhold til sjangeren, som er propaganda i forhold til eit politisk val, er ikkje kravet til dokumentasjon like sjølvsgt.

Uro knytt til kostnad har ikkje berre vore lokalt, noko denne reportasjen frå eit besøk og synfaring med dåverande fiskeriminister Helga Pedersen, Odda Herreds Arbeiderparti som vertskap, og med representantar for fagbevegelsen og frå Smelteverkets næringsutvikling. Under synfaringa vart det ikkje lagt skjul på at det var ein stor grad av skepsis til at Odda skal få UNESCO-status, og at skepsisen særleg var knytt til tvil og uro om randsonar og kostnadar ved vedlikehald. Helga Pedersen kommenterte til Hardanger Folkeblad, 2007:

*Jeg skjønner dilemmaet mellom bruk og vern. Skal dette vernes, må det på en eller annen måte også bevilges penger til å holde det i stand. Jeg er pr i dag ikke i stand til å se kva som er det rette. Derfor er det veldig bra å få se det sjølv, og bli kjent med de politiske synspunktene i lokalsamfunnet*¹²⁹

I motsetning til miljøvernministeren er ikkje fiskeriministeren i same grad bunden opp av synet til fagdepartement og Riksantikvar, og kjem også her heim til «sine egne», Arbeiderpartiet. Partifelleskapet legg her ramma for både diskursiv praksis og sosial praksis. Ho tillèt seg i større grad å også inkludera dei utfordringane som eit omfattande vern vil kunne representera, og eit viktig nodalpunkt vil vera *dilemma*. Me ser også bruk av modalitet

¹²⁸ Hardanger Folkeblad, 7.september, 2007: 18.

¹²⁹ Hardanger Folkeblad, 3.august, 2007.

(skal dette vernes, må det på en eller annen måte...), at vern får økonomiske konsekvensar og at intensjonen då må vera sentrale overføringar.

Då kommunestyret i 2008 gjekk inn for UNESCO-medlemsskap, så låg det premisser om at fylket og staten skulle gå inn tungt i forhold til finansieringa.:

«Odda kommunestyre vil gå i dialog med fylkeskommunen og statlege styremakter for å få fortgang i UNESCO –prosessen og for å få ekstraordinær finansiering av nasjonale kulturminne på Smelteverkstomta i Odda.»¹³⁰

Dette blei ei «heit potet» både på fylkesnivå og nasjonalt nivå, og fylkespolitikar for Arbeiderpartiet, Ruth Grung uttalte seg i Bergens Tidende laurdag 2. juni i 2012 angående å trekkja Odda ut av UNESCO-søknaden:

*Å tro at det offentlige, enten fylkeskommunen eller staten skal gå inn å ta det løftet, er fullstendig urealistisk, sier Grung. Hun mener det er dramatisk å båndlegge halve Odda sentrum utan at det finnes realistiske planer, og vil at det heller bør satses på Tyssedal som verdensarvsted. Vi har et ansvar for at Odda kan komme videre, og ikke framstå som splittet.*¹³¹

Her ytrar fylkespolitikar Grung sine haldningar og meiningar gjennom modalitet, som i *staten skal gå inn, heller bør satse på*. Ho uttrykkjer også påstått kunne om samfunnet ved å seia: *Det er dramatisk å båndlegge halve Odda sentrum utan at det finnes realistiske planer.* *Urealistisk* peikar seg ut som nodalpunkt i denne teksten. Ideologisk så høyrer Ruth Grung til Arbeiderpartiet, så her kan ein kanskje tolka at ho som fylkespolitikar stiller seg lojalt i forhold til delar av Odda Herreds Arbeiderparti sitt syn, men det kan like gjerne vera ekte uro knytt til dei forventningane som låg i bordet i forhold økonomisk støtte frå fylke og stat. At det blei valt å gjennomføra rådgjevande folkerøysting i Odda for eller imot UNESCO-søknad, vakte oppsikt, og skapte overskrifter landet rundt. Kravet om folkerøystinga kom frå ein allianse som også vakte åtgaum: LO sto saman med Demokratane og Fremskrittspartiet bak ein underskriftskampanje som samla nok underskrifter til å krevja vedtak om folkerøysting i kommunestyret. Dåverande leiar i LO, Nils Ystanes var sentral i kampen mot UNESCO og freding av Smelteverkstomta, og hadde også støtte frå fleirtalet av Arbeiderpartiet. Her uttaler han seg til tidsskriftet Kommunal Rapport:

¹³⁰ Odda kommunestyre: Sak 81/08.

¹³¹ Bergens Tidende, 2.juli 2012.

*Vi vil ha det bort(...)Så lenge staten ikke forplikter seg økonomisk, og vi ikke får vite kva konsekvensene av vernet blir for området rundt, kan ikke vi se at UNESCO-status vil føre med seg annet enn selvtilit til bygda. Vernet vil gjøre Odda til et dødt museum hvor det spøker for næringsutviklingen*¹³²

Språkleg finn me modalitet i bruk, med *vil ha det bort*, *kan ikke se*. Dette viser sterke ekspressive uttrykk og påstandar. Me finn også påstått kunne om verda gjennom bruk av konstantiver: *Vernet vil gjøre Odda til et dødt museum, hvor det spøker..* Her vert det også brukt språklege bilete som skal understreka det tome, mørke, daude. Motdiskursen i forhold til folkerøysting og UNESCO motstand var som tidlegare nemnt ein allianse mellom RV, Venstre, Høgre og Nye Odda med leiar i RV, Terje Kollbotn i spissen. Han uttaler seg i same artikkel: «Jeg har aldri opplevd maken til til uryddighet i min 16-årige politiske karriere. AP og LO har påført Odda et frynsete rykte, og offentlige myndigheters tillit til Odda er nå tynnslett».¹³³ RV-leiaren nyttar også konstantiver med påstått kunne, ang. *AP og LO har påført Odda et frynsete rykte*. Ord som *uryddig*, *frynsete* og *tynnslett* understrekar hans indignasjon. I tillegg til dei omfattande meningsutvekslingane som gjekk føre seg i Odda, var det også andre aktørar, som på sin måte var involvert og påverka av prosessen rundt UNESCO-medlemskap i Odda, ikkje minst politiske miljø i Rjukan/Notodden som var lansert i serienominasjon med Tyssedal/Odda. Arbeiderparti-ordførar Erik Haatvedt og Arbeiderparti- og LO leiar Birger Hovden frå Rjukan og Tinn kommune er intervjuar av Haugesunds Avis og ser med uro på spetakkelet i Odda omkring verdsarvsøknaden. Dei er redd rivingskåte menneske kan trumfe gjennom avgjerd som ettertida vil beklage: «Viss du river har du ikke en sjanse.(...)Odda må velje sin egen vei.(...)På Rjukan er vi stolte av historien vår, og slitet gjennom generasjoner. Viss vi ikke tok vare på dette, blir også fortellingen meningsløs.»¹³⁴

Her blir det sett fram påstandar om kva som vil skje viss ein ikkje bevarer, altså nyttar ein konstantiver. Men ein modifierer også, *Odda må velge sin egen vei*. Uttalen: *På Rjukan er vi stolte av historien vår, og slitet gjennom generasjoner*, støttar seg klart ideologisk på ein implementert og anerkjent forståing av at industrihistoria er viktig og verdien av kulturarva er stor. No er dette ei oppgåve om kva som skjedde i Odda, og eg skal ikkje skrive nokon

¹³² Kommunal Rapport, 21. august, 2007.

¹³³ Kommunal Rapport, 21. august, 2007.

¹³⁴ Haugesunds Avis, 21.mai, 2007.

komparativ analyse i forhold til Rjukan /Notodden, men eg vil likevel nemna ein påfallande ulikskap i mellom kritiske røyster i debatten i Odda samanlikna med Rjukan.

Skål Odda!

Diskursen rundt dei tidlegare industriarbeidarane og kva dei meinte og sa, kom ikkje i stor grad i avisa eller frå talarstolane. Dei var på andre arenaer, på gata, i foreininga, på fotballtreninga eller på puben. Korleis kan det opplevast å missa jobben og få eigen arbeidsplass freda før sorga over tapet er mildna? Dette er tema i Lars Ove Seljestad sin kronikk som blir analysert og diskutert under kulturdiskursen. Der kjem eg også inn på ei problemstilling som eg kallar *det store paradokset*, at dei som heidrast skal, ikkje heidrast vil. I den samanheng kan kanskje ein også trekkja inn eit moment som historikar Cecilia Trentner hevdar: At industri er koplå til framtidstru og framtidvisjonar, og at dette dermed kan stå i motsetning til den nostalgi og minneproduksjon som er ein tradisjonell del av kulturarvforståinga.¹³⁵ I TV 2-programmet *Skål Odda* får me eit fyrstehandsinnblikk i dei siste dagane på Odda Smelteverk før bedrifta vert slått konkurs, og svært mange industriarbeidarar må gå ut av porten for siste gong som industriarbeidar ved Odda Smelteverk. Vidare følgjer tv-teamet med Frode Grytten som guide gjennom det mytiske Odda i tida rundt konkursen. Ein av personane som me får oppleva tettast, er Inge Hansen. Han har jobba på Odda Smelteverk i 30 år, og kona har jobba der også. Ho misser jobben, han blir att enno ei tid på verket for å følgja avviklinga og hjelpa til ved det kinesiske oppkjøpet av produksjonsutstyret som kom kort tid etter konkursen.

Han uttalar:

*Til å begynna med så sleit eg veldig med å koma her. Slik som det er no. Det var nesten som me var ein stor familie me som jobba her(...)Det litt rart. Det er store planar og luftslott. Det er mykje vitsing, veit du, med dette at verket skal verta turistattraksjon og at dei skal stoppa ut gamle smelteverksarbeidarar.*¹³⁶

Ordet *luftslott* og språkbiletet *utstoppa smelteverksarbeidarar* viser til eventyrsjangeren. Dei fortel eventyr. Og vaksne folk trur ikkje på eventyr. Litterært så kan ein gjerne seia at i debatten om framtida til smelteverket så har gjerne sosial-realismen stått mot eventyr og fantasy. Frode Grytten kommenterer: «Nye skiller kom til syne. Industrisamfunn mot

¹³⁵ Trentner sitert i Ågotnes, Barndon, Engevik & Selberg:14.

¹³⁶ TV 2: Skål Odda2008.

kunnskapssamfunn. Industrikultur mot kulturindustri. Noen satte ei fyrstikk til, og så smalt det så inni helvete»¹³⁷ Tradisjonelt vil ein industriarbeidar truleg i hovudsak ha ei anna plassering i det «sosiale rommet», med ein annan type sosial og kulturell kapital enn dei ivrigaste kulturvernforkjemparane. Industriarbeidarane danna ein motdiskurs, både til kulturindustri- diskursen og til kulturverndiskursen. Den blei mest av alt uttalt i uformelle samanhengar, men i tv-programmet *Skål Odda* fekk me altså følgja Inge Hansen fram til den omstridde folkeavstemminga om UNESCO i samband med kommunestyrevalet i 2007: Og då uttalar Inge Hansen:

*Fjern skiten, det er det me har sagt. Trur ikkje det vert så mange ja stemmer frå dei ansatte på Smelteverket, i alle fall. Og det sa eg og, men for ei veka sida snudde eg om. No skal dei få mi ja stemma. Tvilen har vært der , eg har tenkt nei, men no tenker eg at me kan like gjerne få ein opprusta Ovn 3 kontra eit kjøpesenter.*¹³⁸

Her har me direktivet *fjern skiten!* og modalitet med *me kan like gjerne få eit opprusta Ovn 3 kontra kjøpesenter*. Her vil me også sjå at dette er diskurs i *glidning*, det har føregått ein prosess over mange år, og industriarbeidaren har skifta syn på vern og freding, han har skifta meining. Det kan synast som eit kunstig skilje mellom industriarbeidar og «folk flest», men dei store bedriftene har alltid vore svært lukka samfunn, sjølv ei bedrift som Odda Smelteverk som dekkjer nesten heile sentrum av Odda. Bedrifta har vore nær, men også fjern frå utanforståande. Derfor er det grunn til å tru at historieforståinga og blikket inn vil vera ulikt om du har vore ein del av produksjon på verket eller ikkje.

Den politiske diskursen omfattar eit stort, mangfaldig og til dels konfliktfylt landskap. Eg har prøvd å synleggjera dei viktigaste interessegruppene og synspunkta i forhold til vernesaka og kva smelteverket og Odda skal vera i framtida. Politikken handlar om så mykje, både forvaltning og regulering, utvikling, økonomi, demokrati og folkevilje. Smelteverkssaka og folkeavstemminga om UNESCO skapte nytt politisk landskap i Odda og førte til nye, heilt uvanlege koalisjonar. Og ikkje minst så kasta «folk flest» seg inn i debatten, på godt og vondt. I neste delkapittel er det næringsdiskursen som er i fokus, med sine særinteresser, men også med mange fellesnemnarar i forhold til den politiske diskursen.

¹³⁷ TV 2: Skål Odda2008.

¹³⁸ TV 2: Skål Odda2008

5.3.0 Næringsdiskursen

5.3.1 Innleiing

Den politiske diskursen handlar mykje om forvaltning, regulering, samfunnsutvikling og økonomi. På mange måtar er næringsdiskursen knytt til den verksemda som politikken skal leggja til rette for, regulera for og sørgja for kan få utvikla seg under best mogelege vilkår. For at eit næringsliv skulle kunna etablera seg på smelteverkstomta, for at bedrifter skal kunna etablera seg og arbeidsplassar skal kunna skapast, må det vera på plass ein reguleringsplan, ein vegplan, infrastruktur, og området må vera sikra og rydda for miljøgiftig avfall og skrot. Dette dannar grunnlaget. Smelteverkstomta er sjølv *indrefileten* i Odda, sentralt plassert og med store areal. Smelteverkstomta Næringsutvikling A/S blei stifta i 2007 og er registrert under bransjen *utvikling og sal av egen fast eigedom elles*. Dei står som eigarar av store delar av tomta inkludert fleire av dei freda objekta: taubanen, Importkaia, Skalltaket, Ovn 3, Cyanamiden. Og medan det politiske nivået både lokalt, regionalt og sentralt må ta omsyn til mange sider av forvaltninga av tomta, har Smelteverkets Næringsutvikling, og næringslivet elles i det store og heile eitt mål, og det er å tena pengar på investeringane sine. Det betyr at viss dei er for UNESCO, er det fordi det vil auka verdien i investeringane, og viss dei er kritiske til fredingsomfanget, så handlar det om avgrensingar i forhold til å etablera den forretningsverksemd som dei ser mogelegheit for.

Ideologisk så vil næringsdiskursen ta utgangspunkt i kapitalistisk tankegang og økonomisk teori ut frå tilrettelegging av tilbod i forhold til etterspørsel og avkastning på investeringane. Det betyr gjerne at kulturminnevern i utgangspunktet vert sett på som eit vonde fordi det avgrensar utvikling, etablering og tilrettelegging, og når det gjeld produksjonslinja på smelteverket, som er freda med alt produksjonsutstyret intakt, så kan ein forstå at det vil leggja mange avgrensingar. Men i den grad næringsdiskursen er viljug til å inkludera kulturminnevenleg ideologi, er det viss dette gir gode vilkår for etablering gjennom støtteordningar, og viss det gir ekstra attraksjonsverdi og gir attraktivitet til området, noko som vil auka verdien. Så viss næringsdiskursen stiller seg positiv til kulturminnevern, så er det grunn til å tru at det er fordi det vil gagna dei sjølv, altså ikkje som isolert mål, men som middel.

5.3.2 Næringsdiskursen

Vern gjennom bruk er eit sentralt omgrep i all nyare kulturarvforvaltning. Omgrepet vart lansert av stiftinga Norsk Kulturarv i 1993 og har blitt implementert i den offisielle kulturarvpolitikken.

*Gjennom målretta og systematisk arbeid har kulturminneforvaltninga lagt vekt på vern gjennom bruk, då dette er den beste forvaltninga av kulturminna. Prosjekta medverkar til utvikling av lokalsamfunn og lokalt næringsliv. Satsing på kulturminne som ressurs medverkar til positiv utvikling av byar og stader. Kulturminneforvaltninga er ikkje næringsutviklar, men skal leggje til rette for at andre aktørar kan drive næringsutvikling i tilknytning til kulturminna.*¹³⁹

Ein av dei mest dominerande debattane knytt til næringsetablering, har vore *kjøpesentersaka*. Alt tidleg kom det investorar på banen som gjerne ville investera i eit kjøpesenter, fysisk plassert i Cyanamiden. Det var også arkitektkonkurranse knytt til dette, og tidleg i prosessen så var ikkje vernemyndigheitene avvisande i forhold til at dette kunne vera mogeleg. Men det var mykje diskusjon rundt om det ville vera ei god løysing for Odda sentrum og sentrumshandelen at det kom eit kjøpesenter, som referert i HF frå dette møtet i Sentrum Vel i 2010 der leiar av Smelteverkets Næringsutvikling, Karstein Bremnes, uttalar: «Hvorfor denne redsel for investorar som er villige til å satse 200 millioner kroner i Odda? Alternativet er null. Ønsker vi i det heile tatt at noe skal skje i Odda?»¹⁴⁰ I denne teksten finn me både språkhandlingane *kommisiver* når Bremnes på det næraste lovar at investorar er viljuge til å satsa 200 mill., og *direktiv: Alternativet er null*. I Haugesunds Avis 2010 kunne ein lesa om COOP Haugaland sine planar om eit storsenter midt i sentrum av Odda: «Vi prøver å integrere det gamle med det nye, og lage et spennende senter.(...)Vi har ikkje noe ønske om å utfordre sentrum, men snarere å bygge en attraktivitet som kan bidra til å utvikle Odda til å bli det virkelige regionsenteret i området.»¹⁴¹

Her finn me att utviklingsdiskursen. Denne argumentasjonen kunne også blitt gjort politisk eller frå verneinteressene: *integrere det gamle med det nye, spennende, attraktivitet, virkelig regionsenter*. Dermed kan ein seia at representanten frå COOP Haugaland støttar seg til ein

¹³⁹ Statsbudsjettet 2016: Kulturminne og kulturmiljø-nasjonale mål.

¹⁴⁰ Hardanger Folkeblad, 5 februar, 2010.

¹⁴¹ Haugesunds Avis 7.januar, 2010.

etablert og akseptert argumentasjon. Nodalpunkt er *integre* og *utvikle*. Og sjølv om både interessegruppene knytt til vern, arkitektur og politikk ville kunne brukt same argumentasjon, og også dels støtta tanken om kjøpesenter i cyanamiden, var det ikkje eintydig. Nokre ville ikkje ha kjøpesenter i Odda, både av omsyn til lokale butikkar og ut frå kva ein ønskjer på smelteverkstomta. På den måten så var motdiskursen i *kjøpesentersaka* både knytt til verneinteressene og til dei som ønskte å fremma kulturindustri i smelteverkssaka, det same skjedde då byggjefirmaet Monter fekk grønt ljøs til å etablera seg på sentralt areal inne på tomta, ein debatt som eg kjem attende til. Etter kvart blei det større fokus på Cyanamiden som verneobjekt, og når fredinga var avsagt, var heile Cyanamiden med alt inventar og produksjonsutstyr freda, noko som gjorde det utfordrande å sjå føre seg vern gjennom bruk som kjøpesenter. Det var gjennomført ein fagrapport angående kulturminneverdiar på smelteverkstomta, og konklusjonen var at riksveg og kjøpesenter på smelteverkstomta passar ikkje saman med status som verdsarv. Draumen til ordførar Gard Folkvord og mange næringsdrivande i Odda er å byggja handelssenter i den delen av smelteverket som kallast Cyanamiden. Men nettopp denne kjempestore bygningen med 324 omnar er sjølve kjernen i smelteverket, skriv dei to tyske ekspertane Axel Føl og Rolf Hømann i rapporten som er tinga av Riksantikvaren. Påfølgjande dagar var det mange overskrifter knytt til kjøpesentersaka, slik som:

Vernesjokk i Odda:

Oddingene kan bare glemme å få et kjøpesenter på smelteverkstomta. Planene for varig vern av Cyanamiden er så omfattende at det er umulig å bygge kjøpesenter.(...)¹⁴² Dette blir som å legge Odda på sprit. Og vi må dessuten holde spriten sjølv.¹⁴³

Det er kommunerepresentant for Frp Kjetil Jondahl som uttalar dette til HA. Avsendaren er påståeleg om situasjonen og konsekvensar no og i framtida: *Oddingene kan bare glemme et kjøpesenter på smelteverkstomta*. Dermed brukar han språkhandlinga *konstantiver*. Han nyttar også språklege bilete: *legge Odda på sprit* gir assosiasjonar til kadaver på sprit i ein lab, konserverte og livlause. Ideologisk følgjer han partiet sitt som prinsipielt har vore, og er, motstandar av all form for vern, både på smelteverkstomta og andre stader. Eigarane av store delar av tomta inkludert dei største produksjonseiningane var heller ikkje nøgde: «Vi føler oss lurt», seier Smelteverkets Næringsutvikling sin leiar Karstein Bremnes og fryktar eit tap på 10

¹⁴² Haugesunds Avis, 25.juni, 2010

¹⁴³ Haugesunds Avis, 25.juni, 2010

mill. Han meiner Odda kommune også har grunn til å kjenna seg lurt av fylket som godkjente reguleringsplanen utan motsegn. Nå fryktar Bremnes at oddingane må sjå langt etter kjøpesenter på smelteverkstomta.(journalistens ref)

Det har allereie så langt vært vanskelig å få investorer på plass på grunn av verneforeskrifter og problemer knyttet til dette. Med det forslaget som nå ligger i bordet , er det grunn til å anta at privat kapital i forhold til utnyttelse på smelteverksområdet kommer til å tørke helt inn.¹⁴⁴

Ordbruken i desse tekstane viser oppgittethet, skuffelse, mistru. Bremnes fryktar kva framtida vil bringa, og har grunn til å tru at... Han brukar dermed språkhandlinga *konstantiver*. Nokre av investorane som ønskte å etablera seg på tomta, uttrykte også skuffelse, her i reportasje i Haugesunds Avis 2008 med overskrifta *Arena for luftslott*:

Klabbeføre for nyskaping i Odda: Det er kjøpesenter, det er gondolbane, det er isbrehotell, det er gjenreising av det legendariske Hotel Hardanger, det er batterifabrikk, det er solcellefabrikk og det er eit skandinavisk sinkstøvprosjekt. Avisarkivene er fulle av dem, elleville ideer for Odda , som forblir det de var-ideer.¹⁴⁵

Diskursiv praksis er kritisk journalistikk med rik bruk av språklege bilete og ironi.

Ein av investorane, ein utflytt odding som sto klar til å byggja hotell på tomta, uttalar:

Jeg føler at det som mangler er å få tatt beslutninger. Det går rett og slett for seint. I dag er investorene spredt og i gang med prosjekt andre steder. Jeg har dermed ingen mulighet for å samle nok investorer en gang til og dermed få nok kapital til å gjøre noe på hjemstedet mitt. Som utflytt odding hadde eg lyst til å gjøre noe, men utan å få napp eller fast fisk, fases du mentalt ut og motivasjonen forsvinner.¹⁴⁶

Ein annan av dei lokale næringsinteressene uttalar vidare: « Jeg trodde på en åpning da SNU gikk i gang på Smelteverkstomta, men så viser det seg at de har gått i same fella der også. Vi hadde en konkret drøm, sier han og klarer ikke å skjule den store skuffelsen over at tingene står i stampe». ¹⁴⁷

¹⁴⁴ Haugesunds Avis, 5.juli, 2010.

¹⁴⁵ Haugesunds Avis, 27.september, 2008.

¹⁴⁶ Same stad.

¹⁴⁷ Same stad.

Næringsdiskursen møtte motdiskursar frå mange kantar, både frå vernemyndigheitene, kommune med sine prioriteringar og sein saksgang, og frå kulturdiskursen som hadde andre tankar og planar for kva aktivitet og næring som burde få sleppa til på smelteverkstomta. Eit eksempel på den typen konflikt er salet av det gamle sentralbadet, som er eit teglsteinsbygg som ligg flott plassert rett innføre porten. Odda kommune kjøpte bygget saman med ein del anna bygningsmasse på tomta, og bygget er ikkje del av fredingsvedtaket. Tidleg kom det interesserte kjøparar med ulike næringsidear, mellom anna mikrobryggeri. Bygget blei lagt ut for sal for kr 300 000 med sterke føringar for kva verksemd som kunne drivast. Dette skapte stor misnøye og kritikk frå næringslivet, her representert ved Lars Laate: «Jeg er dypt sjokkert over at Odda kommune annonserer indrefiletten til salgs for 300000»,¹⁴⁸ seier lokal eigendoms-investor, som også er aksjonær på den privatdelte delen av smelteverkstomta. Her blir det nytta ein subjektiv ekspressiv språkfunksjon med bruk av språklege bilete, *indrefiletten*, som er ei kvalitetsvurdering av bygget og plasseringa. Her støyer ulike ideologiar saman. Lars Laate representerer ideologi knytt til klassisk marknadsøkonomi, der marknaden skal bestemma prisen, og der det offentlege ikkje skal agera på ein måte som set marknadsmekanismane ut av spel.

Han som ønskja å starta mikrobryggeri i Sentralbadet, Leif Stana, var også aktiv i debatten om kva smelteverkstomta skulle nyttast til, og uttaler seg her i eit ordskitte med Øyvind Solheim, ein utflytt odding. Øyvind Solheim er verneforkjempar og har i eit innlegg i Bergens Tidende (ikkje ref.) stilt spørsmål ved all motstanden mot UNESCO og fredinga av smelteverkstomta. Lars Stana svarer med motinnlegg i same avis:

Viss Solheim vil ha eit ord med i debatten om framtida for Odda samfunnet bør han leggje frå seg denne klamme retorikken om «kva er det med Odda» som ikkje sjølv veit sitt eige beste. Viss Solheim trur at framtida kan byggjast på eit industrimuseum, på flombelyste industriruiner og ein blank fin UNESCO status så argumenter for det! Forklar oss korleis dette vil gi vekst, turisttilstrøyming og arbeidsplassar som ikkje er basert på offentlige overføringar, men på sunn bedriftsøkonomi. Eg trur han då vil få problem, men kom for all del ned frå din høge nostalgiske hest og lat oss få høyra meir om framtidsutsiktene våre som UNESCO område. Ikkje på bakgrunn av unik natur, fjell, fjord og fonn, men tufta på eit spøkjelse av ei smelteverksruin.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Haugesunds Avis, 18.mars, 2009.

¹⁴⁹ Bergens Tidende, 16.januar, 2011

Lars Stana er her representativ for næringsinteressene og stiller mange pågåande spørsmål Er det truverdig og rimelig det som vert sagt og påstått? Er dette noko me kan tru på og satsa på? I teksten ligg det sterke oppmodingar, vis oss, forklar oss! Dette står fram som krav, som *direktiv*. Leif Stana sin legitimitet er eigen kompetanse som gründer og næringsdrivande.

Ole Bull Scene ved teatersjef og eigar Sølvi Rolland var og ein av interessentane med tanke på å etablera seg med musikk og scenekunst i Odda. Dette blei skrinlagt grunna uvisse i forhold til økonomi og befolkningsgrunnlag, og bygget vart til slutt selt for kr 1 til Marit Eikemo og Frode Grytten for at dei skulle etablera huset som Litteraturhus. Dette var ei politisk avgjerd som signaliserte eit ønske om flytta fokus mot kulturnæring og attraksjonsbygging.

Utvikling er altså sentralt nodalpunkt både for næringsinteressene, det politiske nivået, til dels for verneinteressene og så også for den gruppa som utgjør den kreative klassen, med arkitektar og kunstnarar i spissen. Smelteverkstomta har vore ekstremt populær som case-studie for arkitektar og arkitektstudentar frå inn- og utland og ulike gründerar som har lansert meir eller mindre fantastiske idear. Noko av dette idéarbeidet har skjedd i regi av kommune og Riksantikvar, og noko har skjedd på eigne initiativ. På mange måtar så følgjer arkitektane grunngevinga til kulturminnediskursen om verdien av bevaring av kulturarven, men gjerne gjennom transformasjon til noko anna, noko nytt og noko meir. Slik vert arkitektar og gründerar verktøy og bindeledd mellom dei dominerande interessegruppene kulturvernarar, politikarar og næringsliv. Etersom mange interesser har sloss om å fylla omgrepet «utvikling» med så mykje ulikt innhald og meining, kan me kanskje seia at utvikling opererer som ein *flytende betegner*. *Flytende betegnere* er knytt til Laclau og Mouffes diskursteori og er dei teikn som forskjellige diskursar prøver å fylla med deira eiga spesifikke meining.¹⁵⁰

Tidlegare i oppgåva har eg diskutert omgrepet *Vern gjennom bruk*,¹⁵¹ som fyrst blei lansert av stiftelsen Norsk Kulturarv og som er deira valspråk. Omgrepet er blitt teke i bruk på brei basis og har også i stor grad vore kopla til vern av produksjonslinja til Odda Smelteverk. Vern av produksjonslinja er *eit mål i seg sjølv*, men også eit *middel* for å trekkja til seg fleire turistar og for å gje turistar og fastbuande i Odda og i regionen eit rikare tilbod, både knytt til kultur, rekreasjon, handel og arbeidsplassar. Forståinga av i kor stor grad og korleis ein kan ta bygga

¹⁵⁰ Jørgens og Phillips 1999:51

¹⁵¹ Statsbudsjettet 2016: Kulturminne og kulturmiljø

og konstruksjonane i bruk har endra seg gjennom perioden, både ut frå omfanget av vern og også i forhold til forståing av sjølve fredingsvedtaket og kva konsekvensar denne har.

Omgrepet *Attraksjonsbygging* blei lansert av Randi Bårtvedt, tidlegare direktør ved Norsk Vasskraft- og Industristadmuseum, i samband med at investoren Ole Martin Otterlei lanserte *En våt drøm*, ei milliardsatsing på eit badeanlegg under skalltaket, eit forslag som ifølgje han byggjer på ein analyse frå *Distriktshøgskolen i Bø* som fortel om:

(...) et enormt potensiale dersom oddingene tør å tenke stort og utradisjonelt. Mitt ønske er at det blir satset på et sofistikert badeland. Stedet ligger geografisk strategisk til. Det har de fire f-ene, fonn, fjell, fjord og foss. Men mangler den femte-fornøyelse(...)Med en gjennomgangstrafikk på 600-700 tusen biler, ligger markedet «rett utenfor døra»(...)Analysen har kommet til at et badeland kan generere 340 000 overnattinger, og gjestene vil legge igjen rundt 476 millioner kroner.¹⁵²

Her nyttar investoren utstrekt bruk av *konstantiver*, som gir inntrykk av kunnskap om røynda: *Stedet ligger geografisk strategisk til(...) ligger markedet rett utenfor døra(...)* Det er også ein *ekspressiv* språkfunksjon med ønsker og vurderingar: *Mitt ønske er(...) men mangler* Han bruker bokstavrim i eit kjent uttrykk, de fire f-er, *fonn, fjell, fjord og foss*, og byggjer vidare på og forsterkar dette med *fornøyelser*.

Skalltaket vart også tidleg lansert som konsertarena, her ved same Randi Bårtvedt i Bergens Tidende i 2003: «Neste gong ungane mine skal på Metallica-konsert, burde dei kunna kjøpa billett i porten til Smelteverket. Metallica ville passa perfekt i dei gamle industrihallane. Målet vårt må vera å få til ein kjempekonsert på området i løpet av sommaren.»¹⁵³ I denne teksten brukar ho ein *ekspressiv* språkfunksjon ved hjelp av *modalitet* med *burde, ville og må*. Dette gir inntrykk av ein sterk intensjon, ønske og engasjement. Og ho har ikkje vore åleine i trua på smelteverket som attraksjon og turismål. Då Stortingets familie- og kulturkomité var på synfaring på smelteverkstomta, var det fleire som lét seg begeistra: «Skal man være kreativ, kan dette bli Norges svar på Hollywood(...)James Bond ville likt dette(...)Her er fantastiske muligheter!»¹⁵⁴ *Modalitet* viser til området mellom «sant og usant» eller mellom mogeleg og umogeleg. Slik også her: *skal man være kreativ, kan man.(...) James Bond ville likt dette*, men også *konstantiver*, med *Her er fantastiske muligheter*. Viss ein leitar for å finna

¹⁵² Haugesunds Avis, 17.november, 2004

¹⁵³ Bergens Tidende, 6.desember, 2003.

¹⁵⁴ Haugesunds Avis 16.september, 2006.

smelteverkssakas mest brukte ord, så tippar eg at *muligheter* kjem høgt opp på lista, saman med «*potensiale*», 165 mål *muligheter* er ei overskift som har vore nytta, men kva er innhaldet i desse orda: *Mulighet* er definert slik i Store Norske Leksikon: *En mulighet er et element som alene eller sammen med andre elementer har i seg et potensiale for gi positive konsekvenser for noe som er av verdi for oss mennesker. Slike elementer kan være handlinger, aktiviteter, komponenter, systemer eller hendelser.* Diskursanalytisk er eit element eit teikn som setjast i relasjon til andre teikn for å gje meining. I utgangspunktet skulle desse relasjonane kunne gå i både negativ og positiv retning, men slik ordet er forklart her, er ein *mulighet* noko som har *potensiale* for å gi positive konsekvenser. Det betyr altså *Her er det gode ting i vente!*

Det siste eksempelet angående mogeleg attraksjonsbygging er henta frå *Odda Smelteverk, Mulighetsstudie 2014*, som er den mest omfattande og mest konstituerande planen for utviklinga av smelteverkstomta, og som var i regi av Riksantikvaren. Konstituerande, ikkje minst fordi planen klargjorde i større grad både kva mogelegheiter som ligg der, men også kva avgrensingar fredingsvedtaket legg på bruk av dei freda objekta. Dette kjem eg attende til.

Ein av dei mogelege attraksjonane som blei lansert i denne planen, var å ta Cyanamidesiloen til ein isklatrehall. Dette forslaget var rekna som ein forretningside med eit økonomisk potensiale bygd på den geografiske plasseringa av Odda mellom to nasjonalparkar og med nærleiken til Folgefonna, og ikkje minst fordi me har hatt ei heilt eksplosiv tilstrøyming av turistar til vårt distrikt for å gå på Trolltunga, som er ein utstikkande fjellformasjon i Tyssedalsfjella, på kanten av Hardangervidda. Denne gruppa av turistar utgjer eit potensiale angående utvida aktivitetstilbod. Denne ideen greip Smelteverkets Næringsutvikling, og starta eit prosjekt leia av Elisabeth Hauge: «Etter fremleggelsen av mulighetsstudiet var isklatrecenter kanskje den eneste ideen alle var enige om. Da ble det trøkk på saken. Forprosjektet viste at det i Odda, med omland, er mulig å oppnå 16 000 årlige besøk i et slikt senter»¹⁵⁵ Her kjem prosjektleiaren med påstått kunnskap om røynda, gjennom *konstantiver: forprosjektet viste(...)er mulig å oppnå 16000 årlige besøk.* Her støttar ho seg til eit utført forprosjekt som ikkje i denne teksten vert gjort nærare greie for. Riksantikvar Jørn Holme kommenterer også planane for isklatrehall i Cyanamiden:

Odda kan bli et klatresentrum i Norge. Med isklatrevegg og fjellklatring og «cyanamideklatring» går vi spennende tider i møte.(...)Neste sak ut er Ovn 3. Den er

¹⁵⁵ Hardanger Folkeblad, 16.oktober, 2015.

sikret, og har potensial. Tenk på lyssetting av den. Det vil bli spektakulært, og gi mange et nytt syn på smelteovnen som nå er kledd inn i bølgeblikkplater. Jeg tror det vil vekke begeistring, sier Holme som og er positiv til NVIM¹⁵⁶s ønske om å etablere et smelteverksmuseum nettopp i Ovn 3.(...)Jeg føler riksantikvaren og fylkeskonservatoren tenker likt i denne saken. Og jeg har signalisert at vi gjerne tar møter om saken. Vi har lovet å være løsningsorientert, og raske i de nødvendige prosessene(...)Et annet aktuelt kulturminne på tomte er skalltaket som er sikret til en kostnad på fem millioner. Ingen vil si nei til at det blir tak på et nytt bygg.(...)Odda er fremdeles et levende industrisamfunn, ett av få i Norge. Industrien er ikke bare historie. Her har dere en symbiose mellom kulturhistorie og levende industri som samtidig er i utvikling - ja, i ekspansjon. Det investeres milliarder vegg i vegg med kulturminner. Det er en enda større grunn til å være stolt av det historiske.(...)Jeg synes alle i Odde har grunn til å smile hele tiden, jeg!¹⁵⁷

Her sluttar Riksantikvaren seg til ein transformasjonsdiskurs, at dei freda bygga har potensiale til å bli noko anna, til dømes «*klatresentrum*». Han nyttar både *modalitet* med *kan bli klatresentrum, vil bli spektakulært, ingen vil si nei*. Riksantikvaren trekkjer også fram at han og Fylkeskonservatoren tenkjer likt i denne saka. Dermed kan ein seia at han her trekkjer på tidlegare konfliktar mellom Riksantikvar og Fylkeskonservator, til dømes rivinga av kalkomnane ¹⁵⁸ Attraksjonsbygging er altså ein del av ein næringsdiskurs, men går gjerne lenger og er meir visjonær enn andre meir jordnære planar knytt til småindustri, handel og anna næring. Og det er jo også ein del av historia at dei mest visjonære av desse planane ikkje er blitt gjennomførte, i alle fall ikkje enno. Men denne typen planar har fått store oppslag i media, dei er skikkeleg *mat for mons* frå eit journalistisk perspektiv, og det same kan ein kanskje seia når journalisten skal summera opp, som i teksten med overskrift *Klabbeføre for nyskaping i Odde*, som eg har analysert tidlegare i oppgåva..¹⁵⁹

Gjennom analysen til no er det blitt tydeleg at *utvikling* er eit omgrep som fungerer som ein *flytende betegner* og som går att i forhold til både vernediskrusen ved *vern gjennom bruk*, i den politiske diskursen gjennom fokus på å utvikla samfunnet vidare både i forhold til arealplanlegging og byutvikling, utvikling av arbeidsplassar, noko som også næringsdiskursen

¹⁵⁶ Norsk Vasskraft og Industristadmuseum.

¹⁵⁷ Hardanger Folkeblad, 14.oktober, 2015.

¹⁵⁸ Haugesunds Avis, 24.mai, 2012.

¹⁵⁹ Haugesunds Avis, 27.september, 2008.

har som mål, men då som investering, verdiskaping, turisme og attraksjonsbygging. No skal eg gå inn i den diskursen som har tilknytning til kultur, litteratur og identitet, og det er grunn til å tru at *utvikling* framleis vil vera eit forankringspunkt som kan trekkjast med på lasset.

5.4.0 Kultur og identitetsdiskursen

5.4.1 Innleiing

Meir enn noko anna har kulturen og litteraturen innteke smelteverkstomta gjennom arrangement, transformasjon av hus og område og vandringar i gamal industristruktur. Og gjennom *kunstuttrykk* og inspirasjon til dette. Kunstutrykka har ikkje minst kome gjennom litteratur i ulike sjangrar, men også gjennom teater, film og foto.

Kulturdiskursen har hatt fleire innfallsvinklar og tyngdepunkt. Kulturpersonlegdomar og kunstnarar har i stor grad slutta opp om kulturminnevern-interessene, og deler nok deira syn på bevaringsverdi. Dei har også funne fellesskap hjå arkitektur i forhold til blick for røff estetikk, urbanitet og *spektakulær og brutal arkitektur* i kontrast til mektig natur, med inspirasjon frå andre vellukka transformasjons-stader som Møllebyen i Fredrikstad, Tau bryggjeri i Stavanger, Vulcan i Oslo og hamneområda i Newcastle og Malmø. Slik har ein sett føre seg ein ny arena med fokus på kulturnæring og kreativ verksemd. Slik sett kan ein seia at ein har oppslutning rundt smelteverkstomta som eit nytt scenario, ei kulisse for nye og omskapte funksjonar. Slik sett vil måten ein omtalar og føreheld seg til desse arenaene vera del av ein diskurs med fellesnemnar *Kultur og identitetsdiskursen*. I dette kapittelet vil eg trekkja fram sterke stemmer som representerer historieforteljings- og identitetsperspektivet, og her har både politikarar, *folk flest* og ikkje minst Odda sine eigne forfattarar markert seg, på ulike måtar. Eg vil her gje nokre teksteksempel der eg delvis nyttar språkanalyse og delvis meir ideologisk og litterær analyse, og eg vil dela diskursen inn i underdiskursane *Smelteverket som forteljing og identitet, Smelteverkstomta som kulturarena og den estetiske dimensjonen*

5.4.2 Smelteverket som forteljing og identitet

Den fyrste teksten som kan representera diskursen knytt til forteljing og identitet, er henta frå valkampen som gjekk føre seg hausten 2007. Og då handla det ikkje berre om makta i kommunestyret, men også ja eller nei til UNESCO-søknad, og mogleg brot på ein meir enn 50-årig Arbeiderparti-hegemoni i Odda kommunestyre. Med overskrifta *Vi har et ansvar* skriv ordførarkandidaten til Nye Odda:

Ingen stiller i dag spørsmål ved om pyramidene i Egypt er verdt å ta vare på. Vi protesterer heller ikkje mot at Viktoriafallene i sørlige Afrika får fosse fritt, utan at noen legger fossene i rør. Hva om vi bygger høyhus midt i Venezias sentrum? Eller etablerer sandtak i Grand Canyon? Trekker du på smilebåndet nå? Tror dere at jeg er blitt sprø som tør å sammenlikne Odda med et av disse fantastiske stedene? Dersom jeg er sprø, er jeg lykkelig i min kunnskap og overbevisning om at Odda er og har noe unikt som er verdt å ta vare på. Noe som jeg er mektig stolt av, som som jeg ønsker å formidle videre til en hel verden av kunnskapshungrige mennesker. Jeg blir stolt når eg ser kraftige arbeidshender som har spadd møkk på en av bedriftene i Odda. Jeg blir stolt over å høre historien om alle som slet helsa av seg for at jeg idag skal kunne ha fire fjernsyn, to Ipod, seks mobiltelefoner og tre pc-er. Selvsagt uhyrlig i seg selv, men jeg har fått anledning til å leve i en tid der kraft frå steder som Tyssedal gir meg innblikk i en verden jeg aldri elles ville kunne tatt del i: Jeg skal vokte meg vel for å kalle andre mennesker uvitende eller korttenkte. Men av og til er det fristende å bruke sterke ord. Jeg har absolutt ingen forståelse for alle som er så sterke motstandere av å si ja til Unesco. Jeg ser absolutt ingen fordeler ved å takke nei. (...) Jeg mener Odda har et ansvar! Om ikkje for oss sjølv, så for et helt verdenssamfunn. Vi har et ansvar for historien. For å kunne gi våre etterkommerer noe mer enn det de kan grave frem frå mudd og gjørme. Unesco er ikkje et spøkelse som holder kommunen vår i lenker når vi først har kommet inn. Unesco er en hedersbetegnelse. Et bevis på at vi har noe andre ikkje har. At vi er unike og verdt å ta vare på. Høres det så ille ut¹⁶⁰

Gunn Gravdal frå bygdelista Nye Odda brukar i denne teksten ulike verkemiddel for å nå fram med eit budskap. I fyrste del nyttar ho *konstantiver* for å uttrykkja akseptert kunne om verda:

¹⁶⁰ Hardanger Folkeblad, 18.juli, 2007:6.

Ingen stiller i dag spørsmål ved om pyramidene i Egypt er verdt å ta vare på, og direktiver ved å nytta leiande spørsmål: Hva om vi bygger høyhus i Venezia? Tror dere eg er blitt sprø? Dette skapar underbygging og argumentering i forhold til det som er hovudsaka, vern av smelteverkstomta og ja til UNESCO. Ved å argumentera på denne måten støttar ho seg også på ein kunnskap om prosessar rundt kulturarv og UNESCO-status, at ingen ting er sjølvsgatt før etterpå. Her vil eg trekkja ein parallell til Owe Ronström sin artikkel «Hva verdensarv er- og gjør», der han hevdar at: *verdensarv bygger på et moralsk imperativ, noe man selvfølgelig bør og må.*¹⁶¹ Han hevdar vidare at dei moralske overtvingane er forankra i tilbakeskodande omgrep som historie, tradisjon og kulturarv. Men sjølv om dei peikar bakover, handlar det likevel om potensiale for framtida. *Bruken av av det fortidige skjer i samtiden med formål for fremtiden, derfor henger også minner og visjoner nært sammen.*¹⁶² At på same måte som med pyramidane og Venezia, vil ein då også om ein del år kunna sjå på smelteverket som verdsarv som ein sjølvsgatt ting. Ho skriv vidare: *Jeg skal vokte meg vel for å kalle mennesker uvitende eller korttenkte.* Effekten av denne setninga kan fort bli det motsette. Og då er vegen kort til å visa til ulik plassering i det sosiale rommet, som Bourdieu hevdar at me har med ulik grad av utdanningskapital og kulturell kapital.¹⁶³ Når det gjeld ordvalet *korttenkt*, så er det ofte noko ein ser på som impulsivt, uansvarleg og populistisk. Dette kan gjerne stå i forhold til dei som var opptekne av tidsperspektivet knytt til utvikling av tomte: Endring må skje no! Arbeidsplassar no! Elles så nyttar Gunn Gravdal gjentaking som forsterkande verkemiddel, som *Jeg blir stolt(...) Vi har ansvar.* Dette understrekar bodskapet, og personifiserer det ettersom ho heilt gjennomgåande nyttar det personlege pronomen *jeg*, og ikkje *vi*, som hadde vore meir naturleg som leiar for eit politisk parti. Men her er det altså ordførarkandidaten som uttalar seg in persona. Ein litt rar og interessant uttale er: *For å kunne gi våre etterkommere noe mer enn det de kan grave frem fra mudd og gjørme.* Kva meiner ho med det? Kva er det som kan gravast fram frå mudd og gjørme? Miljøgifter? Arkeologiske artefaktar? Kanskje ho meiner at viss me riv industristrukturane, er det alt som blir att? Ideologisk må ein kunne plassera Nye Odda som eit liberalistisk parti med blick for eit *nytt* Odda, der ein legg bak seg det mest verdikonservative synet, som ein kan hevda delar av Arbeiderpartiet og delar av fagrørsla representerte, og der ein opnar opp for eit nytt verdisett og ein ny identitet, ein identitet som er meir mangfaldig og valfri, i tråd med seinmoderne og postmoderne samfunnet.

¹⁶¹ Ronström 2014: 29.

¹⁶² Ronström 2014: 29.

¹⁶³ Danielsen & Nordli Hansen 1999: 48-49.

Identitet er også sentralt omgrep i dette tekstutdraget henta frå Haugesunds Avis 2003, ved journalist Kai Inge Melkeraaen. Her er den diskursive praksisen den profesjonelle skribenten sitt *skarpe blikk* på samfunnet gjennom kommentarsjangeren. I denne kommentaren med tittel Gufset frå 1976 trekkjer journalisten linja attende til at Odda reiv sitt gamle rådhus, tidlegare Hardanger Hotel, bygd i tradisjonell drakestil i 1886. Denne fatale feilen må ikkje gjerast på nytt i samband med vidare forvaltning av smelteverkstomta. Han viser til politiske innstillingar både i Arbeiderpartiet og i Høyre der ein ser føre seg å riva det meste av dei store industrikonstruksjonane, og berre bevara teglsteinsbygga, administrasjonsbygga og nokre strukturar.

Men ved å starte en omfattende riving på Smelteverket, tukler politikerene ved Odda identitet, slik de gjorde i 1976. Odda er uløselig knyttet til tungindustrien og utviklingen av det moderne Norge, og ingen lokalpolitiker trenger å skjermes over det. Visuelt er smelteverket dertil en del av Oddas skyline, slik rorbuene er det på Reine i Lofoten, slik Bryggen er det i Bergen og utan samanlikning forøverig, slik Tower Bridge er det i London og slik Manhattan er det i New York¹⁶⁴

I denne teksten knyter tekstforfattaren saman bevaring og *identitet*. Anthony Giddens hevdar at postmodernismen er prega av ein refleksiv identitet, og gjerne ein sjølvrefleksiv identitet. Denne identiteten orienterer seg i forhold til ei skiftande og påverkeleg røynd og er justerbar: «Vi er ikke hvad vi er , men hvad vi gør os sjølv til»¹⁶⁵ Den tradisjonelle industrien og den tradisjonelle identiteten til industriarbeidaren og også til industrisamfunnet kan synast å stå i vegen for å ta imot denne nye identiteten basert på eit industriområde transformert til noko anna, noko moderne, som i Bilbao, med særprega *skyline* og bygg til kunst og kulturverksemd. Denne måten å sjå på identitet er også forankra i ein spesifikk kulturell kapital og eit spesifikt kunnskapssyn som tradisjonelt har vore særleg knytt til folk med akademisk utdanning, og til kunst og kultur.¹⁶⁶ Journalisten trekkjer i denne kommentaren ikkje minst på arkitektar og utviklarars syn på det visuelle Odda, og viser tydeleg ei samanfallande kulturell forståing som denne gruppa.

I 2002 arrangerte Odda kommune det fyrste store litteraturarrangementet, *Ka e det med Odda*, som fekk stor merksemd og som blei starten på festivalen Litteratursymposiet i Odda. Her kan det vera interessant å sjå på den konkrete teksten som blei utgangspunktet for dette fyrste

¹⁶⁴ Haugesunds Avis, 12.november, 2003

¹⁶⁵ Giddens 1996: 94

¹⁶⁶ Danielsen & Nordli Hansen: 46-49.

større litteraturarrangement: «Hva er det med Odda, dette nitriste stedet innerst i Sørfjorden, knuget av høye fjell, som er i stand til å få frem frem slike dyktige forfattere»? Dette spørsmålet stilte Arvid Bryne i Dagbladet hausten 2001. Dette er ein tekst som viser ein viss type forkunnskap om Odda slik tettstaden kunne står fram for mange, særleg i den tida då røyken og karbidlukta var på sitt mest dominerande. *Hva er det med Odda?* er eit direktiv, eit litt pågåande ope spørsmål som gir opning for alle typar tematikk og undring, både med positivt og negativt forteikn. Men nokre litteraturinteresserte oddingar valde å tolka denne teksten som positiv, for litteraturen og forfattaren, og lét den stå som utgangspunkt for litteraturkvelden, saman med lydkulisser frå Odda Smelteverk og taubanen. Taubanen med vognene med råstoff som gjekk i fast bane heile døgeret frå importkaia til råstofflageret og tilbake, har ofte vorte kalla Oddas puls eller hjarteslag. Som her i Frode Grytten sin tekst som representerer både identitet knytt til fabrikk og industristaden og historieforteljinga.

Kvar morgon i barndomen vakna eg til den lågfrekvente lyden. Gnissinga og skuringa frå eit smelteverk som aldri kvite. Drønnet frå vognene på trallebana som pumpa ut kalkstein i lageret på Nylandsflata. Seinare har eg tenkt at det var Oddas hjarteslag. Kalksteinen som fall frå vognene ned i lageret på Nylandsflata: Eit seigt hjarteslag. Eit slag kvart trettiande sekund

Men eit hjarteslag var det. Eitt nytt hjarte, eit sterkt hjarte som moderniserte dette landet. Plassar som Odda førte nasjonane frå primær til sekundær i eitt einaste klyv. Og i 1906 var ikkje regjeringa mykje passiv. «Den nye arbeidsdagen ventar oss alle, var klar melding ut. Når produksjonen no skal leggast ned nesten hundre år seinare, er det som å røske ut hjartet på ein gammal stolt neger.¹⁶⁷

Hjarteslag som metafor er nodalpunkt i denne teksten. Og ingen kan leva utan at hjarta slår, så slik sett er dette ein nostalgisk tekst, men også eit angrep på myndigheitene som ikkje var der då ein trong det, og på eigarane som ein hevda «slakta» bedrifta for midlar og selde til kinesarane før dei slo seg konkurs. Frode Grytten er i sin eigen særprega littære diskurs, men støttar seg både på historisk diskurs og velbrukte faste uttrykk som *den nye arbeidsdagen*. Frode Grytten trekkjer også på andre eigne tekstar med t.d. uttrykket *gammal stolt neger*. Han har ofte omtala oddingane som dei kvite negrane i Hardanger. I same sjangeren finn me essayet «Oddaprosessen» av Marit Eikemo i hennar bok *Samtidsruiner* (2008). Marit Eikemo er på synfaring på smelteverkstomta med Terje Kolbotn, og dei bryt seg inn i Omn 3 utan

¹⁶⁷ Grytten i Bergens Tidende, 10.mai, 2003.

løyve. Terje Kolbotn agiterer på sin entusiastiske måte sterkt for verneverdien av bygget og kva mogelegheiter der ligg med karbidomnen opplyst, med pleksiglas ut mot Odda, mot fjella, mot himmelen, og 50 m over bakken kunne Jan Garbarek stått og spelt.

Eg kan både sjå og høre det . Det er lett. Det er ikkje noko problem. Klart Jan Garbarek kunne stått oppå der å spelt! Og no kjenner eg lukta også(...)No hugsar eg den. Eg drar lufta med lukta i seg, godt ned i lungene, og eg tenker at no pustar eg inn Odda si historie , pustar inn, pustar ut.¹⁶⁸

Pust er også nødvendig for liv. Derfor viser Marit Eikemo til noko grunnleggjande i metaforbruken då ho seier at ho pustar inn Oddas historie. Lukta er også viktig. Å pusta i Odda fram til 80-talet var å pusta inn lukta av karbid. Rotne egg, det var det det lukta. Så gjennom dei litterære grepa fører også Marit oss inn i lukta, inn i minna. Dette les eg som minnekunst. Både Frode Grytten og Marit Eikemo sine tekstar er nostalgiske, dei dveler ved det som var, og i Marit Eikemo sin tekst kan ein også fornemme draumane om det som kan koma. Ein framtdisvisjon utan å problematisera eller gå djupare inn i saka.

Fabrikken som pust, kropp og organisme er også gjennomgåande i diktsamlinga til Lars Ove Seljestad, *Storspring, fabrikkdikt 2013*

*Kom, pust for meg, vesle son
Pustar Fabrikken.
Eg skal pusta deg lykkelig
Eg skal pusta deg trøtt
Trøtt og lykkelig
Skal eg pusta deg
Vesle son av Fabrikken
Kom til meg vesle son
Eg skal pusta deg gammal
Skal eg pusta deg¹⁶⁹*

Rytmen er heilt sentral i dikta til Seljestad. Det går eit hjerteslag, ein rytme gjennom heile diktsamlinga som brukar fabrikkens sin arbeidsrytme og puls gjennom eit storspring, eit

¹⁶⁸ Eikemo 2008: 24.

¹⁶⁹ Seljestad 2013: 9-10.

langskift. På dette viset opplever ein fabrikkens kroppsleggjort gjennom litteraturen. Når det gjeld koplinga mellom litteraturen, forfattarane, litteraturfestivalane og smelteverkstomta, er det eit tema som er blitt grundig analysert og synleggjort i Norsk Kulturråds rapport *Arena, kunst og sted, Norske kulturarenaer i møte med kunstens nye krav*,¹⁷⁰ der Odda bibliotek/Litteratursymposiet er eitt av 4 case-studiar:

*Litteratursymposiet gjer også smelteverksruinen i Odda til eit annex til biblioteket som litteraturens hovudarena. Smelteverket blir ein retorisk stad, ein samling sansingar, idear og moment. Til dømes er rytme eit universelt trekk ved ein kvar arbeidsprosess, også i arbeid med poesi: teknologi, livspust. Å styre verktøyet(i manufaktur og handverk) å bli styrt av maskinene(fabrikk) å styre å bli styrt av språket. Maskinen er ein måte å temme kroppen på, slik arbeidsskifta er ein måte å disponere tida på, det vil seie å disponere teksten og temme språket.*¹⁷¹

At smelteverksruinen blir eit annex til biblioteket, er ei original framstilling der ein kanskje kan sjå føre seg at bygga og konstruksjonane, strukturane og maskinene som er tømte for aktivitet og produksjon, kan erstattast med retorisk innhald, at poesi og forteljingar kan produserast gjennom produksjonslinja, koma inn som råstoff og bli foredla til ulike produkt og sendt ut til konsumentane. I tillegg til tekstar i kategorien *minnekunst*, ytrar fleire av forfattarane seg også meir kritisk analytisk i forhold til smelteverkssaka, ikkje minst i forhold til det som eg har valt å kalla *Det store paradokset*, som viser til det som har vore særprega ved debatten rundt smelteverkstomta, at dei gruppene som ein kanskje ville tru skulle jubla for at smelteverket og historia rundt blei tillagt stor kulturverdi og freda, har til dels vist stor skepsis og motstand. Dette «paradokset» blei kommentert av fleire, og blant dei var Frode Grytten som i 2006 skreiv ein tekst publisert i tidskriftet *Samtiden*: «Når fabrikkene stilnar»: «Vi nordmenn lærte oss aldri å elske industrien. No når fabrikkene stilnar, no når det snart er over, er det attraktivt, maskulint og tøft. Brått blei det hipt å vera arbeiderunge»¹⁷²

Her kjem Frode Grytten med ei erkjenning, meir enn ein påstand, ei erkjenning om at då smelteverket framleis gjekk sin skeive gang, då arbeidarane framleis stempla inn til sitt ikkje så attraktive arbeid, då var ikkje smelteverksindustrien, røyken, skiten noko som ein slo seg på brystet med. Det er no når alt har stilna at det blitt hipt, at det har fått verdi og status. Og dette handlar kanskje meir enn noko anna om ein ny type identitet, den refleksive identiteten

¹⁷⁰ Brandser, Brekke, Homme & Nyrnes 2015: 74-75.

¹⁷¹ Brandser, Brekke, Homme & Nyrnes 2015: 74-75.

¹⁷² Grytten i *Samtiden* nr. 3, 2006.

som pregar sein- og postmodernismen. At ein kan stilla seg utanfor seg sjølv, vurderer kva ein vil vera og ta eit val. Og at dette kan akseptast frå omverda.¹⁷³ Litt flåsete kan ein kanskje seia at i dag kan me alle ta på oss ein hjelm og få lov til å bevege oss mellom dei mytiske industriruinane og kjenna oss nær der den verksemda som *bygde landet og velferdsstaten*. Her illustrert med eit bilete av forfattarane Marit Eikemo og Selma Lønning Aarø, som var på forfattarbesøk på ein fabrikk med *ekte røyk*, Tizir i Tyssedal.¹⁷⁴

175

Den refleksive identiteten kan karakteriserast med at me kan gå inn i ei rolle, eller ta på oss ein hatt, ut frå kva som er høvet og kva som me vil slutta oss til. Det tyder sjølvstilt ikkje at me driv utstrekt grad av skodespel i kvardagen, me må oppfattast som ekte, me må ha ein kjerne, ei forteljing og ein samanheng, men den sjølvrefleksive identitet er nettopp det den seier, meir fleksibel og sjølvvald. Spørsmålet blir då om omverda har forståing for denne typen identitet og sjølvforståing, noko som i neste runde synast å også henga saman med kva type kulturell kapital ein har som ballast eller har tileigna seg. Om denne kulturelle kapitalen opnar forståinga for nye måtar å tolka historia, røynda og samfunnet på. Motdiskurs her vil vera ei identitetsforståing som framleis heng att i modernismens «skomakar, bli ved din lest»-sjølvbiletet. Eit verdikonservativt samfunnssyn, som det er grunn til å hevda at ein også finn tydelege spor av i debatten. Det store paradokset, som eg hevdar at det er råd å finna i tekstmaterialet, kan vera vanskeleg å forstå. At dei som kanskje burde trykkja verdsetjinga og

¹⁷³ Giddens 1996: 93-99.

¹⁷⁴ Tinfos Titan, (no Eramet) i Tyssedal.

¹⁷⁵ www.litteratursymposiet.no

bevaringstanken til brystet med det same, fordi det gjeld dei sjølve, deira arbeidsplass og deira liv og virke, har utgjort ikkje ubetydeleg motstand i fredingskampen, altså industriarbeidarar, Arbeiderpartiet og fagforeiningane. Dette paradokset, vert tematisert ikkje minst av forfattar og sosiolog Lars Ove Seljestad, i kronikken «Fortsatt nekromatikk i Hardangerbyen?» Lars Ove Seljestad identifiserer seg sterkt med arbeidarklassen og smelteverksarbeidaren, både i form av eigen personleg identitet og oppvekst og av ideologi. Med sin akademiske bakgrunn som sosiolog er han nok særskild merksam på den kampen som utspelar seg gjennom striden om smelteverkstomta, og han viser til diktet av Sivle:

Dei sto pao Stiklasta fylka te Stri,

Dan gamla og so dan nya ti, da so hadde vo, imot da som kulde vetta,

Da, so skulde stiga, mot da so skulde detta.

Er det kampen mot den gamle og den nye tida som er kjernen i stiden i Odda? Ein industrikultur som var seg sjølv nok, står opp mot ein postindustriell kultur som vil skapa noko nytt på den gamle industritomta.? Dette er spørsmål som vert stilt i teksten.

Ja hadde det no berre vore så enkelt, at det nya sto opp mot det gamle. Då ville det vore enkelt å vera odding. Då ville det vore lett å velja side. Men slik er det ikkje Den postindustrielle verda er ein slu motstandar. Og det er ikkje lett å sjå kven som er ven eller fiende i denne dansen. Dei som representerer Det nye, er samstundes dei som seier at dei skal ta vare på alt som har dotte.

Dei som seier at dei frontar Det gamle, er dei som samstundes seier at dei vil kvitta seg med den gamle driten. Kva gjer ein då , når frontane vert uklare?¹⁷⁶

Seljestad skriv vidare:

Det blodet, den krafta, som batt saman det som ein gong var verdas største karbidverk, er alt lengst storkna. Strupen er kutta, halspulsåra har støytt sine siste støyt i slaktebøtta. Blodet har levra seg, og er alt lengst frakta andre stader i verda. Og så då? Skal ein, etter at slaget er over, reisa merke over det som var? Det som ikkje lenger er der? Det som aldri meir skal bli? Kven er det som no prøver å reisa merket over eit Storverk som ein gong var metallisk skinande framtid. Kven er det som

¹⁷⁶ Seljestad i Bergens Tidende, 7.februar, 2007.

*no seier at vi skal bygga Odda si framtid på det som ein gong var? Og kor var dei for 5 år sidan, då verket gjekk ned med mann og mus?*¹⁷⁷

Metaforane knytt til det kroppslege og det livgivande kretsløpet er også sterkt til stades i Seljestad sin tekst. Eit kretsløp som er brote, ein fabrikk som er slakta gjennom ein brutal blodig prosess. Her er det krig og fiendebilete, og kven er dei som vil pynta liket? Og kor var dei når smelteverksarbeidarane hadde trengt deira støtte?

*Det er med sorg eg ser på dei noverande kulturkampane i Odda. Kulturkampar der høg står opp mot låg. Kulturkampar der den gamle bunadsmafiaen fylkar seg med museumsvaktene i Tyssedal. Og vil ta vare på det daude skalet. Medan dei som ein gong hadde livet sitt knytt til verket. Dei som for fem år sidan kjende sorg, som kjende seg svikta av dei som no vil verna, alt har gått vidare. Dei som levde av og med verket, har alt lengst tatt innover seg smerta, gjort sitt sorgarbeid, stått på kne ved den kalde grava . Tatt farvel og gått vidare.*¹⁷⁸

Her fråsar Seljestad i kamp og krig med språkbilete som bunadsmafia og metaforisk framstilling om symbiosen mellom fabrikk og arbeidar i liv og død. Det kroppslege er sentralt, banda mellom arbeidar og fabrikk er eit familieforhold. Sjangeren er litterær, dermed kan han tillata seg å strekkja seg lenger og anta meir enn han kanskje har dekning for. I tillegg til bruken av litterære verkemiddel er forståinga av identitet viktig også i denne teksten. Ein kan kanskje seia at Seljestad skildrar tradisjonell form for identitet, som var knytt til arbeid, bakgrunn og klasse, i møte med ein reflektiv postindustriell identitet, der også andre kan nytta til dømes smelteverket og industrihistoria som identitetsmarkørar. Her kan me gjerne trekkja linja til teksten til Frode Grytten frå *Samtiden* 2006, *brått blei det hipt å vera arbeiderunge*, og også teksten frå Marit Eikemos *Samtidsruiner*, der ho insisterer på å behalda identiteten knytt til smelteverket og industrien, trass i at ho i levevis og yrke har forlate Odda for lengst. Sorga og sviket er sentralt i kronikken til Seljestad, og han forklarar *det store paradokset*, at dei som sto smelteverket nærast, arbeidarane, ikkje ønskte å bevare (i alle fall ikkje i fyrste fase) Seljestad peikar på at det var fyrst då alt var tapt, at omverda fekk opp interessa, og høgna verdien av Odda Smelteverk. *Kor var de når me trong dykk?* Det er ikkje mange som sette ord på denne sida av debatten, endå dette var kanskje avgjerande i forhold til

¹⁷⁷ Same stad.

¹⁷⁸ Same stad.

konfliktnivået. Men me finn det også ei eit avisinnlegg i Klassekampen ved ein tidlegare smelteverksarbeidar med tittel *Odda – ein sosiologisk sandkasse*

Etter at Odda Smelteverk gikk konkurs i 2003 kan man øyne en ny maktkonstellasjon og en ny form for klassekamp i Odda, som kanskje også er representativ elles. Det har ikke vært lett for lokale politikere når vernemyndighetene har vinglet hit og dit og kranklet og trenert i snart ti år. Det er her vi nå ser den nye maktkonstellasjonen, som likner det gamle borgerskapet, tre frem. Denne konstellasjonen består av offentlig betalte kulturarbeidere, journalister, forfattere, andre kunstnere og folk på den ytterste venstresida i politikken, altså SV og Rødt. Denne overklassen-her omtalt som overklasse fordi de representerer en økonomisk og politisk makt som er større enn «folk flest» besitter –går til krig mot arbeiderbevegelsen i Odda viss historie de mener å ha monopol på å formidle videre.¹⁷⁹

Denne teksten står i utgangspunktet som motdiskurs til kunstnardiskursen, type «Riv skiten», og representere ein verdikonservativ og antielitistisk arbeidaridentitet. Likevel står teksten fram som ein parallell til, og møter ei forståing i teksten til Seljestad, som identifiserer seg med industriarbeidarane og også ser den sosiologiske dimensjonen og kvifor så *gale kan skje*. Tekstforfattaren hevdar å ha kunnskap om verda og prosessen og kvifor frontane i debatten er så steile, han brukar dermed *konstantiver*. Uttrykket *sosiologisk sandkasse* gir oss også eit bilete på at her er det krefter som leikar seg med Odda si utvikling og framtid som det måtte passa dei. Her kan ein godt trekka inn synspunkta knytt til kritisk kulturarvteori, der Laurajane Smith vektlegg at kulturarv alltid sosialt konstruert, tolka og kommunisert innan ein spesifikk kontekst og frå ein spesifikk ståstad.¹⁸⁰ Inger Birkeland hevdar også at *kulturarvifisering* av ein stad er ingen verdinøytral prosess, men er djupt bunde til maktforhold og kva forteljing om staden som blir valt. Ulike interessegrupper nyttar kulturarva til ulike formål, med varierende grad av hegemoni og legitimitet.¹⁸¹ Slik sett kan ein lett sjå for seg at det var nokon som kjende seg *overkøyrt i prosessen*. Denne sorgprosessen kan også handla om det som Kjartan Fløgstad skriv om i artikkelen «Frå industrikultur til kulturindustri» at eit særtrekk ved moderniteten er at det som i dei typiske industrisamfunna vert oppfatta som røyndom, er bunden til den industrielle arbeidsverda og tankeverda, og når så dette går tapt, så forsvinn ikkje berre levebrødet, men også den

¹⁷⁹ Klassekampen, 8.januar, 2012.

¹⁸⁰ Kirshenblatt-Gimblett sitert i i Birkeland 2015: 69.

¹⁸¹ Birkeland 2015: 70.

spesifikke forståinga av røynda som industrien representerer.¹⁸² Så dette handlar også om overgang frå det moderne til det postmoderne, og frå det industrielle til det postindustrielle. Og sjølv om Odda ikkje er eit postindustrielt samfunn heilt og fullt ettersom industrien framleis gir viktige arbeidsplassar, er det også mange som har mista denne spesifikke identiteten og tilknytninga som industrien representerer.

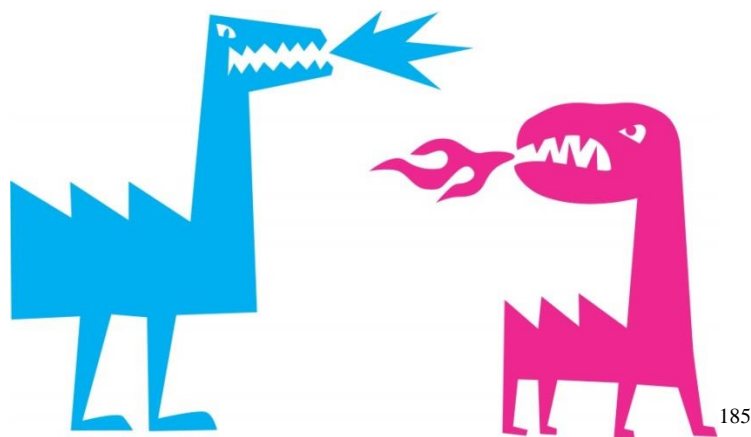
Det at mange kunstnarar og kulturpersonlegdomar engasjerte seg i kampen for bevaring og vidare bruk av smelteverkstomta, har gitt ulike utslag. I 2005 deltok ei stor gruppe med m.a. Anne B. Ragde, Kine Hellebust, Ragnar Hovland, Thomas Hylland Eriksen, Frode Grytten, Gunnar Staalesen, Lars Ove Seljestad i ein aksjon for å stoppa etablering av eit stort trelastlager på smelteverkstomta og ein omfattande kulturkutt i kommunebudsjettet. Dei fryktar at «Kulturkommunen Odda vert lagt død». Her er det ei gruppe som meiner å vita noko om framtida til Odda, viss så gale skjer at kulturbudsjettet blir kraftig redusert og ein opnar for etablering av byggjeverefirmaet Montér sentralt på smelteverkstomta. Eit byggjeverefirma her vil ikkje representera den kulturelle kapitalen som ein ønskjer skal vera prioritert. Dette blei ikkje teke vel imot blant alle kommunepolitikarane. «Fnyser av kjendisopprør» er overskrifta i Hagesunds Avis: « Det er merkelig at folk som ikkje bor her kommer med innspill i budsjettdebatten. Det begynner å bli litt rart. De kunne ha flytte tilbake»¹⁸³ Her dreier diskusjonen seg om kva og kven som skal få lov til å etablere seg på smelteverkstomta, og der meinte ein (*kultureliten*) at byggjeverefirmaet Montér ikkje var godt nok. Her må ein trekkja linjer til habitusomgrepet og smakspolitiet og kulturell kapital ved Bourdieu. I dette tilfellet er det kulturpersonlegdomane som opptre som smakspoliti, altså dei som har forrett på å definera kva verksemd som har verdi, og kva som er uverdigg som innslag på sentrale delar av smelteverkstomta. I tillegg til å opptre som smakspoliti er altså desse folka ikkje busette i kommunen. Dette blei opplevd som svært provoserande for nokon, medan andre synest det var fint med drahjelp utanfrå. Her kan ein nok også identifisera det typiske med *kulturarvifiseringa* slik den gjerne står fram i dag. At kulturarv *blir til i notida, legitimert av fortida, og som eit potensiale for framtida*.¹⁸⁴ Og dette potensialet er knytt opp mot verdisyn og ein spesifikk identitet og kulturforståing.

¹⁸² Fløgstad 1988: 17.

¹⁸³ Hagesunds Avis, 21. februar, 2005.

¹⁸⁴ Birkeland 2015: 69.

Bygdedyret er eit kjent vesen, fyrst lansert av forfattar Tor Johnsen. I Odda hadde me vår eiga dyregruppe i aktivitet, *Oddadyra*, som var symbol for Litteratursymposiet i Odda i 2011 då *Bråk* var tema for festivalen. Det er lett å sjå assosiasjonane til «fabrikkar som rasande dinosaurar» og symbolikken i logoen som eit *direktiv* saman med temaet *Bråk*:

Eit høvande tema i Odda, der hundre års industribråk og spetakkel har gjort industristaden til ein kronisk bråkete by. Frå «slaget i Skrevet» på trettitalet til Krafta er vår! på søttitallet og den pågåande konflikten om det nedlagde smelteverket: Ja til Unesco! Nei, riv driten! Vi ville utforske korleis bråk kjem til uttrykk i litteraturen og kva spørsmål den reiser.¹⁸⁶

¹⁸⁵ Grafikk: Augon Johnsen for Litteratursymposiet i Odda.

¹⁸⁶ www.litteratursymposiet.no

5.4.3 Smelteverkstomta som kulturarena

I tillegg til direkte innblanding og uttrykte protestar som i saka over, men også knytt til rivinga av kalkomnane, så har kanskje den kulturelle og kunstfaglege påverknaden handla mest om å ta i bruk og transformera. Lindehuset vart teke i bruk til teaterførestillinga Bikubesong i 2003 og 2004, og vart deretter lansert som framtidig regionalt kulturhus med ei kostnadsramme på ca. 120 mill. Fram til no har ein hatt nok med å setja i stand fasadar og tak, men sidan 2005 har Lindehuset vore storstove til Litteratursymposiet, som har vakse år for år. Prosessen rundt arbeidet med å etablera og utvikla Lindehuset som regionalt kulturhus og seinare etableringa av Sentralbadet litteraturhus, som det andre litteraturhuset som blei etablert i Noreg, har også vore ein del av debatten rundt tomta, men slett ikkje den mest konfliktfylte. Det er god grunn til å hevda at både Lindehuset og Litteraturhuset har vore viktige identitetsmarkørar, ikkje minst som ein del av Litteratursymposiet, men også i vidare kulturell samanheng. Lindehuset er eigd av Odda kommune, noko som betyr at ein fram til nyleg ikkje har vore i posisjon til å søkja Riksantikvaren om tilskot til sikring og istandsetjing frå dei midlane som er avsett til freda bygg i privat eige. Det har hatt som konsekvens ein vanskeleg prosess med å realisera økonomi i forhold til framdriftsplanen for istandsetjing og utvikling. Bygget er framleis skite, kaldt og upraktisk å nytta til arrangement, og sjølv om Litteratursymposiet til no har klart å få bruka bygget med eit nødskrik og på dispensasjon kvar år, er det heilt klart at det er ein viktig markør ettersom folk lojalt har stilt opp og synest det har vore eksotisk og særprega, har det etterkvart kome kritikk frå publikum, som dette avisinnlegget etter fjorårets Litteratursymposium, med overskrift:

Hvor lenge skal vi frysa på Lindehuset? Lindehuset er et blindspor. Jeg vet jeg erter på me mange oddinger, men jeg gjør det likevel når jeg spør hvorfor det er så spektakulært å ha forestillinger i Lindehuset? Som nå sist under Litteratursymposiet, et kjempeflott arrangement som oddingene kan være mer enn stolte av hadde det ikke vært for omgivelsene inne på den gamle fabrikk. Lindehuset som på ingen måte var tiltenkt festivaler og andre tilstelninger, er et utrivelig sted å være på sene høstkvelder, selv om underholdningen er aldri så bra. Sant nok sitter det mye nostalgi i veggene, sant nok står arbeiderkulturen sentralt i Odda og sant nok tok Lindehuset godt vare på «Bikuben» da denne fantastiske historien gjestet Odda(...)Men likevel, er

*fabrikkhistorien, nostalgien og karbidstøvet grunner gode nok til at Lindehuset fortjener plassen som kulturarena?*¹⁸⁷

Her byrjar tekstforfattaren med eit pågåande spørsmål, eit *direktiv*: *hvor lenge skal vi frysa på Lindehuset?* Dette er også ein presupposisjon i den forstand at ein her rettar seg mot mange som har ein forkunnskap, ei felles oppleving, at ein frysa på Lindehuset i oktober. Det vert også nytta kontantiver, påstått kunnskap om røynda: *Lindehuset er et blindspor, Lindehuset som på ingen måte var tiltenkt festivaler(...)* Legitimiteten i denne utsegna er basert på personleg erfaring, og kanskje i fellesskap med andre. Direktiv vert også nytta i det leiande spørsmålet: *hvorfor er det så spektakulært å ha forestillinger i Lindehuset?* Uttrykket *sant nok* er også nytta fleire gonger i teksten og fungerer som modalitet, den modifierer det som vert sagt. Den diskursive praksisen her er personleg meiningsytring gjennom lokalavisa, altså innan folkedemokratidiskursen. I 2010 kunne ein opna landets andre litteraturhus i det gamle garderobeanlegget på smelteverkstomta. Sentralbadet litteraturhus. Marit Eikemo og Frode Grytten sto i bresjen for prosjektet og uttalte ved oppstart: « Dette vil også være en del av stedsutviklingen i en industrikommune i omstilling. Å bygge det nye Odda , som trenger et fyrtårn.»¹⁸⁸ Her kan me trekkja fram ord som *stedsutvikling, omstilling, nye Odda, fyrtårn*. Ord som er knytt til eit optimistisk framtidssyn og som trekkjer på andre tekstar knytt til omstilling og transformasjon både frå arkitektur, og frå offentlege vernemyndigheter både regionalt og sentralt. Også her hevdar avsendarane å vita noko om samfunnet og brukar språkhandlinga *konstativer*. Sentralbadet litteraturhus har kanskje vore Odda Smelteverk sin mest populære transformasjon saman med kafeen Containerverkstaden. Bygget er ikkje freda, har ein overkommeleg størrelse og oppstod ut frå eit behov om fleire arenaer og lokale for arrangementa under Litteratursymposiet på grunn av auka publikumstal. Stiftelsen Sentralbadet Litteraturhus blei raskt trykt til brystet av mange og fekk tilskot av både Norsk Kulturråd, Sparebanken Vest og Fritt Ord. På opninga uttalte Bentein Baardson frå Norsk Kulturråd: «Her vil industrihistorisk viktig bygningsmasse få ny bruk og gjøres til en levende møteplass for kultur. Og Kulturrådet legger også vekt på at arenaen utvikles i nært samarbeid med biblioteket og ulike miljøer lokalt og regionalt»¹⁸⁹

¹⁸⁷ Hardanger Folkeblad ,26.oktober, 2016: 4.

¹⁸⁸ Hardanger Folkeblad 23.september, 2009.

¹⁸⁹ <http://www.forfatterforeningen.no/artikkel/kulturradet-stottar-litteraturhus-i-sentralbadet#.WOSy4dLyhaQ>

At det har vore større grad av einigheit om Sentralbadet Litteraturhus enn ein del av dei andre bygga og strukturane på smelteverkstomta, viser også denne uttalen ved tidlegare ordførar Gard Folkvord frå Arbeiderpartiet i forhold til Litteratursymposiet og litteraturhuset:

*Et kulturarrangement kjent langt utover Oddas grenser. Et av de få eksempler på at vi har klart å bygge noe positivt. Og ideen med Sentralbadet er altså å bygge ut dette videre. Dette er veldig bra for Odda i en tid vi ikke helt klarer å skjule vår uenighet*¹⁹⁰

Her nyttar ordføraren konstantiver ved påstått kunne: *et kulturarrangement kjent langt ut over Oddas grenser*. Og han uttalar seg ekspressivt ved å koma med eigne vurderingar: *dette er veldig bra for Odda*. Her skal ein nok merka seg at Gard Folkvord er blitt ordførar, og ein politiskar i ordførarrolla uttalar seg ofte annleis enn som del av eit politisk parti med både verdikonservative og meir liberale leirar. No er han i ombodsmannsrollen og han er ambassadør for Odda som har som målsetjing at Odda skal få eit godt omdømme. Dette kjem fram i denne uttalen. På mange måtar så handlar bruken og transformasjonen av Lindehuset og Sentralbadet om eit forsøk på omstilling og overgang *frå industrikultur til kulturindustri*. Ein har nok ikkje grunnlag for å hevda at dette uttrykket er dekkjande for Odda som heilskap, men ein kan kanskje hevda at der er ei kulturfortetting i området Lindetorget, Sentralbadet Litteraturhus og Lindehuset (vedlegg). Noko som ein ikkje minst opplever under Litteratursymposiet og den nye litteraturfestivalen med særleg fokus på politisk litteratur rundt 1. mai, *Jernrosa litteraturfestival*. Kultur og litteraturdiskursen dett lett saman med transformasjons- og utviklingsdiskursen slik den er forstått og framstilt til dømes av arkitektar og også kulturvernarnar med *vern gjennom bruk* som utgangspunkt. Folk med denne type referansar og kulturell tilknytning har ofte ei felles forståingsramme knytt til at bevaring er viktig i seg sjølv, transformasjon og gjenbruk er både smart, spennande og spektakulært, og industrikultur og historie som ramme for ny verksemd gir ein ekstra dimensjon og særpreg som fortrinn både i forhold til bu-kvalitetar, besøkskvalitetar og attraksjonsbygging. Deira felles forståingsramma er også knytt til kulturell kapital og utdanningskapital slik me har blitt kjent med omgrepa frå Bourdieu sin teori. I tillegg til dette, ligg også ei forståing for og erkjenning av potencialet til den kreative industrien, der dei kan trekkja på Richard Florida, som i si bok *Den kreative klasse* frå 2001 hevda at fordi samfunnsutviklinga har ført oss frå bondesamfunnet, gjennom industrisamfunnet til det tenesteytande samfunnet, altså frå

¹⁹⁰ Hardanger Folkeblad, 23.september, 2009

produsentar til konsumentar, er verda no meir enn noko anna avhengig av kreativitet.¹⁹¹ Dette synet er også forankra i den kommunale kultursatsinga i Odda, der kulturplanen frå 2007 heiter *Kultur som hjørnestein*.¹⁹² Litteratursymposiet i Odda er bygd opp stein for stein ut frå ei målsetjing som både har vore knytt til kultur og litteraturopplevinga som eigenverdi, men også som verktøy i ein omstillingsprosess i forhold til litteratur som næring og identitetsskaping. Dette viser også dette tekstutdraget frå ein reportasje i Bok og Bibliotek der Harald Skei har fått i oppdrag å gje ein situasjonsrapport frå *Litteraturbyen Odda*. Journalisten er sjølv frå Ulvik i Hardanger, og har ei før-forståing av Odda som trygt forankra i industrien, med eit sett av verdiar og ein kollektiv arbeidarkultur. Han hevdar å sjå at no har klassereisa til Odda byrja, industrien er på hell, og skal erstattast med intellektuelt arbeid, med kultur og satsing på turisme. Han oppsøker biblioteket og møter bibliotekar Siri Jordal, som uttaler:

*Industrien har vore konserverande for Odda, men det verkar som eit meir mangfaldig samfunn med fleire kreative yrke kan veksa fram. Eg trur det er viktig for Odda som samfunn å få fleire bein å stå på, held ho fram. Men, det er klart. Odda har vore eit mannsdominert samfunn, der industrien var totaldominert av menn. Og framleis er det mange som meiner at kulturarbeid ikkje er skikkelig arbeid.*¹⁹³

Her blir bibliotekaren intervjuet og uttalar seg med *konstantiver: industrien har vore konserverande for Odda og modalitet: det verkar som eit meir(..) kan veksa fram*.

Språkfunksjonen er *ekspressiv* ettersom det vert nytta personleg meining og vurdering. Dei som sluttar seg til og identifiserer seg med kulturdiskursen, vil også gjerne støtta seg på inspirasjon og informasjon om andre byar og område som har nytta same strategi i forhold til transformasjon av store industriområde i ei postindustriell tid. Eksempel på dette kan vera Zollverein i Ruhr-området, hamneområdet i Malmø, Newcastle og London eller Møllebyen i Fredrikstad. Her støttar ein seg altså på ein diskurs som kan visa til resultat frå andre stader, knytt til tilsvarande eller liknande situasjonar. Når det gjeld koplinga mellom litteraturen, forfattarane, litteraturfestivalane og smelteverkstomta, er det eit tema som er blitt grundig analysert i Norsk Kulturråds rapport *Arena, kunst og sted, Norske kulturarenaer i møte med kunstens nye krav*,¹⁹⁴ der Odda bibliotek/Litteratursymposiet er eitt av 4 case-studier:

¹⁹¹ Florida 2005: 33-52.

¹⁹² Odda Kommune 2007: Kommunedelplan for kultur: Kultur som hjørnestein.

¹⁹³ Tidsskriftet Bok og Bibliotek, nr. 1, 2007.

¹⁹⁴ Brandser, Brekke, Homme & Nyrnes 2015: 74-75.

Litteratursymposiet gjer også smelteverksruinen i Odda til eit anneks til biblioteket som litteraturens hovedarena. Smelteverket blir ein retorisk stad, ein samling sansingar, idear og moment. Til dømes er rytme eit universielt trekk ved ein kvar arbeidsprosess, også i arbeid med poesi: teknologi, livspust. I Odda er det tekstar som skaper samband mellom kunstoppleving og arenaer. Samband mellom tekst og stad kan uttrykkast på mange måtar. Tone Selberg syner i sin analyse av Sigrid Undset-tekstar i landskap korleis sambandet kan bli til musealisering, hetrerotopiar som temapark eller historiske spel, eller til vandring i historiske fotspor¹⁹⁵

Her er den litterære teksten framheva som linken mellom kunstoppleving og arena.

Smelteverket blir ein retorisk stad, og teksten og arenaen forsterkar kvarandre gjensidig. Men artikkelen stiller også kritisk spørsmål om kunsten blir redusert til eit reiskap i *the heritage* si teneste, at kunsten vert kulturarvens «nyttige idiot» Det spørsmålet kjem eg attende til i oppsummeringa.

Kva vil så vera motdiskurs i forhold til smelteverket som kulturarena? Næringsdiskursen kan vera ein motdiskurs med utgangspunktet kva verksemd kan få sleppa inn på tomta? (jamfør byggjefirmasaka) og kva som er mogeleg å tena pengar på. Den politiske diskursen kan ha same type motførestellingar angående kva som vil vera utviklande og skapa arbeidsplassar, og venediskursen vil støtta alt så lenge som bevaringsomsyn vert teke. Folk flest vil vera både for og imot, og no vil eg dukka ned i ein underdiskurs eller dimensjon som også er lenka tett mot omgrepet smakspoliti og kulturell kapital og forståing, *den estetiske dimensjonen*. Spørsmålet om stygt eller fint, spennande eller skjemmaende, skrothaug eller juvel. Det har vore eit av dei viktigaste områda for strid og kamp.

5.4.4 Den estetiske dimensjonen

Den estetiske dimensjonen har, kanskje i tillegg til kostnadsdimensjonen, vore den som har engasjert breiast. Og ofte har det vore nytta ironi og latterleggjering, som her representert ved dette lesarinnlegget i Bergens Tidende 2008 av Jarle Skogheim, i samband med at Riksantikvaren har lansert mogelegheit for å inkludera Hardangervidda og Hardangerfjorden i forslaget til verdsarv. Han skriv:

¹⁹⁵ Selberg sitert i Brandser, Brekke, Homme & Nyrnes 2015: 75

*Riksantikvaren (sjefen over alle sjefer) kan med kulturminneloven (loven over alle lover) i hånd fargelegge Norge med rød penn, utan å måtte hefte seg med de konsekvensene dette måtte medføre for urbefolkningen, og deres rettigheter.(...) Jeg har ikkje problemer med at Hardangervidda og Hardangerfjorden eventuelt blir verdensarv. Om noen fortjener status som verdensarv, så må det i tilfelle være vår fantastiske natur. Det er skaperverket, ikkje skraprester som trekker turister.(...) Store deler av Vestlandet kan med dette ende opp som verdensarv. Når Riksantikvaren er godt i gang, hvorfor slår han ikkje først som sist en rød ring rundt hele Norge? Klart vi kan vernes! Men ikkje ruinene på smelteverkstomta, der går grensen! Riv Smelteverket!*¹⁹⁶

Her har ironien form av «barnleg-gjering». Riksantikvaren er «sjefen over alle sjefer» (barne-tv) og lova er «lova over alle lover», Noreg blir fargelagt med raud penn. I tillegg vert det brukt *direktiver* i form av spørsmål, og imperativ, *Riv Smelteverket!* og modalitet *Klart vi kan vernast!* som også kan vera ein *kommisiv*, eit løfte. Skogheim var ein aktiv debattant knytt til skepsis og motstandsleiren og representerer den mest markante motdiskursen i forhold til vern og UNESCO-søknad. Og det var ikkje berre *folk i gata* som stilte seg spørjande eller slo vitsar knytt til smelteverkstomta som aktuell verdsarv. Humor og ironi var verkemiddel som blei nytta av mange partar i smelteverkssaka, både i politiske rekker og blant andre grupper. Ein litt uventa humoristisk uttale på grensa til latterleggjering sto dåverande statsminister Jens Stoltenberg for då han besøkte landsmøtet til fagforeininga Industri Energi. Blant tema som kom opp var spørsmål om UNESCO-status i Odda ville kunne verka inn på selskapet Eramet og deira mogelege utvidingar av produksjonen i Tyssedal. Jens Stoltenberg svarte:

*Nå må jeg formulerer meg forsiktig. For jeg har vært i Odda og sett, og jeg vil si at det er ikkje sånn at når du ser den kassen der, (Ovn 3) så tenker du liksom at dette er noe for UNESCO.(...) Det kan jo hende det er noe med min kulturelle forståelse som er noe begrenset.(...)Jeg har ikke sagt, eg har bare sagt, hva sa eg, det er ikke åpenbart, sa eg.(...) Jeg vil bare understreke at dette har vært en stor sak i Odda*¹⁹⁷

Vidare oppmodar han til dialog og håpar at alt får ein *lykkelig slutt*. Her er det mykje mellom linjene. *For jeg har jo vært i Odda og sett...*(latter frå salen) *Jeg har ikke sagt, jeg har bare sagt, hva sa jeg?*...(meir latter frå salen) Me finn modalitet i teksten, *det kan jo hende*. Noko

¹⁹⁶ Bergens Tidende, 8.september, 2008.

¹⁹⁷ Aftenposten, 7.februar, 2007.

som her absolutt viser ei *modifisering*, statsministeren hentar seg inn, eller ror seg i land, kan ein kanskje seia, etter ein «flåsete uttale». Ein kan også merka seg ord og uttrykk som *den kassen der, liksom, ikke åpenbart* og den humoristiske, lett ironiske sjangeren, som klart uttrykkjer tvil og skepsis og uvisse. Denne uttalen er henta frå Aftenposten 2007 og vakte naturleg nok oppsikt. Viss statsministeren kunne innrømme at hans *kulturelle forståelse* er for avgrensa til å tenkja at det er ikkje *opplagt* at Ovn 3 og resten av smelteverket er naturleg å gi UNESCO-status, kunne kven som helst uttrykkja sin tvil. At Jens Stoltenberg også kjende sitt publikum i denne samanheng, treng ein ikkje tvila på, og han ville nok ikkje uttala seg på same måte i alle fora. Derfor kan ein seia at dette handlar også om forholdet mellom avsendar og mottakar.

Også innan vernediskursen kan ein finna eit imøtekomande blick i forhold til spørsmålet om estetikk:

Kulturminner kan være så mangt. Smelteverksvirksomheten strider i utgangspunktet mot folks oppfatning av viktige begreper som både kulturminne, kulturarv og kulturvern. Det utforderer oss på hva et kulturminne er . Med stålplateklede yttervegger, preget av varme, rust og røyk, ligger smelteverket som et symbol på det skitne og forurensende. Et anlegg som ikkje utan viderer appellerer til kulturvern eller verdensarvliste hos verken politikere og folk flest. På motsatt side av arenaen finner vi de kulturminnene vi alle kan enes om, for eksempel stavkirkene som med sin treskrud og ornamenter representerer det ultranasjonale og verneverdige. Her er det sjelden debatt om verne eller fjerne¹⁹⁸

Her er me ved kjernen av problematikken, kva kan vera kulturarv? Og kva seier vår oppfatning, vårt blick og vår forståing om vår kulturelle kapital og gjerne utdanningskapital. Her er det naturleg å trekkja inn omgrepet *habitus*, som er knytt til Bourdieu sin teori om ulik plassering i det sosiale rommet avhengig av bakgrunn, utdanning, yrkesval. Habitus blir då våre grunnleggjande haldningar, varige disposisjonar, preferansar, kunnskapar og blick som me tek i bruk i ulike samanhengar. Me vil gjerne knyta oss til folk av same type habitus, noko som forsterkar våre eigne preferansar. Bourdieu beskriv *habitus* som både strukturert og strukturerande, og det betyr at habitus altså ikkje berre er eit produkt av den sosiale verda, men også bidreg med å oppretthalda og strukturera den sosiale verda¹⁹⁹

¹⁹⁸ Bergens Tidende, 5.april, 2011.

¹⁹⁹ Sørensen, Høystad, Bjurstrøm & Vike 2008: 209.

Så kva me ser når me står gunstig plassert og skodar over smelteverkstomta, kan altså hevdast å ha samanheng med kva blick me har blitt lært opp til, kva kapital me har med oss inn i det møtet. Men så er heller ikkje våre diskursar totale og *hegemoniske*. Som me har lært, er total *lukning* vanskeleg å oppnå, og *glidning* vil gjerne skje.²⁰⁰ I tillegg til habitus og kulturell kapital vil eg også hevda at identitet er sentralt i møte med den estetiske diskusjonen, og dimensjonen knytt til identitet vil eg også diskutera i oppsummeringskapittelet.

Som ein illustrasjon til spørsmålet om estetikk i møte med industri vil eg ta med eit teksteksempel som kjem i kategorien visuelt kunstuttrykk i det offentlege rommet, som heilt klart sameinar kunstuttrykk og kulturarv. Eit kultur- og byutviklingsprosjekt der det blei laga kjempestore fotoplater av Knud Knudsen-bilete og hengt på industriruinane. Utstillinga er kalla *Foto Knud på Smelteverket* og utgjer 7 megastore bilete som blei hengt opp i 2015, då var det 100 år sidan Knud Knudsen døydde. Knud Knudsen var ein svært viktig fotograf i nasjonal samanheng, ein pioner innan fruktdyrking, og han var i frå Odda. Hans bilete er inkludert i UNESCO si dokument-verdsarv. Formålet med denne permanente friluftsutstillinga er både å auka estetikken på området, formidla den verdfulle kunstkatten som Knud Knudsen-bileta utgjer, og også å binde saman det førindustrielle Odda med det postindustrielle Odda på smelteverkstomta. Ein kan gjerne seia at desse bileta utgjer teksteksempel i forhold til smelteverkstomta både når det gjeld historie og når det gjeld identitet, og i brosjyren som er blitt laga, står det: *Foto-Knud på Smelteverket tar den gamle hardangerkulturen tilbake til Odda sentrum*²⁰¹. Gjennom denne utstillinga flytter ein *det nasjonalromantiske ikonet Hardanger* inn på *Modernismens høgborg*, smelteverket, bondekultur møter industrikultur, estetikk møter brutalisme. Tematikken er bondekulturen, turismen, landskapet, byen, fjorden og folka. Bileta er fotokunst, men den diskursive praksisen er kanskje meir enn noko anna historieforteljing, om korleis Odda var før industrien kom, ei forteljing som kommuniserer med bygga og strukturane der dei heng, som er konkrete forteljingar om *den andre industrielle revolusjonen, den nye arbeidsdagen*.

²⁰⁰ Jørgensen og Phillips: 47.

²⁰¹ Odda kommune/Norsk Vasskraft og Industristadmuseum 2015: Foto Knud på Smelteverket

202

Til slutt så vil eg gå attende til teksten som innleiar oppgåva: 7. des. 2011 vakna Odda opp til eit nytt skilt på smelteverkstomta, ved Riksvegen gjennom Odda.

På skiltet sto det: *Alt kjem til å bli bra.*

203

²⁰² Foto: Torbjørn Reisæter, Knud Knudsen, *Kone og Pige*

Skiltoppsetjinga var mystisk med ukjent initiativ, men skapte mykje blest og blei mellom anna markert ved eit fellesbilete med over 700 oddingar til stades. Noko som skapte ulike reaksjonar. Det var ikkje alle føresette som likte at barna blei brukte til *eit eller anna bodskap* i samband med smelteverkstomta. Seinare forsvann skiltet i ein storm, men blei sett opp på nytt, og denne gongen opna med stor merksemd, av ordførar John Opdal, 22.juni, 2012.

204

Og kva seier eigentleg skiltet?

Knut Olav Åmås held opningstale på Litteratursymposiet i 2014 og kommenterte skiltet på denne måten:

Eit par hundre meter herfrå, på smelteverkstomta ut mot Røldalsveien, står det eit kvitt skilt med ein enkel tekst: Alt kjem til å bli bra. Det skiltet seier litt om Odda. Men er det ei kjærleikserklæring? Er det humor, er det sarkasme? Eller kanskje eit fortvilt rop om hjelp, meir enn eit tår etter at Odda Smelteverk gjekk konkurs, fleire hundre arbeidsplassar gjekk tapt, men 167 mål med areal for framtida brått blei ledige? Truleg alt dette. Men kanskje er teksten på skiltet mest ei sverjing, eit løfte om handling, ei pakt om å tru på framtida.²⁰⁵

Som språkhandling kan det i alle fall karakteriserast som *direktiv*, me insisterer, me oppmodar, eller me krev. Og kva med *alt* som skal bli bra? Her trekkjer *ALT* på heile *Kampen om Odda*, alt som er skjedd, alt som er sagt, alt som er gjort... større kan det ikkje bli.

²⁰³ Foto: Hardanger Folkeblad

²⁰⁴ Same stad

²⁰⁵ www.litteratursymposiet.no

Kapittel 6. Oppsummering og konklusjon

6.1. Innleiing

Eg har no vist kva diskursar som kjem til syne i tekstmateriale knytt til debatten rundt vern og vidare bruk av smelteverkstomta og rundt spørsmålet om UNESCO-søknad. Eg har etablert diskursane *vernediskursen* og *den politiske diskursen* med underdiskursane *utvikling og økonomi*, *næringsdiskursen* og *kultur og identitetsdiskursen* med underdiskursane *smelteverket som forteljning og identitet*, *smelteverkstomta som kulturarena* og *den estetiske dimensjonen*. Eg har teke utgangspunkt i Norman Fairclough sin analysemodell i tre dimensjonar, med fokus på teksten og den diskursive praksisen tekstane er ein del av og også den sosiale og ideologiske samanhengen som tekstane utgjer. Eg har også nytta moment frå Laclau og Mouffe sin diskursteori med særskilt fokus på omgrepa *nodalpunkt*, *lukning*, *glidning* og *flytende betegnere*. I tillegg har eg nytta omgrep frå kommunikasjonsteori i avgrensa grad. Ut frå analysane som er gjort, vil eg no prøva å trekkja nokre konklusjonar angående korleis diskursane stadfestar seg og utviklar seg. Korleis er styrkeforholdet mellom diskursane, og korleis utviklar dei seg og eventuelt endrar seg over tid. Etterpå vil eg drøfta korleis omgrepa makt og identitet kjem til syne og konstituerer seg gjennom debatten, før eg til slutt konkluderer.

6.2 Smelteverkstomta som kulturarv:

Gjennom analysen har eg sett på ulike tekstar som har støtta seg på Riksantikvaren sitt formål og vedtak, og forsvart og utdjupa dette på ulike måtar, og eg har også sett på dei motdiskursane og motførestellingane som kom fram i debatten. Kva er så status etter det? Riksantikvaren har med heimel i Kulturminnelova av 9. juni 1978 rett til å vedta freding av bygg og anlegg frå nyare tid.²⁰⁶ Det betyr at maktutøvinga er legitim og kan gjennomførast sjølv om ikkje alle er einige. Og så er også gjort i Odda. Når det gjeld vegen fram til fredingsvedtaket, står den fram som humpete og nokså uoversiktleg, med ei midlertidig freding og etterkvart sterk og markant usemje rundt kva kulturminneverdi ulike bygg og konstruksjonar hadde, og kva som var dei viktigaste verneobjekta. Denne usemja var innan

²⁰⁶ https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50/KAPITTEL_5#§16

diskursen, som den stride kampen om kalkomnane mellom Riksantikvar på eine sida og fylkeskonservator og fylkeskultursjef på andre sida, noko som også skapte mange motdiskursar mot Riksantikvaren frå andre kantar. Det er jo ein kjent sak at intern strid svekkjer ei sak eksternt, så det er grunn til tru at vernediskursen vart svekka av den harde stiden mellom Riksantikvar og Fylkeskonservator. Og det bygde nok opp ei større uvisse knytt til aksepten rundt kva som var viktig å ta vare på. Etter kvart vart UNESCO-søknad lansert, og det vart gjort vedtak i kommunestyre om at Odda og Tyssedal skulle saman søka om UNESCO-status. Dette vart sett på som ei stor mogelegheit for mange, og ein kan med dette ha grunn til å seia at vernediskursen styrka seg. Men då det etter kvart vart kamp og debatt rundt kor gunstig ein slik status var, kva den innebar, og usikkerhet angående omfang av freding og bandlegging, toppa det seg i krav frå LO, Framstegspartiet og Demokratane om folkeavstemming i samband med kommunestyrevalet 2007. Då ein talte opp stemmesetlane, var det knapt fleirtal for NEI til UNESCO, og sjølv om kommunestyret med éi stemme overvekt likevel vedtok å søkja om UNESCO-status i serienominasjon med Rjukan/Notodden 2008, tok Riksantikvaren i 2010 Odda ut att av den tentative lista grunna for stor grad av uro og konflikt lokalt. I den samanheng så var det klart eit stort og alvorleg tilbakeslag for vernediskursen og interessegruppene knytt til denne. Men same året blei den varige fredinga vedteken, og er framleis gjeldande status. Slik sett står ikkje dei som var motstandarar av vern/UNESCO att som «vinnarar». Også motdiskursen, dei som er ueinige i vern og skeptiske til UNESCO, er svekka, sjølv om det framleis er politiske parti som har *avfreding* som politisk mål. Fredinga kom, og vernediskursen er per i dag lukka ettersom vedtaket står ved lag, det har ikkje blitt lagt noko til, eller trekt noko ifrå.

Men kor står så vernediskursen i ein sosial, samfunnsrelatert samanheng? Har ein klart å gjennomføra det som også er eit uttalt mål: *Vern gjennom bruk*? Biletet er differensiert. Viss ein tenkjer på smelteverkstomta som heile, med alle bygg og konstruksjonar som no er å finna per 2017, er det klart at det har vore lettast å ta i bruk dei bygga som ikkje er del av fredingsvedtaket, som portbygga og teglsteinsbygga. Det er svært mange av dei bygga som er i bruk, til mykje ulik verksemd, noko som eg kjem nærare inn på under næringsdiskursen og kulturdiskursen. Dei store konstruksjonane som Ovn 3 og Cyanamiden har vore vanskelegare å ta i bruk, men ettersom desse bygga, saman med Skalltaket, er eigde av Smelteverkets næringsutvikling, har dei fått økonomisk støtte frå Miljøverndepartementet og Riksantikvaren til sikring av konstruksjonar og istandsetjing av fasadar, noko som har hatt store utslag på korleis dei står fram i bybiletet. Dessutan er dette verksemd og verdiskaping som lokalmiljøet

dreg nytte av. Det har også blitt gjort eit stort arbeid knytt til opprydding, opning og riving av det som skal vekk, noko som har tydeleggjort dei gatestrukturane som blei hevda var viktige å ta vare på. Det var kanskje ikkje så lett å sjå, då heile tomta var full av skrot og skit, men i dag kjem dei *urbane kvalitetane* ved smelteverkstomta mykje tydelegare fram. Slik sett kan ein godt seia at formålet med å bevare dei *arkitektur-historiske verdiane og den visuelle panoramaeffekten til smelteverket i bybiletet* er innfridd, sjølv om mange meinte ein miste den mest spektakulære installasjonen då kalkomnane var rivne. Då Riksantikvaren freda produksjonslinja til Odda Smelteverk, var eit *Mulighetsstudie*, ein del av *pakken*. Odda skulle få eit verktøy og hjelp til å finna gode løysingar vidare. Dette har vore nyttig for planprosessane, ikkje minst i forhold til byutviklingsdiskursen. Når det gjeld grad av tilslutning og styrking av kulturarvdiskursen, så tenkjer eg at det er naudsynt å sjå på dette som ein prosess. *Kulturarvifiseringa* vil ikkje nødvendigvis finna aksept berre gjennom kunnskap og overtydande argumentasjon. Eg vil hevda at det er gjennom dei aktive, aksjonsprega prosessane, gjennom det som føregår på tomta, gjennom det kvar og éin deltek i, og gjennom å stadig *vinna land*, at kulturarvdiskursen kan bli implementert fullt ut. Formålet for fredinga til Riksantikvaren har fokus på bevaring og sikring av fysiske kulturminne. Det er ikkje formulert noko direkte om historieforteljing i formålet, men smelteverket som arena for viktig og verdfull industrihistorie har også vore ei kjernesak, og det har vore ønske om å etablera eit besøks-/informasjonssenter i samband med Ovn 3. Diskursen rundt historieforteljinga ville kanskje stått sterkare med UNESCO-status enn utan, men dette kan også endra seg. Eg vil også etterkvart visa til at historieforteljinga vert ivareteken i gjennom kulturdiskursen.

6.3 Smelteverkstomta som politikk, utvikling og næring

Den politiske diskursen som oppstod då Odda Smelteverk gjekk konkurs og kort tid etterpå blei lansert som fredingsobjekt, og vidare aktuell som UNESCO-kandidat, blei noko heilt for seg sjølv, med heilt nye alliansar, samarbeidspartar, og faktisk også eit nytt politisk parti. Eg har valt å inkludera næringsdiskursen i denne gjennomgangen ettersom eg ser at byutviklingsdiskursen og spørsmål rundt arbeidsplassar og attraksjonsbygging er felles for den politiske diskursen og næringsdiskursen. Når det gjeld kulturarvdiskursen så var det lett å gå attende og finna ut kva som var formålet med fredinga av produksjonslinja på Odda Smelteverk. Like oversiktleg er ikkje den politiske diskursen, men det er likevel råd å finna

nokre gjennomgåande ønskjer for kva Odda skal bruka smelteverkstomta til. Til dømes så er det tidleg ei uttala målsetjing frå Odda kommune at *Smelteverktomta skal bli attraktiv både estetisk og funksjonelt*. Og at *Smelteverket skal bli eit naturleg integrert del av sentrum i Odda*. Med desse målsetjingane låg det føresetnader i botn om opprydding og riving av det som skulle rivast, riving av piggrådgerder og opning av område både mot sentrum og mot elva. Dette verkar så lett og sjølvstyg i dag, men i realiteten var dette kampar som føregjekk over mange år, for kven skulle ta ansvaret for oppryddinga, bustyret, kommunen eller Smelteverkets næringsutvikling? Og kven skulle betala? I tillegg fekk ein ikkje på plass ein reguleringsplan ettersom det vart retta motsegn i forhold til vegløyning og type næring i fleire omgangar. Dette var ei stor kampsak innan politikken, og der måtte Odda kommunestyre bøya seg for fylkeskonservatoren i Hordaland og den legitime, formelle makta han representerer. Dette var ein del av ein byutviklingsdiskurs, men også utgangspunkt for ein næringsdiskurs, og medan det synast å stå *stand by* i mange år, er det blitt store endringar dei siste fem åra. Smelteverket er opna mot sentrum og elva, tomte er rydda og grøntareal er etablert, infrastruktur er på plass, lyssetjingsplan er vedteken. Dermed kan ein seia at den *jordnære* byutviklingsdiskursen er styrka og stadig på frammarsj. Eit anna viktig politisk mål var nyetableringar og nye arbeidsplassar, som dei også delte med næringsdiskursen. Og det viste seg at då infrastruktur kom på plass, noko som Odda kommune finansierte av eigne pengar, kom også næringslivet og ville inn på tomte, då primært i teglsteinsbygga. Alt var ikkje nyetableringar, ein del bedrifter flytta sine aktivitetar inn på tomte, og i dag er det rundt 156 personar som har sitt daglege virke på området. Dermed er styrkar næringsdiskursen seg, sjølv om dei store eksterne investeringane og prosjekta ikkje har kome. Kjøpesenter er ikkje etablert, men ein jobbar framleis med eit «handelscenter», knytt til daglegvarehandel. Hotell er heller ikkje kome, men *nokon er på saka*.

Den diskursen som eg derimot vil hevda har blitt svekka, er den mest ambisiøse attraksjonsbygging-diskursen. Det er ikkje blitt noko *sofistikert badeland* eller skøytehall under Skalltaket, eller gondolbane i dei gamle taubanevognene eller gourmetrestaurant på toppen av Ovn 3. I alle fall ikkje enno. Ein har heller ikkje klart å skaffa investorar til isklatrehall-anlegget ved, og i Cyanamidsiloen, men det håpar ein vil skje, og som eit apropos i forhold til Odda og attraksjonsbygging må også forventningane i forhold til auka turisme nemnast. Ikkje minst så var tematikken turisme flittig diskutert i UNESCO-debatten ettersom det er ein gjennomgåande argumentasjon generelt at UNESCO-status er synonymt med auka turisme. No er det ikkje mogeleg å måla den eventuelle effekten, ettersom Odda/Tyssedal

ikkje vart inkludert i UNESCO-søknaden, men turistane har likevel strøyma til Odda i denne perioden i store flokkar, frå heile verda. Ikkje for å oppleva smelteverket, men for å gå til Trolltunga. Derfor prøver ein no å bruka *Trolltunga-effekten* til å fremma andre opplevingar, også på smelteverket. Og det er aktiviteter under Skalltaket: konsertar, vêrkåring og saueutstilling, bilutstilling og skateshow. I *Mulighetsstudiet* er Skalltaket kalla Oddas partytelt, og det kan det godt vera, i alle fall når det er sommar og varmt. Men sjølv om ein ser at det skjer mykje positivt ut frå ein byutviklings- og aktivitetsdiskurs, har ikkje næringsdiskursen knytt til avkastning i forhold til investering og etablering av det som marknaden etterspør, til dømes kjøpesenter, kome gunstig ut per i dag, men i skrivande stund kjem det positive signal i media. Når det gjeld økonomi, og dekking av kostandar knytt til å setja i stand og utvikla smelteverkstomta, har forventningane og krava frå det politiske miljøet om at staten må *stilla opp og hjelpa oss* vore gjennomgåande. Som i vedtaket om UNESCO-søknad i 2008, der kommunestyret presisera at kommunen forventar *ekstraordinær finansiering* i forhold til istandsetjing og utvikling av smelteverkstomta. Ettersom me per i dag ikkje er på UNESCOs verdsarvliste, så kan me ikkje måla om krava er innfridde, men det er kvart år gitt til dels store tilskot til dei private eigarane til sikring av dei fredda bygga og strukturane, medan Odda kommune som offentleg eigar har fått lite. Eit eksempel på at det har vore vanskeleg å stå som offentleg eigar av fredda industribygg, er Lindehuset, som ein har hatt som målsetjing å transformera og utvikla til regionalt kulturhus. Under deltaking som ein av pilotane i eit verdiskapingsprogram i regi av Riksantikvaren blei det tildelt ein del midlar til å setja i stand fasadane, og no har ein gjennom ti år prøvd å få på plass pengar til å tetta taket, eit arbeidet som ser ut til kanskje å koma i gang i 2017. Taktarbeidet er kostnadsregna til rundt 20 mill. medan heile kulturhusprosjektet kan tenkjast å ha ein kostand på 120 mill. Dette illustrerer at det var grunn til uro i forhold til dei økonomiske utfordringane og korleis Odda-samfunnet skulle løysa dette, så slik sett har ikkje diskursen knytt til optimisme rundt konsesjonskraftmidlar og *ekstraordinær statleg finansiering* blitt styrka. Når det gjeld folkeviljen, slik den kom til uttrykk i debatten, så heng den saman med utviklings- og økonomidiskursen, men handlar også om ideologi og identitet. Kva skal Odda vera i framtida, kva verdiar skal ein fremma, kva forteljingar tek ein med seg frå fortida, og kva vil forteljinga om *Det nye Odda* vera?

Diskursen rundt den verdikonservative arbeidarrørsla i allianse med delar av Arbeiderpartiet, Framstegspartiet og Demokratane, som sto bak kravet om folkeavstemming om ja eller nei til UNESCO-søknad frå Odda-Tyssedal, blei styrka midlertidig i 2007 då dei fekk eit knapt

fleirtal for sitt syn. Men diskursen blei svekka då Odda kommunestyre likevel i 2009 vedtok å søkja om UNESCO-status. Og ikkje minst blei diskursen svekka då Riksantikvaren likevel vedtok freding i 2011, og då i utvida form i forhold til den midlertidige fredinga. Ja til UNESCO-alliansen prøvde å bryta Arbeiderparti-hegemonien gjennom over 50 år under kommunestyrevalet i 2007, noko dei ikkje lukkast med då, men derimot i 2011. Då sikra alliansen borgarleg ordførar, ikkje minst for å fremma utvikling på smelteverkstomta. UNESCO-saka og debatten om smelteverkstomta gav Odda eit nytt politisk parti, *Nye Odda*, som no er lagt ned. Konklusjonen er at ingen av dei politiske diskursane går ut med full siger. På eine sida har ikkje *potensiale* vore fullt så stort til no, som dei mest optimistiske stemmene hevda, og på andre sida har det faktisk skjedd utruleg mykje på smelteverkstomta, så *stillstand* er heller ikkje eit dekkjande bilete totalt, sjølv om *stridens kjerne* Ovn 3 framleis er kontroversiell.

6.4 Smelteverkstomta som kultur, kunst og forteljing

I motsetning til dei andre diskursane som me kan identifisera i debatten rundt smelteverket, er ikkje den litterære diskursen og kulturdiskursen fyrst og fremst bygd på direkte meiningsytring. Den er bygd på kunstuttrykk, den er bygd på kunstaktivitet og den er bygd på kulturarenaer, eller det å *ta seg til rette* og skapa arenaer, nytta scenario, og dermed få noko nytt, noko meir enn kunsten i seg sjølv. Denne diskursen har ikkje hatt så mange motdiskursar, dersom me ser vekk frå dei som synest det for *jævlig* å frysa på Lindehuset under Litteratursymposiet. I den samanheng har det vore ein debatt om kor mykje pengar Odda kommune skal bruka på å setja i stand Lindehuset til den standard som er nødvendig for å kunna fungera som eit fullverdig kulturhus, og til no har ikkje diskursen rundt etableringa av Lindehuset som regionalt kulturhus vunne fram heilt og fullt. Eg har kalla denne oppgåva *Kampen om Odda*. Ein heller melodramatisk tittel vil kanskje nokon hevda. Men for mange har det vore ein kamp, ein kamp på blodig alvor. I den samanheng vil eg gjerne hevda at litteratur og kultur har verka som eit tilnærma *demilitarisert område*, og kvart Litteratursymposium som ei årleg *våpenkvile*. Men kva tyder det? Har Litteratursymposiet lagt seg under verneinteressene og blitt redusert til deira *nyttige idiot*? Det er ein hårfin balanse, men ein kan i alle fall ha grunn til å påstå at Litteratursymposiet og andre kulturarrangement, ikkje minst teateroppsetjinga Bikubesong i Lindehuset, har gitt folk ein anna, meir nøytral grunn til å oppsøkja smelteverket. Litteraturen og kulturen elles har verka

gjennom det *performative*, gjennom oppleving og aktivitet, kanskje i mykje større grad enn kulturarvinteressene har greidd å få til. På den måten har kulturdiskursen også støtta historieforteljar-funksjonen. Gjerne i samarbeid med verneinteressene, men likevel i eiga drakt, som den etterkvar svært populære programposten *Smelteverket rundt på 100 min.*

207

Ein kan godt snakka om litterær turisme. Forholdet mellom kunst, arena og stad i Odda inneheld både dei litterære og kunstnarlege opplevingane, historieforteljingane, vandring i historiske fotspor og ikkje minst det identitetsskapande, menneskelige fellesskapet. Eit spørsmål blir då om fabrikkjen og poesien og murbyggingen og forteljingane blir ein del av *The Heritage Industry*, der arenaene utelukkande blir omgjorte til nostalgien domene. Industriarbeid blir plassert i glas og montrar, ei vaska utgåve, utan lukt støy og larm. Og kunstformene blir ufarlige gjentakningar og dokumentasjonar over det som ein gong var. Det er god grunn til å stilla denne type spørsmål, og sjølv om *litterær turisme* heilt klart har vore ei målsetjing i kommunalt kulturarbeid, så må ein passa på, og også alltid ha blick for den autonome kunsten, kunst for eigen del, ikkje berre som instrument i andre sin teneste.

²⁰⁷ Foto: Monica Synnøve Knudsen

6.5 Makt og identitet i diskursen rundt smelteverket

Korleis syner makta seg fram, og kva type makt er det som syner seg fram i det materialet som eg har analysert? I teoridelen viste eg til ulike definisjonar på makt, som Max Webers legitime makt, og Riksantikvaren og Fylkeskonservator, med heimel i Kulturminnelova, har heilt klart nytta legitim makt i saka rundt vern og freding av Odda Smelteverk. Det betyr ikkje at makta er diktatorisk. Ein har følgd demokratiske prosessar, med høyring og mogelegheiter for merknadar og klage, utan at ein dermed har teke dette til følgje. Men sjølv om kulturvernmyndigheitene har makt å setja bak vurderingane sine, vil ein alltid prøva å forankra verdisynt og avgjerd gjennom argumentasjon, for å overtida, for å få folk med på lag. Til det nyttar ein gjerne ei anna form for makt, makta som ligg i «det beste argument». Dette er den *kommunikative* forma for makt, som ikkje verkar gjennom kommunikasjon av truslar om bruk av tvangsmiddel, men gjennom at ulike aktørar søker etter rette normer som me delar fordi me er overtida om at dette er klokt. Habermas meiar at samfunn, inklusivt dei politiske prosessane, delvis kan forståast som eit samarbeidstiltak basert på viljen til å overtida snarare enn å tvinga kvarandre, på fri vilje og tillit. Spørsmålet blir då om det er mogeleg. Kan ein finna den «ideelle samtalsituasjon»? Og korleis passar dette inn i denne diskursanalysen? Viss ein skal vurdere smelteverksdebatten mot eit slikt maktsyn, kjem ein etter mitt syn til kort, ettersom det veldig raskt blei tydeleg at aktørane ikkje hadde felles normer og verdiar. I tillegg kan ein også hevda at informasjon og argument ikkje flaut fritt gjennom ein ideell samtalsituasjon. På eit punkt i debatten så segmenterte synspunkta seg, dei ulike gruppene var ikkje opne for informasjon og argument, og ein fekk ein situasjon som på det næraste må kallast ein *stillingskrig* eller *skyttargravskrig*. Slik sett så måtte *makta i det beste argument* gje tapt og bli erstatta av Max Weber sitt maktomgrep, den legitime, formelle makta, som faktisk også verkar gjennom dei sanksjonane den kan gje.

Den maktteorien som eg har referert mest til gjennom oppgåva, er maktteorien til Pierre Bourdieu knytt til ulike type kapital og til omgrepa *habitus* og *smakspoliti*. Eg vil hevda at hans modell knytt til ulike plassering i det sosiale rommet med ulike grad av kulturell kapital, sosial kapital, utdanningskapital og økonomisk kapital har innverknad på korleis makta kjem til syne i debatten rundt smelteverkstomta. Og då er det fyrst og fremst den kulturelle kapitalen og utdanningskapitalen som gir utslag. Det er gjennomgåande at folk med høgare akademisk utdanning og gjerne interesse for og tilknytning til kultur og historie i større grad vil

vera lydhøyre for dei faglege vurderingane som vert gjort av vernemyndigheitene, og for å sjå føre seg eit *potensiale* for smelteverkstomta inn i ei ny tid. Men etter kvart har også nokre av dei som er knytte til den økonomiske kapitalen, implementert delar av verdisynet, men då gjerne ut frå økonomiske interesser, at kulturarv kan gje ein ekstra dimensjon og attraktivitet til deira investeringar. Når det gjeld omgrepet *habitus*, så kan dette forståast som tillærte tanke, åtferds- og/eller smaksmønster.²⁰⁸ Og ein kan gjerne hevda at desse mønster er så integrerte hjå oss at ein ikkje tenkjer at det er uttrykk for makt i forhold til andre med andre posisjonar eller anna type kapital. Eit utslag av dette er det som gjerne vert kalla *smakspoliti* eller *smaksdommar*, omgrep som var aktuelle i forhold til den *estetiske dimensjonen*. Er smelteverket fint eller stygt, er det spennande eller skjemmaende? Det kan virka merkelig å nytta omgrepet smakspoliti i forhold til smelteverkstomta. Ofte vert dette omgrepet nytta i forhold til *god og dårleg smak* og *elitekultur* som opera, moderne kunst, klassisk musikk, smal litteratur. Så kvifor smelteverket? I denne samanheng handlar det mest om å evna sjå det *vakre i det stygge, brutaliteten mot den dramatiske naturen* og akseptera dei historieforteljande dimensjonane, samt å identifisera seg med ein identitet der omforteljing og transformasjon er sentralt. Denne typen maktuttrykk, at nokon har makt til å definera kva forståingshorisont ein har, og kva briller ein skal sjå gjennom, heng altså også saman med identitet, noko som eg kjem tilbake til. Men kor stor grad av gjennomslag har denne typen makt? Folk ser trass alt kva dei vil, og kan seia kva dei vil, akkurat som barnet i eventyret *Keiserens nye klær: Men han har jo ingen klær på!*

Denne oppgåva har handla om språk, om kva som er sagt og om kven som har sagt kva. Derfor er det naturleg å inkludera korleis røynda vert forstått gjennom språket. Dette er også utgangspunktet for diskursanalyse som metode. Korleis verkar diskursanalysen i eit maktperspektiv? Her vil eg hevda at kva Odda Smelteverk har vore og kva det skal vera i framtida er definert gjennom språket. Og som eg viste til i teorikapitlet, så var språket om Odda Smelteverk eit heilt anna før nedlegginga enn etter, frå ordbruk som *produksjon, driftsstopp, produksjonsvanskar, miljøutfordringar, rasjonalisering, permittering, outsourcing, konflikt, konkurs*, til ordbruk som *verneverdi, unikt potensiale, urbane kvalitetar, spektakulær arkitektur, byromskvalitetar og industrikatedralar*. Og makta vert då konstituert i forhold til kva språk og ordbruk som vinn fram og blir del av den aksepterte, offentlege diskursen, og kven det er som skaper dette språket.

²⁰⁸ Danielsen & Nordli Hansen: 43-68

Då vil eg samanfatta korleis omgrepet identitet kjem til syne, og har vore viktig i debatten rundt smelteverkstomta. Eg har vist til eit identitetssyn som både er forankra i det tradisjonelle synet på identitet som tradisjon, bakgrunn og familie, saman med utdanning og yrke, og til det seinmoderne identitetssynet, som i mykje større grad viser ein reflektiv, fleksibel identitet eller identifikasjon som viser til at identitet er ei aktiv, *performativ* handling. Eg har vist til at dei som i størst grad har trykt diskursen og forteljinga om *Det nye Odda* til brystet, gjerne har ein type identitet eller identifikasjon som står i motsetning til den identiteten som industri og arbeidarkultur tradisjonelt har vore forankra i. *Sett på spissen* så vert det hevda at det postmoderne mennesket skapar seg sjølv i sitt eige refleksive bilete og skriv si eiga livsforteljing, som vert justert og omdikta i samhandling med samfunnet rundt. I den postmoderne tradisjonen ser ein på identitet som like mykje konstruert som kjerne, like mykje forteljing som fakta. Og på mange måtar er det grunn til å hevda at Odda har vore meir påverka av denne typen identitetssyn og personleg forteljing enn nokon kunne førestilla seg, grunna *Trolltunga-effekten*. Trolltunga som reiselivsprodukt er eit resultat av tilrettelegging og marknadsføring av flinke folk, men mest av alt er det eit resultat av sosiale medium og *selfie-kulturen*, som handlar om å skapa ei eiga personleg forteljing og formidla denne. For alle dei turistane som meir eller mindre kyndig strevar seg fram til denne utstikkande fjellformasjonen som heng over Ringedalsvatnet i Tyssedalsfjella, har turen ingen verdi utan at bilete av vedkomande på kanten av stupet vert teke og formidla på sosiale medium. Dette er den sjølvrefleksive identitet sitt varemerke. Gjennom facebook, blogg og instagram skapar me vår eiga personlege forteljing, og det får i dette tilfellet konsekvensar for ein stad og ein heil region. For det er forteljing det handlar om. Forteljing og omforteljing. Kva har Odda vore, og kva skal Odda bli? I teoridelen hevda eg at ein kunne tenkja seg at det var vanskeleg både for industriarbeidarane og resten av Odda-samfunnet å omstilla seg frå ei før-forteljing rundt Odda Smelteverk som var prega av at bedrifta sjølvsagt var ein viktig og høgt skatta arbeidsplass og grunnlag for vekst og utvikling av velferdssamfunnet, men også representerte skit, røyk, vond lukt, tungt og farleg arbeid, usikker framtid, kampar og konflikhtar, til at fabrikkens blir kulturarv av internasjonal verdi. Men kvifor blir ikkje alle stolte? Svaret på det er omfattande og er alt diskutert gjennom oppgåva, ikkje minst sett i ljøs av kritisk kulturarvteori. Ein kan likevel peika på at heile den prosessen som handlar om å fortelja om røynda og justera identiteten tek tid. Sorg må lækjast, ting må falla på plass. Og like mykje som det handlar om individuell identitet, handlar dette om stadidentitet. Korleis Odda står fram som stad. Og den forteljinga var også ei heilt anna, noko som eg har vist til fleire gonger gjennom analysen, til døms ved Arvid Bryne sin kronikk i 2002: *Hva er det med Odda, dette*

nitraste stedet innerst i Sørffjorden, knuget av høye fjell Der er rikeleg med tilsvarande utsegner, at Odda var eit røykfylt hol ein plass ein drog gjennom, men ikkje stoppa, ein plass med bråk og kamp, ein plass ein drog ifrå. Noko som ikkje minst kulturpersonane gjorde, og gjerne uttrykte gjennom tekst, som hovudpersonen i ei av Frode Grytten si tidlege noveller, Mitchum:

*Eg hatar denne plassen. Med fjell som lengtande elefantar. Med fossane som kvite hoggtenner ned fjellsidene. Med den evige brumminga frå fabrikkane. Med den kvelande stanken. Med dei nedlagt butikkane, dei dovne halvliterane, dei dårlege fotballtrenarane. Med dei bleike, gravide jentene(...)Berre elva liker eg . Ho skummar kvit gjennom mørket, snittar seg ivrig gjennom alt det grå og deler sentrum i to.*²⁰⁹

Og no kan ein gå langs elva, gjennom heile dalen, og ha utsyn over heile smelteverkstomta. Og når eg går slik, med elva brummande på eine sida og industrikonstruksjonane på andre sida, så tenkjer eg at ja, eg trur på det dei seier, eg trur at *Alt kjem til å bli bra...* om ei stund, etter kvart.

6.6 Konklusjon

Kampen om Odda har ikkje vorte kjempa med knyttnevar, sverd eller gevær, men med ord. Og formålet med oppgåva har vore å synleggjera kven som har delteke i denne kampen, korleis kampen har kome til uttrykk, og kva det kan seia oss om makt og identitet i eit samfunn i omstilling. Som eg har forklart tidlegare i oppgåva, er kritisk diskursanalyse ikkje politisk nøytral, men ein kritisk tilgang som er politisk engasjert i endring. Kritikken skal avsløra rolla som ein diskursiv praksis spelar i å vidareføra ulike maktforhold. Og har analysen avslørt makt og avmakt? Til ein viss grad, men då fyrst og fremst gjennom den legitime, formelle makta som Riksantikvaren representerer, på tvers av delar av politisk miljø og delar av folkevilje. I Odda har ein lang tradisjon for steile politiske frontar, sterk fagrørsle og kamp mot *øvrigheta* Og i desse dagar, medan eg kjempar min kamp, fram til endeleg punktum for denne oppgåva, vert det kjempa ein ny kamp: Kampen for lokalsjukehuset. Men denne kampen er annleis. No står alle oddingar samla mot ein ytre fiende, og 4-5000 menneske marsjerer i takt under felles parole på 1.mai! Slik var det ikkje i kampen om smelteverkstomta, den delte på anna og kanskje uventa vis, men som eg alt har peika på, er

²⁰⁹ Grytten 1990: 193.

det ikkje opplagt å utropa nokon til sigerherrar og andre som taparar. Det er både tapt og vunne på alle frontar. Med stor fare for å vera subjektiv, vil eg likevel utropa kunsten, litteraturen og folkelivet som ein førebels favoritt. For mange er det kulturen som har vore den nye *porten* inn.

6.7 Oppgåva sin verdi

Verdien av ein slik analyse vil ein kunna hevda handlar om å sjå tydelegare og forstå betre kva som skjedde gjennom ein så omfattande og avgjerande overgang og endring i eit lokalsamfunn, som debatten om Odda Smelteverk inn i ei ny tid representerer. Det analytiske arbeidet som eg har gjennomført, håpar eg kan vera med på å gje større kunnskap til prosessen vidare. For ingen ting er endeleg eller avslutta. Odda Smelteverk gjekk frå industriell til postindustriell i 2003, men området og samfunnet rundt er framleis i ein endringsprosess. Og sjølv om det kanskje er ei indre motsetning mellom industri og kulturarv, ettersom industri handlar om framtidstru og utvikling, så kan me alt no sjå at ein vil finna ein veg der kulturarv kan tilpassa seg eit samfunn som langt ifrå er postindustrielt, og samfunnet tilpassar seg kulturarva, både i, ved, på, og rundt omkring.

Litteraturliste

Andersen, Asbjørn, Ivar Haug, Lasse Trædal, Svein Nord & Helge Sunde(1989) **Smeltedigelen, en industrisaga. Odda Smelteverk gjennom 80 år**, Nord 4 Bokforlag og Odda smelteverk

Amundsen, Kari(2002) Industri som kulturminne, i **Museumsnytt**, årgang 51, nr 5, s 4-5

Aronsson, Peter(2004) **Att använda det förflutna**, Författarna och Studentlitteratur

Birkeland, Inger(2015) "The potential space for cultural sustainability: place narrative and place-heritage in Rjukan" I: **Theory and practice in heritage and sustainability : between past and future**, red Auclair, E. & Fairclough, G., S. 161-175. London Routledge

Brandser, Gry, Ole Andreas Brekke, Anne Homme & Aslaug Nyrnes(2015) **Arena, kunst og sted. Norske Kulturarenaer i møte med kunstens nye krav**, Fagbokforlaget/Norsk Kulturråd

Burr, Vivian(1995) **An Introduction to social Constructionism**, London Routledge

Bø, Jan Bjarne(2006) **Å lese fortiden**, Høyskoleforlaget

Bårtvedt, Randi (2014) «Kva skjer når kvardagen blir verdsarv?» I: **Når industrisamfunn blir verdensarv**, red Selberg, Torunn, Hans –Jacob Ågotnes, Randi Brandon & Asbjørn Engevik , s 95-112,Scandinavian Academic Press c/o Spartacus Forlag

Danielsen, Arild, Marianne Nordli Hansen(1999) «Makt i Pierre Bourdieus sosiologi» I: **Om makt. Teori og kritikk**, red Engelstad, s 43-78, Gyldendal Norsk Forlag AS, 1.utgave, andre opplag

Eikemo, Marit(2008) «Oddaprosessen» I: **Samtidsruiner**, s 7-24,Spartacus Forlag AS

Engelstad, Fredrik(1999)) **Om makt. Teori og kritikk**, Gyldendal Norsk Forlag AS, 1.utgave, andre opplag

Engelstad, Fredrik(1999) «Maktbegrepet etter Max Weber» I: **Om makt. Teori og kritikk**, red Engelstad, s 15-42, Gyldendal Norsk Forlag AS, 1.utgave, andre opplag

Eriksen, Thomas Hyland(1996) **Kampen om fortiden, et essay om myter, identitet og politikk**, H Aschehoug & Co

Florida, Richard, **Den kreative klassen-og hvordan den forandrer arbeide, fritid, samfund og hverdagsliv**, dansk utgave, Klim forlag, København 2005

Fløgstad, Kjartan(1988) « Frå industrikultur til kulturindustri» I: **Tyrannosaurus Text**, s 9-27, Det norske Samlaget, Oslo

Fossåskaret, Erik (2014)»Rammer for val av industrielle identitetsmarkører-industristaden som kulturarv» I: **Når industrisamfunn blir verdensarv**, red Selberg, Torunn, Hans –Jacob Ågotnes, Randi Brandon & Asbjørn Engevik, s 165-191, Scandinavian Academic Press c/o Spartacus Forlag

Giddens, Anthony, **Modernitet og selvidentitet. Selvet og samfundet under senmoderniteten**, Hans Reitzels Forlag AS, dansk utgave, København, 1996

Grytten, Frode, **Noveller i samling**, Det Norske Samlaget, Oslo 2009

Helge Schjelderup arkitekter AS(2006) **Odda Smelteverk, vurdering av verneverdi**, rapport utført for Hordaland Fylkeskommune/Norsk Vasskraft- og Industristadmuseum

Høibraaten, Helge(1999) «Kommunikativ makt og sanksjonsbasert makt hos Jürgen Habermas» I: **Om makt. Teori og kritikk**, red Engelstad, s 223-261, Gyldendal Norsk Forlag AS, 1.utgave, andre opplag

Jacobsen, Dag Ingvar(2005) **Hvordan gjennomføre undersøkelser? Innføring i samfunnsfaglig metode**, 2. utgave, Høyskoleforlaget

Jørgensen, Marianne Winther & Louise Phillips (1999) **Diskursanalyse som teori og metode**, Roskilde Universitetsforlag

Kirshenblatt-Gimblett, B(1998) «Destination museum» I: **Destination culture: tourism, museums and heritage**, red. Kirshenblatt-Gimblett, s 131-176, Berkely, cal. University of California Press

Markhus, Knut(2000) **Ein edens Hage, utlendingar opplever Hardanger**, Det Norske Samlaget, Oslo

Mekjan, Sindre(1999) «Kunnskap, makt, etikk og politikk i Jaques Derridas dekonstruksjon» I: **Om makt. Teori og kritikk**, s 97-116, Gyldendal Norsk Forlag AS, 1.utgave, andre opplag

Norsk Kulturråd(1988) **Bevaring av tekniske og industrielle kulturminner i Norge**, Innstilling fra Utvalg for teknisk og industrielt kulturvern 1988

Neumann, Iver B (2001) **Mening, materialitet, makt, en innføring i diskursanalyse**, Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS

TV 2 (2008), **Skål Odda!**, fjernsynsdokumentar, sendt 15.09.2008

Odda kommune(2013) **Kommuneplan-Samfunnsdel 2013-2015**

Odda kommune(2016) **Kommunedelplan for kulturminner i Odda kommune 2017-2022**

Riksantikvaren(2014) **Odda Smelteverk, Mulighetsstudie**, v/ Gottlieb Paludan Architects, Dansk Bygningsarv, Norconsult

Ronström, Owe(2014) «Hva verdensarv er – og gjør» I: **Når industrisamfunn blir verdensarv**, red Selberg,Torunn, Hans –Jacob Ågotnes, Randi Brandon & Asbjørn Engevik ,s 25-50, ,Scandinavian Academic Press c/o Spartacus Forlag

Sandmo, Erling(1999) « Michel Foucault som maktteoretiker» I: **Om makt. Teori og kritikk**, red Engelstad, s 79-96, Gyldendal Norsk Forlag AS, 1.utgave, andre opplag

Selberg, Torunn & Nils Gilje(red) (2007) **Kulturelle landskap. Sted, fortelling og materiell kultur**, Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS

Selberg, Torunn(2007)»Fortelling, festival og sted» i: **Kulturelle landskap. Sted, fortelling og materiell kultur**, red Gilje, Nils, Torunn Selberg, s 132-153

Seljestad, Lars Ove(2013) **Storspring, fabrikkdikt**, H. Aschehoug & Co

Svennevig, Jan (2009) **Språklig Samhandling, Innføring I kommunikasjonsteori og diskursanalyse**, Cappelen Damm AS

Smith, Laurajane, (2006) **Uses of heritage**, London Routledge

Sørensen, Anne Scott, Ole Martin Høystad, Erling Bjurstrøm & Halvard Vike(2008) **Nye kulturstudier, en innføring**, Spartacus Forlag AS

Thuen, Trond(2003) « Stedets identitet» I: **Sted og tilhørighet**, red Thuen, s 59-77, Høyskoleforlaget AS

Ågotnes, Hans- Jakob, Randi Barndon, Asbjørn Engevik & Torunn Selberg(red)(2014) **Når industrisamfunn blir verdensarv**, Scandinavian Academic Press c/o Spartacus Forlag

Ågotnes, Hans-Jacob: «Kva skjedde med industrisamfunnet?» i:) **Når industrisamfunn blir verdensarv**, s 143-162, Scandinavian Academic Press c/o Spartacus Forlag

Tekstar som er analysert, kronologisk

Haugesunds Avis, 15.mai, 2002: 2	Reportasje/intervju
Haugesunds Avis, 19.februar, 2003	Reportasje/intervju
Bergens Tidende, 10.mai, 2003	Reportasje
Haugesunds Avis, 4.juni, 2003	Reportasje/intervju
Haugesunds Avis, 28.august, 2003	Reportasje/intervju
Haugesunds Avis, 12.november, 2003	Kommentar/Fast spalte
Haugesunds Avis, 17.november, 2003	Reportasje/intervju
Bergens Tidende, 6.desember, 2003	Reportasje/intervju
Odda kommune, Utviklingskomiteen, sak 107/05	Plandokument
Haugesunds Avis, 21.februar, 2005	Reportasje/intervju
Haugesunds Avis, 27.mars, 2005	Reportasje/intervju
Haugesunds Avis, 27.august, 2005	Reportasje/intervju
Helge Schjelderups arkitekter for Hordaland Fylkeskommune, 2006: 46	Rapport
Samtiden, nr 3, 2006	Essay
Haugesunds Avis, 13.september, 2006	Reportasje/intervju
Haugesunds Avis, 14.oktober, 2006	Reportasje/intervju
Haugesunds Avis, 20.november, 2006	Reportasje/intervju
Tidsskriftet Bok og bibliotek, nr 1, 2007	Reportasje
Tidsskriftet Petroleumsindustri, nr 3, 2007	Intervju
Bergens Tidende, 7.februar, 2007	Kronikk/essay
Aftenposten 7.februar, 2007	Reportasje/intervju

Hardanger Folkeblad, 16.februar, 2007	Lesarinnlegg
Haugesunds Avis, 2.mars, 2007	Reportasje/intervju
Hardanger Folkeblad, 5.mars, 2007	Lesarinnlegg
Klassekampen, 26.mars, 2007	Reportasje/intervju
Haugesunds Avis, 21.mai, 2007	Reportasje/intervju
Hardanger Folkeblad, 18.juli, 2007: 6	Lesarinnlegg
Hardanger Folkeblad, 3.august, 2007	Reportasje/intervju
Hardanger Folkeblad, 17.august, 2007: 6	Reportasje/intervju
Hardanger Folkeblad, 7.september, 2007: 18	Lesarinnlegg
Hardanger Folkeblad, 7.september, 2007: 19	Lesarinnlegg
Bergens Tidende, 2.februar, 2008	Lesarinnlegg
Bergens Tidende, 7.februar, 2008	Kronikk
Odda kommunestyre: Sak 81/08	Saksvedtak
Bergens Tidende, 8.september, 2008	Lesarinnlegg
TV 2 : Skål Odda, 2008	Fjernsynsdokumentar
Haugesunds Avis, 27.september, 2008	Reportasje/intervju
Eikemo, 2008	Essay
Haugesunds Avis, 18.mars, 2009	Intervju
Hardanger Folkeblad, 23.september, 2009	Reportasje/intervju
Haugesunds Avis, 30.oktober, 2009	Reportasje
Riksantikvaren 10/0882-6: 4	Saksvedtak
Riksantikvaren 10/0882-6: 1-15	Saksvedtak
Haugesunds Avis, 7.januar, 2010	Reportasje/intervju
Hardanger Folkeblad, 5.februar, 2010	Intervju
Haugesunds Avis, 21.12.2010	Reportasje
Bergens Tidende, 5.april, 2011	Kronikk
Klassekampen, 8.januar, 2012	lesarinnlegg
Haugesunds Avis, 24.mai, 2012	Reportasje/intervju
Bergens Tidende, 2.juli, 2012	Intervju
Dagbladet, 12.juli, 2012	Reportasje/intervju
Odda kommune: Kommuneplan, Samfunnsdel 2013-2015	Planvedtak
Seljestad 2013	Dikt
Riksantikvaren: Odda Smelteverk, Mulighetsstudie 2014	Plandokument
Hardanger Folkeblad, 14.oktober, 2015	Reportasje/intervju
Hardanger Folkeblad, 16.oktober, 2015	Reportasje/intervju
Statsbudsjettet 2016: Kulturminne og kulturmiljø-nasjonale mål	Strategisk plan

Nettsider som eg har nytta

https://no.wikipedia.org/wiki/Odda_Smelteverk

<http://www.aftenposten.no/meninger/A-legge-fortiden-foran-seg-293544b.html>

<http://www.bt.no/btmeninger/kronikk/Hardanger-som-ikon-294646b.html>

[https://www.odda.kommune.no/Handlers/fh.ashx?Mid1=1011&FilId=2212\)](https://www.odda.kommune.no/Handlers/fh.ashx?Mid1=1011&FilId=2212)

https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50#KAPITTEL_5

<http://www.bt.no/nyheter/innenriks/Kalkovnene-sprengt-i-luften-2739920.html>

<https://oddingen.wordpress.com/2012/03/>

www.litteratursymposiet.no

<http://www.forfatterforeningen.no/artikkel/kulturradet-stottar-litteraturhus-i-sentralbadet#.WOSy4dLyhaQ>

<http://www.nvim.no/odda-sin-industrihistorie/category437.html>

Foto som er nytta:

1. Gunhild Tjoflaat: *Alt kjem til å bli bra*
2. Monica Knudsen: *Smelteverket rundt på 100 minutt*
3. Augon Johnsen: *Bråk! Grafisk design, logo Litteratursymposiet*
4. *Litteratursymposiet i Odda: Forfatterbesøk på Tizir*
5. Torbjørn Reisæter: *Foto Knud på Smelteverket*
6. *Hardanger Folkeblad: Alt kjem til å bli bra*

